

**”Jag skulle så jätte, jätte, jättegärna vilja
ha ett fast jobb att gå till”**

Om att vara ung och arbetslös i Västervik

”Jag skulle så jätte, jätte, jättegärna vilja ha ett fast jobb att gå till”

Om att vara ung och arbetslös i Västervik

Åsa Andersson & Anita Beckman

©Åsa Andersson
Institutionen för kulturvetenskaper
Göteborgs universitet
Box 100, 405 30 Göteborg
asa.andersson@gu.se

©Anita Beckman
Institutionen för individ och samhälle
Högskolan Väst
461 86 Trollhättan
anita.beckman@hv.se

Nyckelord: ungdomsarbetslöshet, postindustrialism, arbetsnormen, socioekonomisk marginalisering, fördröjt vuxenblivande

Barn- och ungdomsvetenskapliga forskningsmiljön på Högskolan Väst arbetar strategiskt med forskningssamverkan med externa regionala aktörer och verksamheter som har fokus på barn, ungdomar och unga vuxna. Målet för forskningsmiljön är att sprida kunskap om barns och ungdomars livsvillkor och därmed stärka ungas ställning i samhället. Forskningssamverkan med externa verksamheter är ett av de sätt som miljön arbetar på för att nå detta mål. Samarbetet sker i form av en samverkansmodell som avser att skapa goda förutsättningar för både forskningen och den externa samverkansparten. Samverkansmodellen utgår från en dialog mellan forskare och samverkanspart där parterna tillsammans utarbetar och formulerar undersökningsområde och forskningsfrågor. Finansieringen av de projekt som genomförs inom ramen för denna samverkansmodell delas också mellan lärosätet och samverkansparten.

Föreliggande rapport är resultatet av ett sådant genomfört samverkansprojekt.

The centre of Child and Youth Studies at University West works strategically with other regional research environments and institutions that study children, youths and young adults. The goal of our research centre is to spread knowledge about the social conditions under which children and young people live, thereby strengthening their position in society. Collaboration with external research environments is one of the ways that our research domain works to reach that goal. Partnerships are formed through a model that strives to create good conditions for both our research and that of our partners. This model is grounded in a dialogue between research partners who work together to select areas of interest and formulate hypotheses. These research projects are financed equally by the university and our partners.

The following report is the result of one of these research partnerships.

“I would so very, very, very much like a steady job”

A study about being young and unemployed in Västervik

ABSTRACT

Advanced industrial society has been replaced by a society based upon knowledge and information where industrial work/manufacturing becomes less common. Västervik is one of the small towns in Sweden whose main industries have closed down or severely decreased their workforce during the last few decades of great structural change. The groups in the job market that have been most affected by these changes are young men and women, something which is evident in the high unemployment rates among the young population. The purpose of this study was to investigate young people's own experiences and thoughts regarding their own situation as jobseekers in the municipality of Västervik. How do they see themselves and the situation they find themselves in? The narratives were collected in the form of 18 in-depth interviews with young men and women between the ages of 19-25, all them registered at the job center in Västervik. In the report different aspects of their situation are discussed, such as: the young people's relation to their hometown, their thoughts on the meaning and value of work, the role of education, the economic, social and emotional consequences of unemployment, and their experiences of taking part in various programs for unemployed. The narratives we have encountered can be seen as having some general validity in the sense that many of their experiences are probably shared by other unemployed young people in other locations in Sweden, but Västervik is also a specific town with a specific history and specific conditions.

The young men and women have an ambivalent relationship to their hometown. On the one hand they want to start a life in the same location, but on the other, the future there is seen as very uncertain. Many of those interviewed would like to have the kind of industrial jobs that their parents have and grandparents experienced, but which are nowadays less and less common. The norm of a fulltime job is strong among the young men and women – something which strengthens the image of the evident dissonance between their seemingly traditional dreams and intentions and the structures of possibilities the municipality and community suggest for them. Connected to this are the ways the young people must relate to the postindustrial demands of employability – which means the ability to enterprise and market oneself on a competitive market. These demands presuppose abilities that are more likely to be socialized and practiced in certain social environments rather than in others, and the majority of the young men and women interviewed have a background in a working class environment where these values and approaches are far from self-evident. The socioeconomic marginalization

that these young people experience results in much curtailed possibilities for a period of youthful experimentation as well as for an expected adulthood. Being unemployed means one has difficulty in gaining the status of an adult, but due to economic shortages, there are also limits to how much they can take part in this experimental lifestyle that characterizes youth. The young men and women's situation can thereby be seen as a grey zone; they are neither young nor adults in the normative sense. In some of the narratives the young people express critical thoughts with regard to the social conditions that their difficult situation can be related to. By extension, expressing these thoughts and stating their opinion can be strengthening and mobilizing for them, both as individuals and as a group. Insights may be gained about unemployment as a shared experience rather than as a personal failure.

Keywords: youth unemployment, post-industrialism, the norm of employment, socioeconomic marginalization, delayed adulthood

SAMMANFATTNING

Ett högindustriellt samhälle har ersatts av ett mer globaliserat kunskap- och informationsinriktat samhälle i vilket industriarbete blir allt mer ovanligt. Västervik tillhör de orter i Sverige vars betydande industrier lagts ner eller minskat sina arbetstillfällen under de senaste decenniernas betydande strukturomvandling. Den grupp på arbetsmarknaden som drabbats hårdast av dessa förändringar är ungdomarna, något som också tydligt avspeglar sig i de höga ungdomsarbetslöshetstalen. Syftet med denna undersökning var att få kunskap om arbetslösa ungdomars egna erfarenheter och upplevelser av sin situation som arbetssökande i Västerviks kommun. Hur förstår de sig själva och den situation som de befinner sig i? Berättelserna samlades in genom 18 djupintervjuer med ungdomar i åldrarna 19-25, samtliga inskrivna på Arbetsförmedlingen i Västervik. Rapporten diskuterar ungdomarnas relation till sin hemort, deras tankar kring arbetets mening och värde, utbildningens roll, arbetslöshetens ekonomiska, sociala och emotionella konsekvenser och deras erfarenheter av att befinna sig i olika aktiveringsåtgärder. Å ena sidan kan de berättelser som vi tagit del av sägas äga en viss allmängiltighet i den meningen att många av erfarenheterna sannolikt hade kunnat berättas fram av andra arbetslösa ungdomar på vilken ort som helst i Sverige, å andra sidan är Västervik en specifik ort med sin specifika historia och sina specifika förutsättningar.

Det framkommer att ungdomarna har ett ambivalent förhållande till sin hemkommun. Å ena sidan vill man gärna bygga sig ett liv på orten, å andra sidan ser man sin framtid där som mycket osäker. Många av de intervjuade önskar sig den typ av industriarbeten som deras föräldrar och mor- och farföräldrar har erfarenhet av, men som nu blir alltmer sällsynta. Normen om ett fast heltidsarbete är stark bland ungdomarna - något som ytterligare förstärker bilden av den tydliga dissonans mellan deras till synes "traditionella" drömmar och intentioner och de möjlighetstrukturer som orten och samhället presenterar för dem. Kopplat till detta framträder också hur ungdomarna har att förhålla sig till det postindustriella kravet på anställningsbarhet, det vill säga förmågan att på en konkurrensutsatt arbetsmarknad saluföra sig själv. Detta krav förutsätter förmågor som tränas upp mer i vissa sociala skikt än i andra och många av de intervjuade ungdomarna har sin bakgrund i en arbetarklassmiljö där dessa värden och förhållningssätt är långt ifrån självklara. Den socioekonomiska marginaliseringen som ungdomarna erfar leder till att förutsättningarna för såväl en sökande ungdomsperiod som en förväntad vuxenhet blir kraftigt beskuren. Som arbetslös är det svårt att uppnå vuxenstatus, men man kan inte heller - främst på grund av ekonomisk knapphet - delta i ett experimenterande och utforskande ungdomsliv. Ungdomarnas tillvaro kan därmed liknas vid en tidlig gråzon: de är varken ungdomar eller vuxna i den mening som normen föreskriver. I vissa av ungdomarnas berättelser skönjs kritiska tankar om de samhälleliga förhållanden som deras svåra situation kan förstås i förhållande till. I förlängningen kan sådana tankar och yttranden verka stärkande och mobiliserande för dem, båda som grupp och som enskilda individer. Insikter kan nås om arbetslösheten som en delad erfarenhet istället för ett individuellt misslyckande.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

FÖRORD	11
INLEDNING	12
Ungdomar och arbetslöshet	12
Västervik.....	14
Syfte.....	15
Metod och material.....	15
Tre intervjustudier om arbetslös ungdom.....	17
Disposition.....	20
RELATION TILL ORTEN	21
Liten och tråkig, men... ..	21
När ”alla känner alla”	24
Utan ”de rätta” kontakterna.....	26
Bygdens barn?.....	28
Risk och ambivalens	30
Med klass i bagaget	33
ARBETE SOM LIVSMÅL	35
Ett drägligt liv	35
Att utvecklas och att ”bli någon”	38
Att få använda kroppen.....	41
Entreprenörskap som alternativ?.....	46
Unga mammor.....	46
UTBILDNINGENS ROLL	49
Tidigare erfarenheter av studier.....	49
Upplevda hinder för studier	53
Utbildning som möjlighet.....	57
EKONOMISK UTSÄTTTHET	60
Ekonomisk knapphet	61
Oro och skam	64
Risker och marginalisering.....	67
IDENTITETSFORMERANDE ARBETSLÖSHET	71

I mötet med andra	72
Motstånd och strategier.....	75
De ”duktiga” och de ”dåliga”	78
Förlorad kontroll över tillvaron	81
I en tidlig gråzon.....	84
Ungdomarnas egna tankar om ungdomsarbetslösheten som fenomen	88
ERFARENHETER AV ÅTGÄRDER OCH STÖD	95
Aktivering.....	95
Arbetsförmedlingen.....	97
Att behöva särskilt stöd.....	102
Kommunal arbetsmarknadsinsats och jobbcoachning.....	103
Praktik.....	110
När åtgärderna blir ett hinder för arbete.....	112
SLUTDISKUSSION	116
Platsbundna förlorare eller ortens hopp?.....	116
I otakt med tiden.....	118
Unga arbetare utan arbete.....	121
I aktivering	122
Avslutning	124
LITTERATURREFERENSER	126
BILAGA 1	130
BILAGA 2	134

FÖRORD

Under 2014 genomfördes projektet ”Arbetslös ungdom i Västervik” som ett samverkansprojekt mellan Barn- och ungdomsvetenskapliga forskningsmiljön vid Högskolan Väst och Campus Västervik. Initiativ till projektet togs av Jerry Engström, campuschef på Campus Västervik, utifrån en önskan om att komma bortom stereotypa bilder av arbetslös ungdom genom att lyfta och synliggöra de ungas egna erfarenheter av att vara arbetssökande i Västerviks kommun.

För att komma åt erfarenheter av att vara ung och arbetslös idag behöver man samtala med personer som har den erfarenheten, och det har vi gjort i form av djupintervjuer med 18 unga kvinnor och män i åldersspannet 19-25. De berättelser som vi fick till oss under intervjuerna utgör vårt forskningsmaterial, och vi har genomgående sett det som eftersträvansvärt att i så hög grad som möjligt lyfta fram de intervjuade ungdomarnas egna erfarenheter så som de kom till uttryck i dessa berättelser. I linje med en sådan ambition har vi varit generösa med citat ur intervjuerna. Vi har också, av samma anledning, låtit tyngre teoretiska och metodologiska resonemang stå tillbaka för ett mer deskriptivt och resonerande tilltal.

Under våren 2015 fick vi tillfälle att vid heldagsseminariet ”Ung och arbetslös i Västervik” presentera och diskutera vår undersökning för och med en rad aktörer och verksamheter som möter ungdomar i arbetslöshet i Västervik och kringliggande kommuner. Erfarenheterna från den dagen var värdefulla i färdigställandet av rapporten och en sammanfattning av de diskussioner som fördes under seminariet återfinns i form av en bilaga i föreliggande rapport.

Vi vill framföra våra hjärtliga tack till Jerry Engström och Karin Bolin på Campus Västervik samt till anställda i Västerviks kommun som hjälpt oss att förmedla kontakt med arbetssökande ungdomar. Vi vill också tacka medverkande på heldagsseminariet för alla intressanta och initierade diskussioner som vi hade förmånen att få ta del av. Våra allra djupaste tack och lyckönskningar går till de ungdomar som lät sig intervjuas inom ramen för detta projekt och som med stor generositet delade med sig av sina erfarenheter.

Trollhättan i augusti 2015

Åsa Andersson & Anita Beckman

INLEDNING

Ungdomar och arbetslöshet

Efter andra världskriget pekade tillväxtskurvorna i Sverige stadigt uppåt. Industrin gick på högvarv och behovet av arbetskraft var stort. Under 1960-talet nådde den svenska tillverkningsindustrin sin absoluta höjdpunkt, men snart skulle glansdagarna vara till ända. Under 1970-talet drabbades västvärlden av en rad kriser och decenniets mitt betraktas som en vändpunkt i de rika industriländernas framgångssaga (Jonsson 2010). För många länder blev de ekonomiska följderna allvarliga, ofta med genomgripande politiska och strukturella omdaningar som följd, men den svenska ekonomin klarade sig, trots att många företag valde att flytta sin produktion utomlands, förhållandevis bra. Inom svensk politik rådde en konsensus om det offentligas ansvar och utbyggnaden av den sociala servicesektorn fortsatte i samma takt som innan, samtidigt som det statliga företagsstödet höll sysselsättningstalen uppe (ibid.).

Det var först på 1990-talet som de strukturella förändringarna började bli synliga i Sverige. Landet drabbades återigen av en rad ekonomiska kriser. BNP sjönk kraftigt och den här gången blev avtrycken på människors vardag mer tydliga än på 1970-talet. Mellan åren 1950-1990 låg den öppna arbetslösheten på mellan två och fyra procent, men i början av 1990-talet ökade den till hela åtta procent.¹ Ekonomiska krispaket och kraftiga neddragningar inom offentlig sektor blev vardag. Samtidigt tog internationalisering av svensk ekonomi ordentlig fart och industrisektorn fortsatte att krympa. Den sysselsättningskris som följde på lågkonjunkturen blev djup. År 2008 drabbades världsekonomin av en omfattande finansiell kris. Framförallt var det USA som drabbades denna gång, men svensk ekonomi påverkades också, om än inte alls lika starkt som på 1990-talet. I dag ligger den öppna arbetslösheten på samma nivåer som i början på 1990-talet.²

Ungdomar har under de senaste decennierna utgjort en betydande andel av dem som stått utanför arbetsmarknaden eller som har haft svårigheter att etablera sig någorlunda beständigt inom arbetslivet. Arbetslösheten bland ungdomar i Sverige har konstant varit flera gånger högre än arbetslösheten bland vuxna sedan slutet av 1960-talet (Nordström Skans 2009). Under lågkonjunkturen på 1990-talet skars välfärden på lokal nivå ned kraftigt. Kommunerna fick betydligt snävare ekonomiska ramar och mindre resurser att fördela till olika verksamheter, något som drabbade ungdomar extra hårt. De ekonomiska förändringarna satte tydliga spår i vuxenblivandets villkor. Unga har lyfts fram som den kategori i samhället som fick se den tydligaste försämringen av sina livsvillkor. Ungdomarna har återkommande betecknats som krisens ”förlorare” (Angelin 2009:25). Under 1990-talskrisen nådde ungdomsarbetslösheten, med den tidens mått mätt, rekordnivåer på uppemot 17 procent (Jonsson 2010). Sedan dess har konkurrensen om arbetstillfällena hårdnat ytterligare, och kravet på utbildning och

---

¹ <http://www.oecd.org/els/emp/1941679.pdf> - hämtad 2015-06-07

² <http://www.ekonomifakta.se/sv/Fakta/Arbetsmarknad/Arbetsloschet/Arbetsloschet/-2015-06-07>

kompetens har ökat. Konsekvenserna av detta är bland annat att andelen unga med försörjningsstöd vuxit kraftigt (Angelin 2009) samt att de omständigheter som vanligtvis definierar ett vuxenblivande förskjuts eller rentav förvinner inom räckhåll för en betydande del av den unga befolkningen (Waara 2007).

Ungdomar riskerar att bli de första som drabbas under en konjunkturedgång. Att den relativa ungdomsarbetslösheten i Sverige har ökat konstant sedan 1998 är ett bevis på detta (Nordström Skans 2009). Den allt mer utdragna ungdomstiden innebär att unga tar allt längre tid på sig att etablera ett socialt kontaktnät, att skaffa eget boende och att bli självförsörjande genom eget arbete. När dessa tre för vuxenblivandet så grundläggande pusselbitar dröjer eller uteblir ökar känsligheten för yttre påverkan och därmed också risken för marginalisering. På politisk nivå finns det samtidigt en vedertagen praxis att ta bruk av de tänjbara ungdomsåren för reglerandet av samhällets sociala strukturer (Jonsson 2010). De unga får ofta utgöra en slags buffert vars funktion är att skydda de äldre och att bibehålla eller skapa en önskad jämvikt på arbetsmarknaden. Särskilda ungdomslöner och särskilda regler för arbetsgivare som anställer ungdomar kan förstås som uttryck för detta sätt att se på unga som en särskild kategori såväl på arbetsmarknaden som i samhället i övrigt (jfr *ibid.*).

Den höga ungdomsarbetslösheten är ingalunda ett svenskt fenomen utan samma problematiska situation finner vi i många europeiska länder. Det som utmärker Sverige är de höga ungdomsarbetslöshetstalen i jämförelse med andra nordiska länder och att förhållandet mellan den totala arbetslösheten och ungdomsarbetslösheten är så skevt. År 2013 var ungdomsarbetslösheten 4,4 gånger högre än den bland totalbefolkningen - något som gjorde Sverige till det land där arbetslösheten för ungdomsgruppen var högst i förhållande till arbetslösheten i åldersgruppen 25–74 år.³ I en rapport från Finansdepartementet (2009) diskuterar Nordström Skans varför svenska ungdomar i ett internationellt perspektiv står för en så ovanligt stor andel av den totala arbetslösheten i landet. Han menar att det är svårt att urskilja enstaka orsaker, men han ser bland annat att en stor mängd väldigt korta arbetslöshetsperioder bidrar till att höja statistiken och att en av orsakerna är att antalet tillfälliga och korta anställningar är stort och fortsätter att öka (*ibid.*)

Idag återfinns majoriteten av arbetskraften i västvärlden inom tjänste-, kunskaps- och servicesektorn (Castells 2000). Det innebär att man arbetar mer med människor, idéer, och information än med traditionell materiell produktion. I ett postindustriellt samhälle utgör kunskap den nya ekonomiska basen. Den inhemska produktion som finns kvar lever under ständiga hot om att läggas ner eller förflyttas till låglöneländer och utsätts för allt hårdare krav på effektivitet och lönsamhet vilket i sin tur innebär ett högre tempo och ökade kvalitetskrav (*ibid.*). I en internationaliserad ekonomi ökar marknadskonkurrensen och därmed också konkurrensen om jobben - såväl på den inhemska arbetsmarknaden som på den globala. Ökad konkurrens, högt tempo och ökad trendkänslighet har ändrat förutsättningarna för produktionsförhållandena vilket

---

³ http://www.scb.se/statistik/_publikationer/AM0401_2013A01_BR_AM76BR1301.pdf - hämtad 2015-06-07

också har förändrat kraven på de anställda. Nya arbetstillfällen kommer framför allt att skapas inom den privata service- och tjänstesektorn och de nya jobben är framför allt tillfälliga jobb, enligt Arbetsförmedlingens egna prognoser. Sju av tio nyrekryteringar under de första tre månader 2014 gällde tillfälliga anställningar. Idag möts med andra ord ungdomar på väg ut i arbetslivet av en helt annan arbetsmarknad och en helt annan arbetsmarknadspolitik än innan 1990-talskrisen (Garsten et al. 2011).

Västervik

Arbetslösheten i Västerviks kommun är högre än riksgenomsnittets. Kommuner i Kalmar län med högst arbetslöshet i maj 2014 var Hultsfred (9,6 %), Högsby (9,4 %) och Västervik (8,8 %). Men såväl den totala arbetslösheten som ungdomsarbetslösheten har sjunkit i Kalmar län sedan den senaste mätningen 2013. I slutet av april 2014 var ungdomsarbetslösheten 16,1 procent i länet, en minskning från 19,4 procent ett år tidigare.⁴ Arbetslösheten bland ungdomar är dock fortfarande högre i Kalmar län än i riket som helhet och därmed också i Västerviks kommun. För att illustrera detta kan vi nämna att i mars 2014 var 15 % av alla ungdomar mellan 20-24 år boende i kommunen inskrivna vid Arbetsförmedlingen, jämfört med samma siffra i riket som var 10 %.⁵ Situationen för arbetslösa ungdomar i Västervik kan till vissa delar antas vara liknande den för unga människor på andra liknande orter i Sverige, men samtidigt har varje ort sin, i viss mån, specifika karaktär och sina specifika förutsättningar.

I Västerviks kommun bor omkring 36000 invånare, varav drygt 21000 på centralorten. Västervik är en kustnära kommun med fiske- och sjöfartstraditioner och en relativt stabil turistnäring. Under sommarhalvåret anordnas flera välbesökta evenemang, medan det under resten av året är betydligt mindre aktivitet. I likhet med många andra mindre och mellanstora kommuner är Västervik också en ort där tillverkningsindustrin minskat kraftigt under ett antal år av strukturomvandling. Nedläggningen av Electrolux-fabriken 2005 utgjorde kanske ett av de starkaste uttrycken för detta. Ett annat exempel på en för staden betydelsefull nedläggning är Västerviks pappersbruk som stängde sina portar 1980. Den största arbetsgivaren idag är Västerviks kommun och Västerviks sjukhus.

I många av Sveriges kommuner minskar antalet ungdomar. En omflyttning av unga vuxna sker på nationell nivå. Bara i kommuner med högskola eller universitet går trenden i motsatt håll. I Västerviks kommun har antalet unga mellan 18 och 30 år minskat med en tredjedel sedan 2000.⁶ Om man tittar på statistiken för utflyttning från mindre orter så följer siffrorna för Västervik trenden i övriga riket: fler unga kvinnor än män flyttar ut från kommunen. 2014 var fler unga män inskrivna på Arbetsförmedlingen

---

⁴ <http://www.arbetsformedlingen.se/Om-oss/Pressrum/Pressmeddelanden/Pressmeddelandeartiklar/Kalmar/2014-05-09-Trendbrott-for-sysselsattningsfasen.html#.VXQUTU377Ts> - hämtad 2015-06-07

⁵ <http://www.vastervik.se/Global/kommun-och-politik/kommunfakta/scb/scb-kommunfakta-vastervik> och <http://www.vt.se/nyheter/?articleid=7673604> - hämtad 2015-06-07

⁶ <https://www.vastervik.se/Global/kommun-och-politik/kommunfakta/scb/scb-kommunfakta-vastervik-2013.pdf> - hämtad 2015-06-07

i Västervik än unga kvinnor. I siffror var det 17 % av de unga männen och 13 % av de unga kvinnorna. En högre andel kvinnor i Västervik har eftergymnasial utbildning än män - i siffror 35 % för de unga kvinnorna mot 22 % av männen - vilket också speglar den aktuella trenden att kvinnor söker sig till högskoleutbildningar i högre grad än män. Ungdomar med ofullständiga gymnasiebetyg är överrepresenterade bland arbetslösa ungdomar. I Västervik har vid tiden för undersökningen totalt 28 % av den vuxna befolkningen eftergymnasial utbildning medan siffran i riket totalt är 39 %. Det innebär att Västervik ligger förhållandevis långt under riksgenomsnittet.⁷

Syfte

Syftet med projektet är att få kunskap om arbetslösa ungdomars erfarenheter och upplevelser av sin situation som arbetssökande i Västerviks kommun. En central aspekt av undersökningen är att lyfta fram ungdomarnas eget perspektiv på sin situation. Dels handlar det om att synliggöra ungdomarnas många *olika* tankar och erfarenheter av att leva som ung och arbetslös i Västervik, dels handlar det om att hitta *mönster* och *övergripande teman* i ungdomarnas berättelser, och därifrån försöka ge en samlad bild av vad som karakteriserar erfarenheterna av att vara arbetslös på en ort av Västerviks karaktär.

Metod och material

”Om man vill veta hur människor uppfattar sin värld och sitt liv, varför inte prata med dem?”

(Kvale och Brinkmann 1997:15)

Undersökningen har en tydlig kvalitativ ansats, vilket här innebär att fokus ligger på ungdomarnas egna beskrivningar och att anspråken på representativitet och generaliserbarhet inte eftersträvar någon kvantitativ giltighet. Generaliserbarheten kan snarare sägas vara teoretisk i den mån att det kvalitativa tillvägagångssättet eftersträvar att hitta grundläggande teman eller tendenser och principer i det som undersöks, för att därigenom göra olika situationer möjliga att värdera och jämföra med varandra analytiskt. Den kvalitativa ansatsen gör sig också tydlig i framskrivningen av resultaten på det sätt att citaten från ungdomarnas berättelser är många, ibland långa och återgivna i ordagrann form.

Vår metodologiska utgångspunkt är hermeneutisk-kritisk, vilket betyder att vi använder oss av ett tolkande perspektiv och att vi riktar ett särskilt intresse mot uttryck för maktrelationer av olika slag. Centrala teman i materialet har identifierats genom upprepade genomläsningar av materialet och i rapporten diskuteras dessa i relation till relevant forskningslitteratur inom området. Undersökningens teoretiska utgångspunkt

---

⁷ <https://www.vastervik.se/Global/kommun-och-politik/kommunfakta/scb/scb-kommunfakta-vastervik-2013.pdf> – hämtad 2015-06-07

är eklektisk då idéer och tankar från olika teoribildningar används. Intresse riktas mot den rent deskriptiva nivån i berättandet såväl som den meningsskapande. Hur görs världen och vardagen begriplig? Hur förstår ungdomarna sig själva och den situation som de befinner sig i? Genom att belysa och diskutera dessa frågor i ungdomarnas berättelser är vårt kunskapsanspråk att försöka urskilja centrala teman vilka präglar erfarenheten av att vara ung och arbetssökande på en plats av Västerviks karaktär. Vår ambition är att med hjälp av belysande citat, samt vår tematiserande och analytiska diskussion, lyfta fram de aspekter som ter sig mest meningsbärande i berättelserna, meningsbärande i bemärkelsen centrala för förståelsen av de intervjuades erfarenheter och situation. Viktigt att understryka är att den kunskap som eftersträvas handlar om att *förstå* snarare än att *förklara*. Kunskapsanspråk som eftersträvar förklaring söker efter orsaksförhållanden och ibland även *lösningar* på en problematik. Vår undersökning har inte de ambitionerna, utan strävar istället efter att kontextualisera ungdomarnas berättelser och därigenom nå en mer mångfacetterad förståelse av deras erfarenheter. Denna förståelse bör dock i förlängningen vara viktig och i viss mån vägledande för de aktörer som hanterar den problematik som arbetslösa ungdomar befinner sig i.

Forskningsmaterialet har samlats in genom 18 intervjuer med ett slumpmässigt urval av ungdomar i åldrarna 19-25, boendes i Västerviks kommun. Samtliga ungdomar är inskrivna på Arbetsförmedlingen i Västervik. De är alla aktivt arbetssökande och de står alla ofrivilligt utan arbete. De flesta, men inte alla, har någon del av sin försörjning via försörjningsstöd och samtliga står för tillfället utanför arbetslöshetsförsäkringssystemet. Gemensamt för ungdomarna är också att de har en tämligen begränsad arbetslivserfarenhet. En del har erfarenhet från ett eller flera sommarjobb, en del har erfarenhet från både sommarjobb och kortare anställningar, medan andra åter helt saknar arbetslivserfarenhet från den ordinarie arbetsmarknaden. Ett fåtal av ungdomarna har högskoleexamen, någon har påbörjat en högskoleutbildning utan att ha avslutat den, andra har gymnasieexamen och andra åter har ofullständiga gymnasiebetyg. Några av ungdomarna har också, utöver sin arbetslöshet, en mer komplex problematik som till exempel dyslexi, koncentrationssvårigheter eller kroniska sjukdomsbesvär. En del av dem bor mitt i centrala Västervik, medan andra bor på mindre orter utanför centralorten. Några är småbarnsföräldrar eller är på väg att bli, några är gifta eller sammanboende, några lever ensamma och några bor fortfarande kvar hemma hos sina föräldrar. Vissa är födda och uppvuxna på centralorten medan andra är inflyttade från andra orter i kommunen eller från mer avlägsna orter. Socioekonomisk familjebakgrund varierar även om de flesta har föräldrar vars utbildningsnivå motsvarar gymnasieexamen. Med enstaka undantag är ungdomarna etniska svenskar. En balans mellan könen eftersträvas, men bortfall på grund av sjukdom och tillfälligt arbete gjorde att balansen i slutänden blev ojämn. I den här undersökningen ger sex unga kvinnor och tolv unga män röst åt erfarenheten av att vara ung och arbetssökande i Västervik (se informantförteckning, bilaga 2).

Som insamlingsmetod har vi använt oss av kvalitativa djupintervjuer. Valet av insamlingsmetod är direkt kopplat till undersökningens fokus på

förståelsedimensionen. Hur upplever ungdomarna att det är att befinna sig i arbetslöshet? Hur förstår de sin egen livssituation? Intervjuerna har varit semistrukturerade vilket betyder att en i förväg formulerad intervjufrågeguide har fungerat strukturerande i situationen samtidigt som det har varit viktigt att bereda plats för ungdomarnas egna associationer och utvecklingar under intervjuerna (Kvale och Brinkmann 2009). Intervjuerna har genomförts som enskilda samtalsintervjuer och har varat mellan 1 och 2,5 timme. De har alla genomförts på plats i Västervik, antingen på Campus Västervik eller i andra lokaler på orten. Inspelningsutrustning har används i samtliga fall och samtliga intervjuer har transkriberats ordagrant.

Intervjuerna resulterade i ett lika omfångsrikt som innehållsrikt material, men det är viktigt att nämna att vi inte gör anspråk på att förmedla någon allomfattande kunskap om ungdomarnas arbetslöshetssituation. Kunskap är alltid situationsbunden. I intervjusituationen var ungdomarna fördefinierade som arbetslösa ungdomar - något som ofrånkomligen kom att forma de erfarenheter som berättades fram under intervjuerna och som vi i vår roll som forskare fick ta del av. Denna tydlighet i rollfördelningen har fördelen att innehållet i berättelserna får ett fokus, en riktning, samtidigt som annat riskerar att falla undan. På samma sätt som kunskap är situationsbunden är berättandet situationsbundet och så här valde ungdomarna att berätta fram sina erfarenheter av att befinna sig i arbetslöshet för oss i den givna situationen. Vi vet således ingenting om ungdomarna och deras livssituation utöver det som vi fått berättat för oss under intervjuerna. Det är viktigt att återigen understryka att det är ungdomarnas *egen* förståelse av situationen som lyfts fram, och att all övrig faktakontroll lämnats därhän.

Kontakt med ungdomarna har förmedlats genom olika lokala aktörer. En viktig utgångspunkt har varit att informanterna själva skulle definiera sig som arbetssökande och att de själva skulle ha ett uttalat intresse av att medverka i projektet. Frivillighetsprincipen har varit central under arbetsprocessen och informanterna har delgetts tydlig information om att de närsomhelst kan avbryta sin medverkan. Samtliga medverkande har avidentifierats genom fiktiva namn och vissa för undersökningen irrelevanta persondetaljer har ändrats. För att ytterligare försvåra en identifikation av intervjupersonerna har också de anordnare av olika aktiveringsåtgärder som ungdomarna deltar i avidentifierats.

Tre intervjustudier om arbetslös ungdom

Efter 1990-talets ekonomiska kris har ungdomsarbetslöshet varit ett angeläget ämne för samhällsvetenskaplig forskning. Under den här rubriken ger vi exempel på tre avhandlingar om arbetslösa unga som skrivits under 2000-talet och som, liksom denna undersökning, sätter fokus på de arbetslösas egna berättelser.

I *Den dubbla vanmaktens logik. En studie om långvarig arbetslöshet och socialbidragstagande bland unga vuxna* (2009) diskuterar Anna Angelin, doktor i socialt arbete, konsekvenserna av långvarig arbetslöshet och socialbidragstagande för unga vuxna i åldern 20-29 år. Avhandlingen fokuserar de unga vuxnas livssituation och upplevelser av att befinna sig i arbetslöshet och att leva med försörjningsstöd. Angelin arbetar med kvantitativ metod såväl som kvalitativ. De kvantitativa resultaten visar att det finns ett samband mellan tidig marginalisering i livet och senare marginalisering. Den som befinner sig i en marginaliserad position i 20-årsåldern löper 6-7 gånger större risk att också vara det senare i livet jämfört med en jämnårig som kunnat ta sig in på arbetsmarknaden som ung. Angelin visar att tidig ungdomsarbetslöshet leder till en social utstötningsprocess som i värsta fall riskerar att vara livet ut. Unga vuxna som har långa perioder av arbetslöshet bakom sig har ofta fler problem i jämförelse med andra jämnåriga; en så kallad komplex problematik. Att olika problem förstärker varandra bidrar till känslan av vanmakt och de unga upplever ofta att de saknar möjligheter att lösa de problem som står i vägen för en etablering på arbetsmarknaden. I de unga vuxnas berättelser utkristalliserar sig tre olika teman. Det mest problematiska med att vara arbetslös och socialbidragstagare är 1.) den ekonomiska situationen, 2.) upplevelser av skam, och 3.) känslan av maktlöshet gentemot myndigheter. Avhandlingens titel anspelar på känslan av att ”stå och stampa på samma plats” och av ett ”moment 22” i vilket de unga inte kan finna någon väg ut ur sin nuvarande livssituation. Som hinder för förändring står alla de byråkratiska regler och det risktagande som det skulle innebära att börja röra sig i någon riktning. Denna upplevelse av förlamning och maktlöshet är således innebörden i ”den dubbla vanmaktens logik”.

I avhandlingen *Unga arbetslösas ansikten. Identitet och subjektivitet i det svenska och danska sambället* (2001) fokuserar sociologen Verica Stojanovic både svenska och danska unga vuxnas erfarenheter av arbetslöshet. Forskningsmaterialet består av 53 samtalsintervjuer och informanternas egna dagböcker. Stojanovic diskuterar ungdomarnas förhållningssätt till arbetslöshet, arbete och deras egna tankar om framtiden och utifrån de berättelser som hon har tagit del av utkristalliserar sig fyra grundkategorier som alla har olika förutsättningar och olika förhållningssätt till sin situation. I den första grundkategorin, ”de accepterade”, återfinns ”de rastlösa”, ”de flyttbenägna”, ”de maktlösa”, ”de kontaktlösa” och ”de ambivalenta”. De karaktäriseras alla av en hög ambitionsnivå och en mer instrumentell syn på arbete. Dessa ungdomar är oftast orienterade mot lönearbete, och känslor av marginalisering och skuld är utbredda inom denna grupp. Den andra grundkategorin är ”de diskvalificerade” vilken rymmer ”de värnpliktsfixerade”, ”de traditionella” och de ”sargade”. Kategorin karaktäriseras av låg arbetsmotivation och en instrumentell syn på arbete. Många lever på försörjningsstöd inom denna kategori och känslan av skuld och skam är stor. Ungdomarna upplever sig starkt begränsade på grund av myndigheter och byråkratiska regelverk. Tredje grundkategorin kallar författaren för ”de kvalificerade” och den rymmer underkategorierna ”de frustrerade” och ”vardagsfilosoferna”. Denna kategori karaktäriseras av hög utbildningsnivå, hög arbetsmotivation och en självutvecklande syn på arbete. Många i denna kategori känner sig stigmatiserade. Här återfinns de som

upplever att de är väl så kvalificerade för ett arbete och att de oförtjänt hamnat utanför arbetsmarknaden. Den fjärde och sista grundkategorin är ”de icke-accepterade”. Denna kategori karaktäriseras av ”de oberörda”, ”äventyrarna”, ”drömmarna”, ”melankolikerna” och ”livsnjutarna”. Känslor av likgiltighet, resignation och ett pragmatiskt accepterande finns här. Man sätter sina mål själva och sneglar inte mot normerna i lika hög grad som de andra. Vissa av dessa typers beteenden och attityder visar, enligt Stojanovic, att inställningen till arbetet skapats i själva arbetslöshetsituationen: vissa blir ”duktiga arbetslösa” och står lydigt till arbetsmarknadens förfogande, medan andra blir ”flexibla” arbetslösa och skapar självständigt sina egna subjektiva livsspår. Stojanovic lyfter också hur viktig den socio-ekonomiska bakgrunden är för ungdomars möjligheter att etablera sig på en allt kärvare arbetsmarknad.

Ulla Rantakeisu, docent i socialt arbete, undersöker vilka sociala och hälsomässiga konsekvenser som arbetslöshet kan få. I avhandlingen *Arbetslöshetens olika ansikten. Fyra studier om arbetslöshetens sociala och hälsomässiga yttringar* (2002) visar författaren att det är vanligt att arbetslösa ungdomar känner sig nedvärderade av sin omgivning. Undersökningen baseras dels på arbetslösa ungdomar i sex kommuner i Värmland, dels på arbetslösa tjänstemän från den kommunala sektorn i Sverige. Den sista studien i avhandlingen utgörs av djupintervjuer med långtidsarbetslösa ungdomar i Värmland. Författaren kan konstatera att långtidsarbetslösa ungdomar möter mer nedvärderande attityder än korttidsarbetslösa. Män har mer skamgörande erfarenheter än vad kvinnor har vilket förmodligen beror på traditionella könsnormer kring arbete och manlighet, menar Rantakeisu. I avhandlingen presenteras resultat från fyra olika studier som alla analyserar arbetslöshetens påverkan på hälsa och liv. Det är känt att arbetslöshet ofta leder till ohälsa, men författaren vill understryka att det finns olika sätt att hantera sin arbetslöshetsituation. Författaren menar att de arbetslösa har en stark vilja att arbeta och ju starkare denna vilja är, desto sämre mår man. Och ju sämre de ekonomiska förhållandena är för den arbetslöse, desto sämre hälsa. Liksom Stojanovic har Rantakeisu kommit fram till att det finns olika sätt att förhålla sig till sin arbetslöshetsituation. I hennes undersökning återfinns fyra idealtyper: ”traditionalisterna”, ”de vinddrivna”, ”sökarna” och ”frifräsarna”. Dessa typer kopplar hon i sin tur till olika klassmönster. ”Traditionalisterna” och ”de vinddrivna” har ett mer instrumentellt förhållningssätt till arbete och är mer lönearbetsorienterade, medan ”sökare” och ”frifräsare” har ett mer expressivt förhållningssätt, det vill säga att de ser arbetet som ett medium för självförverkligande. Båda dessa idealtyper har en tydligare medelklassprofil än ”traditionalisterna”. Vidare skiljer sig hälsan åt mellan de fyra idealtyperna. ”Frifräsarnas” hälsa avviker till exempel från de andra tre grupperna på det sätt att de mår bättre. De ser helt enkelt inte på sig själva som arbetslösa och de oroar sig inte för hur deras framtida yrkesliv kommer att se ut, eftersom de litar på sin egen förmåga att skapa sin egen väg in i ett yrke. De som mår sämst i undersökningen är ”traditionalisterna” som sällan ser en utväg ur sin situation. De sover sämst, oroar sig mest och grubblar mest över framtid och ekonomi. Skillnaderna mellan de olika grupperna visar att de arbetsmarknadspolitiska åtgärderna mot ungdomsarbetslöshet

bör få olika inriktning beroende på vem de riktas mot. Genom att ta hänsyn till att ungdomar faktiskt förhåller sig till sin arbetslöshetssituation på olika sätt, skulle myndigheterna kunna arbeta mer effektivt, menar författaren.

Dessa studier har alla, på ett eller annat sätt, relevans för vår egen undersökning och i rapporten kommer vi att, i någon mån, återknyta till var och en av dem.

Disposition

Den inledande delen av rapporten följs av en resultatdel bestående av sex kapitel och en slutdiskussion. Det första kapitlet har fått namnet *Relation till orten* och här diskuteras ungdomarnas anknytning till Västervik. Hur ser de på sin hemort? Trivs de, och i sådana fall varför? Vad betyder de sociala sammanhangen på orten och hur går ungdomarnas tankar när det kommer till frågan om att flytta eller att stanna kvar? Det andra kapitlet har vi kallat för *Arbete som livsmål* och behandlar ungdomarnas syn på arbetets mening, värde och funktion. Vad är meningen med att arbeta och vad skulle en anställning betyda för dem i deras liv? Under rubriken *Utbildningens roll* diskuterar vi ungdomarnas erfarenheter av utbildning och deras tankar och funderingar kring fortsatt utbildning som ett sätt att komma in på arbetsmarknaden. Det fjärde kapitlet heter *Ekonomisk utsatthet* och i det lyfter vi de berättelser som handlar om de ekonomiska och sociala konsekvenser som arbetslösheten får i ungdomarnas vardag. I kapitlet *Identitetsformerande arbetslöshet* diskuterar vi dess emotionella konsekvenser. Vad gör arbetslöshetssituationen med ungdomarnas självförtroende och självbild? Vilka strategier tar man till för att hantera omgivningens syn på dem som arbetslös ungdom? I det sjätte och sista kapitlet, *Erfarenheter av åtgärder och stöd*, diskuterar vi olika erfarenheter av att delta i stöd- och aktiveringsåtgärder. Under rubriken *Slutdiskussion* för vi en kort diskussion i syfte att ytterligare contextualisera några av våra resultat. I en bilaga kommer vi också att i punktform presentera innehållet i de gruppdiskussioner som fördes under heldagsseminariet ”Ung och arbetslös i Västervik” i april 2015 på Campus Västervik.

RELATION TILL ORTEN

En mörk och kall novemberkväll tröttnar Elias på att sitta hemma i soffan och göra ingenting. Han har, precis som många av hans arbetslösa kompisar, vänt på dygnet. Det är för tidigt för att gå och lägga sig och för sent för någon meningsfull aktivitet. Elias känner sig uttråkad. En av kompisarna har tillgång till bil och de bestämmer sig för att åka ut en sväng och se vad kvällen har att erbjuda. Staden ligger tyst och stilla, inte en människa syns till. De åker runt, runt på de ödsliga gatorna och efter en stund får de en idé.

... då tänkte vi att faan den här staden är död. Vinterhalvåret, det är som en spökstad, och sedan kom vi på vad vi skulle göra så vi hämtade färg och en gammal flagga med vit baksida, sen skrev vi "Welcome to Spooky Town" och satte upp vid Allén.

Elias

Allén fungerar som inkörsport till Västervik och flaggan var tänkt att välkomna och informera besökarna om att de nu var på väg in i en spökstad. Ungdomarna inspirerades av att det var Allhelgona och associerade den ödsliga stämningen med firandet av Halloween. Det som från början var menat som ett oskyldigt busstreck väckte ett oväntat stort intresse - inte minst på sociala medier där det, enligt Elias, diskuterades livligt i över 3000 inlägg. Vilket var budskapet? Handlade det om arbetslösa ungdomars upplevelser av hopplöshet? Handlade det om att ungdomar flyttar och lämnar gatorna gapande tomma? Eller var det en indirekt kritik av hur de ansvariga sköter kommunen? Flaggan fungerade som en utlösare för känslor och funderingar kring ett för Västerviksborna angeläget ämne. Vilka föreställningar finns om orten? Hur ser dess framtid ut? Det intressanta i sammanhanget är det genomslag som busstrecket fick i sociala medier och att det av vissa tolkades som en genomtänkt politisk aktion genomförd av en grupp frustrerade ungdomar.

I det här kapitlet diskuteras ungdomarnas relation till Västervik. Hur ser deras bild av hemorten ut? Trivs de? Vilken betydelse har de sociala sammanhangen och hur tänker de kring framtiden? Vill de flytta eller vill de stanna kvar och bygga sig ett liv på orten?

Liten och tråkig, men...

Som så många andra orter i Sverige genomlever Västervik en strukturell omvandlingsprocess: från att vara en ort med flera betydelsefulla industrier till att omorientera sig mot det senmoderna konsumtions- och kunskapssamhället. Orter befinner sig ständigt, på ett eller annat sätt, i förändring, och hur orsambefolkningen talar om sin hemort och dess framtid är naturligtvis av vikt för hur förändringsprocessen fortgår (Svensson 2006a). Ungdomar har inte sällan rollen som symboliska bärare av framtiden och hur ungdomar känner för och talar om sin hemort har betydelse för en

orts identitetsformering. Vilka är vi och vart är vi på väg? I sociala media diskuterades flaggan sannolikt av Västerviksbor i olika åldrar, men i sammanhanget blir de ungas röster speciellt intressanta. Hur ser de på orten där de bor? Hur skulle de beskriva Västervik för en utomstående? När vi ber ungdomarna i vår undersökning att beskriva sin hemort framträder en dubbel, men tämligen samstämmig bild:

Det positiva är väl att det är en fin sommarstad, med många turister på sommaren/.../Och det negativa är väl att det är en så pass liten stad så det är ju ont om jobb. Finns nästan inga jobb/.../

Adam

Utifrån mitt perspektiv så är det ju en, som sagt, dålig kommun. Mycket nedskärningar, mycket arbetslöshet, som sagt/.../dom varslar ju fler och fler. Det var bara häromdagen som dom skulle varsla, ja, det var en industri i sta'n eller någon stor arbetsplats, så det blir svårare och svårare att hitta jobb.

Robin

På vintern är det jättetråkigt här/.../Det finns för lite tycker jag, det är så litet och tråkigt, inte så mycket att göra. Men på sommaren är det fint, då finns det mer att göra och så kan man gå ut mer.

Alice

Västervik alltså...en liten, tråkig stad, inte så mycket att göra. Det är så jag ser det. Gå fem meter och hitta en restaurang, gå fem meter och hitta en annan restaurang/.../

Christofer

Ordval och motiv går ofta igen i beskrivningarna av Västervik och en kollektiv berättelse om orten framträder: å ena sidan en liten och ganska tråkig ort med få arbetstillfällen, å andra sidan en fin och trivsamt sommarstad. Att berätta fram Västervik som en liten och tråkig ort ligger helt i linje med hur ungdomar på mindre utflyttningsorter brukar beskriva sina hemorter (Svensson 2006a, Karlsson 2000, Kåks 2003). Mindre orter och landsbygdskommuner är inte sällan associerade med nedåtgående tillväxtkurvor och stagnation, och ungdomar tar dagligen intryck av de massmediala bilder som berättar att storstaden är den självklara platsen för unga människor att bo och vistas på. Det är där det "lyckade moderna livet" står att finna. Ungdom och urbanitet hänger ihop. Normen säger att man som ung ska vilja mer i livet än att bli kvar i en avlägsen landsbygdskommun ute i "periferin" och ungdomarna i Västervik förstår antagligen både sig själva och sin hembygd genom denna storstadsnorm (jmf Svensson 2006a). Orten må vara liten och tråkig, men man trivs

”ändå”. Kåks (2003) menar att ungdomar på mindre orter ofta har en dubbel inställning till sin hembygd. Den negativa laddningen kring mindre landsbygdsorter riskerar att skapa en föreställning om att det måste vara något ”fel” på dem som är födda och uppvuxna där och som faktiskt väljer att bo kvar. När ungdomar på mindre orter berättar om sin tillvaro verkar de nöjda, men då de ombeds beskriva hemorten med ord så är beskrivningarna eller svaren ofta negativa, eller defensiva (ibid.).

I vårt intervjumaterial kan vi se att de ungdomar som är födda och uppvuxna på orten och aldrig bott någon annanstans än i Västerviks kommun, oftare verkar vilja förklara varför de ”ändå” trivs på orten, medan de som är inflyttade inte verkar ha samma behov - något som möjligtvis går att koppla till ovanstående resonemang. Den som är inflyttad eller har bott på annan ort behöver inte förhålla sig till stereotyperna i samma utsträckning och ser antagligen på orten och sig själva med lite andra ögon. Både Ibrahim och Emma är inflyttade från annan ort:

Jag trivs alltså jättemycket här, jättemycket...många av mina kompisar kommer till Västervik, dom har bott i andra städer och dom säger att Västervik är en av dom bästa städerna i Sverige/.../

Ibrahim

Det är det som är så bra med Västervik/.../för dom har ju Campus och dom har många utbildningar. Så det...jag tycker det är väldigt bra att bo här.

Emma

Möjligen bidrar det faktum att Västervik är en pittoresk liten ort vid kusten som årligen attraherar mängder av turister och besökare till att det upplevs som mer legitimt - vare sig man är inflyttad eller inte - att trivas här än på många andra mindre orter med betydligt färre estetisk-kulturella resurser än vad Västervik har.

Men alla trivs inte på orten. Jonathan, som flyttade till Västervik som barn, längtar efter att bo i en större stad. ”Jag vill bo i en storstad/.../Jag tycker om när det händer saker”. Och alla uppfattar inte heller Västervik som en ort med tillväxtproblem, utan tvärtom som en stad som växer och expanderar. Kalle är väl medveten om hur ungdomar på orten pratar om Västervik, men han ifrågasätter de negativa beskrivningarna:

Jag tror att det är lätt att man skyller på orten man är ifrån, att här finns ingenting, att här är öken ...Jag tror inte att det är mycket sanning i det överhuvudtaget, speciellt inte som Västervik växer och har gjort dom senaste sex åren, det bara ploppar upp nya saker hela tiden/.../

Emma, som alltså är inflyttad från en annan del av landet, menar också att kommunen har mycket att erbjuda. På frågan om vad hon tror om framtiden svarar hon:

...det blir bättre och bättre för varje år. Ja, för dom bygger ju ut som bara den, om du tänker butiker och turistattraktioner, och Gamleby växer också. Dom slänger upp nya butiker och nya restauranger hit och dit.

Flaggan vid infartsporten vid Allén startade en livlig diskussion i sociala media. I citatet ovan presenterar Kalle en motbild mot den, enligt honom, gängse beskrivningen av orten som han själv presenterar i metaforisk form: ”en öken där ingenting växer”. Det växer visst, menar Kalle, ”det bara ploppar upp nya saker hela tiden”. Det är en bild som starkt kontrasterar mot Robins beskrivning av en ”dålig kommun” med nedskärningar, varsel och hög ungdomsarbetslöshet. Som på alla orter pågår här en förhandling om vilken beskrivning som är ”den rätta”. Är Västervik en tråkig utflyttningsort eller en spännande tillväxtort i startgropen? Hur ungdomar väljer att berätta fram sin ort har hursomhelst betydelse för ortens självidentitet och framtid. Tiden får utvisa vilka ord och motiv som ungdomar kommer att ta bruk av för att beskriva eller kanske snarare, diskutera, sin hemort och dess identitet framöver.

När ”alla känner alla”

Ibrahim är 21 år och kom till Sverige för fem år sedan. När vi träffar Ibrahim har han nyligen gått ut Barn- och fritidsprogrammet på gymnasiet och har varit arbetsökande i ett halvår. Ibrahim trivs mycket bra i Västervik och på frågan vad som är bäst med orten svarar han att ”det finns trygghet i Västervik”. Christofer, som är född och uppvuxen i Västervik, är inne på samma spår:

Ja, Västervik är en bra stad, ja. Det är väl inte så mycket brott och så där. Just för familjelivet är det ju en jävligt bra stad...

Men den trygghet som Ibrahim och Christofer och flera av de andra ungdomarna talar om tycks ha en baksida. Tess berättar:

Alla känner alla. Innan du ens har gjort någonting vet alla redan om det. Har du tänkt göra någonting utan att berätta det för någon, då vet alla om det i alla fall. Du gör saker i Västervik fast du inte ens gjort dom. Rykten skapas superlätt.

Tess presenterar sig som en ”våldigt glad och positiv tjej”. Hon 21 år och bor tillsammans med man och barn i Västervik. Tess har ett antal praktikplatser bakom sig och skulle gärna vilja stanna kvar på sin nuvarande praktikplats inom barnomsorgen. Tess, liksom flera av ungdomarna i den här undersökningen, avslutade aldrig sina gymnasiestudier. Hon berättar att hon ”ålskade” sin utbildning, men att studierna fungerade dåligt på grund av hennes dyslexi. Den extra hjälp som hon behövde uteblev och i samband med att hon blev gravid hoppade hon av.

I citatet ovan tar Tess upp en för henne negativ aspekt av att leva på en mindre ort som Västervik, nämligen den sociala kontrollen:

”Välkommen till Västervik! Det du inte vet om dig själv, det vet alla andra.” Jag tycker så och jag har hört att många andra säger så också, så då har jag tagit efter just den frasen.

Här blir det tydligt hur olika motiv kring ortens karaktär cirkulerar, tas upp och återanvänds som känslomässiga bearbetningsredskap (Arvidsson 1997). Tess upplever alltså den sociala kontrollen på orten som besvärande. Hon skulle egentligen vilja klä sig mycket mer uttrycksfullt, men väljer att avstå.

Jag skulle vilja sticka ut mer/.../Men man måste ändå vara en bra förebild för sina barn. Visst, man kan ju vara det ändå, men det är en liten stad. Folk tittar på en: ”Hur ser hon ut? Kan hon verkligen ta hand om barnen?”

Social gemenskap på en ort där ”alla känner alla” kan ställa högre krav på konformitet än i större tätorter och i storstäder. Det är lätt att bli betraktad som avvikande på orter vars storlek svårligen rymmer en mångfald av beteenden och livsstilar. Tess säger att hon längtar efter att klä sig annorlunda och att ”leka och busa och åka ruschkana med barnen”, men att hon väljer att avstå eftersom hon är rädd för att bli stämplad som konstig eller som en dålig förälder. En annan anledning till att hon avstår från att använda de kläder och attribut som hon egentligen vill bära är att hon tror att hennes chanser att få arbete då skulle bli ännu mer begränsade än vad de redan är.

Kalle trivs i Västervik, men säger att han samtidigt gärna skulle flytta till en ort där ingen har förutfattade meningar om honom och hans familj:

/.../det är ju många som alltid vill veta lite mer om andra människor, utan att dom vill prata med den personen. Dom börjar skvallra om en person och så är det så där: ”Hörde du vad han gjorde i fredags?”. ”Ja, jag hörde”, och så lägger dom till lite för att dom har hört lite, påstår dom, och sedan till slut är det ingen sanning i det alls...

Att bo på en liten ort där ”alla känner alla” och där vissa släktnamn kan associeras med vissa händelser i det förflutna eller med lösa rykten som man själv inte rör över, kan få tråkiga konsekvenser för framtida arbetsliv, något som ungdomarna också själva tar upp under intervjuerna. Men Kalle understryker att det i hans fall *inte* handlar om en föreställning om att det skulle vara enklare för honom att få arbete på en större ort, utan att en flytt från Västervik skulle grunda sig på andra personliga skäl. Han berättar att han längtar efter anonymitet och att kunna ”förvinna in i mängden”. Men i citatet nedan pekar han ändå på en koppling mellan ortens storlek och möjligheten till att faktiskt få ett arbete:

Det negativa med Västervik är att det är så litet och att det är så många som får chanser via kontakter.

Utan "de rätta" kontakterna

Här i Västervik går det inte att hitta jobb. Det är den situationen som man har hamnat i. Ska du hitta ett jobb så måste du känna personer, någon på det företaget som du söker till, och dina kontakter måste rekommendera dig för att du ska få ett jobb i Västervik.

Tess

Att "allt i Västervik" bygger på informella kontaktnät är något som många av ungdomarna i undersökningen ger uttryck för. För att få arbete krävs det inte bara att du har en relevant utbildning utan du måste också ha personliga kontakter, något som många säger sig sakna. Tess gör en direkt koppling mellan arbete och personliga kontakter och konstaterar krasst: "Jag har inga kontakter här". Att "alla känner alla" samtidigt som informanterna upplever att de saknar personliga kontakter kan tyckas motsägelsefullt. Men många av ungdomarna menar att de inte har "de rätta" kontakterna och att detta är en bidragande orsak till att de har svårt att komma i arbete.

Sociala nätverk blir allt viktigare för att ta sig fram på olika arenor i samhället. Caroline Tovatt (2013) talar om socialt kapital i betydelsen av sociala nätverk och individuella sociala resurser. Tovatt menar att det sociala kapitalet har en helt avgörande betydelse för om vi får ett erkännande eller misskännande i arbetslivet. Vem eller vilka du känner har stor betydelse för om du får jobb eller inte. Det sociala kapitalet spelar roll för att individens utbildning, erfarenheter och kontakter kommer att "erkännas" av omgivningen, alltså uppfattas av omgivningen som värdefulla (ibid.). Många jobb tillsätts informellt, genom personliga kontakter, men även om man söker jobb den formella vägen så har kontakter betydelse eftersom man genom en rekommendation kan komma förbi en första formell gallring. Detta uttryck för socialt kapital kan vara helt avgörande för om man får en chans att visa vad man går för, och detta är också något som många av ungdomarna själva lyfter under intervjuerna.

Jonathan, 25 år, berättar att personliga kontakter varit vägen in på arbetsmarknaden för flera av hans kompisar. "Ja, det är kompisar som fått jobb för att deras pappa känner någon där". Själv har han växt upp utan sin pappa, och menar att han därför inte haft möjlighet att "komma in någonstans" och få en anställning "den vägen". Jonathan har, precis som de andra ungdomarna, ett lokalt socialt nätverk i Västervik bestående av vänner och familj, men sambandet mellan att ha ett socialt nätverk på orten och möjligheter till rekommendationer inom arbetslivet är inte självklar.

Intervjuare: Men när du umgås med kompisar, har du många kompisar som är i ungefär samma situation som dig, att dom är arbetslösa, eller jobbar då och då, och inte har något fast?

Isak: Ja, det är nästan alla, förutom två eller tre som har fast jobb. Dom andra är femtio-procentare eller som jag, timanställd då. Dom flesta är arbetssökande.

Anton berättar om en liknande situation:

Intervjuare: Har du kompisar i samma situation som du umgås med?

Anton: Ja, det är väl så det blir väl, att man umgås ganska mycket med dom, och sedan har vi ju några som jobbar lite grann på timmar bara, men det är inte jättemycket...

Isak och Anton umgås, precis som flera andra i undersökningen, med ungdomar i liknande livssituation som de själva. Man kan ha hur många vänner som helst, men så länge de saknar position att ge rekommendationer så spelar inte mängden kontakter någon roll (ibid.). Man måste helt enkelt ha "de rätta" kontakterna, även på en mindre ort som Västervik.

Ja, ja, har man kontakter, så är det ju skitsam...nästan skitsamma om man är utbildad. Har man kontakter liksom, så kan man få jobb. Jag tror att det är jättemycket kontakter alltså. Utan kontakter hade jag inte haft mitt sommarjobb nu...

Christofer

Betydelsen av personliga kontakter är naturligtvis inget unikt för Västervik, tvärtom, men att så många av ungdomarna själva väljer att lyfta fram det som ett hinder, saknar inte betydelse i sammanhanget. Trots att "alla känner alla", uppfattas det ofta som att ortsborna är uppdelade i olika sociala grupperingar och att det är svårt att forcera dess osynliga gränser. Sociala nätverk har ofta den baksidan. De fungerar inkluderande för vissa, och exkluderande för andra. Hannes menar att de sociala grupperingarna på orten fungerar begränsande.

...och sedan den här staden Västervik är ju ganska innesluten i sig, dom flesta personerna håller sig till sina kontaktnät och så där, så det breddas inte så mycket på det viset.

Hannes

Vetskapen om de personliga kontakternas betydelse riskerar att skapa känslor av uppgivenhet hos den arbetssökande - något som också märks i berättelserna. Spelar det någon roll om de söker jobb eller utbildar sig? Spelar det någon roll att de ens försöker, om det i slutänden ändå bara är personliga kontakter som räknas? Och motsägelsefullt nog så kan det samtidigt vara svårt att få arbete enbart genom rekommendationer. Den informella rekryteringsprocessen följs inte sällan av en formell process i vilken man måste bevisa att man har de rätta meriterna och att man är rätt person för uppdraget

(ibid.). Saknar man både de rätta personliga kontakterna och rätt utbildning, så blir tröskeln för den arbetslöse dubbelt hög.

Bygdens barn?

Samtidigt som ungdomarna ger uttryck för att alla känner alla, så inkluderar de sällan sig själva i beskrivningarna av orten. Ordet ”vi” eller uttryck som ”vi här på orten” eller ”vi här i Västervik” är tämligen sällsynta. Oftare framställs förhållandet, rent språkligt, som ett vi/dom-förhållande. ”Dom” i Västervik är sådana eller sådana, ”dom” gör på detta eller detta viset. Ungdomarnas sätt att uttrycka sig på bidrar till att den lokala identiteten, med några få undantag, förblir outtalad eller åtminstone otydlig. Men om den lokala identiteten framstår som otydlig, så är samhörighetskänslan med vänner, släkt och familj på orten desto tydligare. Av berättelserna framgår att man mår bra i sitt sociala sammanhang och att det skapar mening och trygghet i tillvaron:

Jag gillar ju Västervik, jag är uppvuxen här, så jag kan allting här. Man har ’de sina’, man vet att där och där är det, vart man ska...men, som sagt...jobb. Det finns inte så mycket jobb här i Västervik/.../

Johan

Att växa upp på en mindre ort med relativt hög arbetslöshet innebär att man någon gång under sin ungdomstid måste ompröva vem man är och vilka möjligheter som orten har att erbjuda. Kan de verkligen skapa sig en framtid här? Har de kanske bättre möjligheter någon annanstans? Det finns en utbredd kulturell logik i att ungdomar flyttar, i synnerhet från mindre orter. Det uppfattas som ”naturligt” (Svensson 2006a). Enligt en äldre undersökning från Ungdomsstyrelsen (1996) känner sig ungdomar på mindre orter mer nöjda med sitt sociala umgänge och sin fritid än ungdomar i storstadsregioner. Och kanske äger detta fortfarande sin giltighet? Ungdomarna trivs bra i Västervik, men de måste samtidigt fråga sig hur de ska kunna bo kvar i en kommun som har svårt att erbjuda dem ett jobb (jfr Svensson 2006a).

Johan 22 år, är född och uppvuxen i Västervik, och bor nu tillsammans med sin flickvän i en egen lägenhet i centrum. Han gick estetisk inriktning på gymnasiet, men hade svårt att koncentrera sig på studierna och hoppade så småningom av. Han har många intressen, men på grund av koncentrationssvårigheter ser han möjligheten att läsa ikapp och fortsätta utbilda sig som något ganska avlägset. Johan och hans flickvän har pratat en hel del om att flytta till någon av de större städerna Norrköping, Kalmar, Linköping eller Växjö. Om de bestämmer sig för att flytta så är det för att komma i arbete:

/.../vi ar ju stått och tuggat på samma plats egentligen. Ingen av oss...som sagt, vi har stått och tuggat på samma plats. Visst, vi har ju våra vänner och så här och bekvämligheter, men vi kommer ingenstans på ett sätt. Vi står ju still.

Men han har heller ingenting emot att bo kvar. Han har allt i Västervik: flickvän, vänner, familj och egen lägenhet. ”Det är egentligen bara jobbet som fattas”, säger han. Ibrahim stannar också gärna i Västervik, men tänker att han kanske ändå måste flytta: ”Jag har aldrig tänkt flytta härifrån, från Västervik. Men om jag får jobb eller ska studera så måste jag flytta härifrån. Jag blir kanske alltså *tvungen* att flytta härifrån...”.

Adam har flyttat tillbaka till Västervik efter att ha bott och studerat på annan ort. På frågan om hinder och begränsningar i Adams liv svarar han att han ser Västerviks ortskaraktär i sig som en begränsning eftersom det inte finns några jobb - för helst av allt skulle han vilja bo kvar:

Ja, helst vill jag ju jobba i Västervik. Det är liksom hemstaden. Jag trivs här. Men tyvärr finns det ju inga jobb, så det blir att man får söka sig utanför också. Försöker i Malmö/.../

Men det stannar inte där. Adam söker jobb på många fler ställen än i Malmö:

...och typ Göteborg, Stockholm Linköping, överallt nästan, och nu har jag börjat söka utomlands också/.../ England...ska söka i Irland, Spanien, Frankrike, Tyskland...lite överallt.

Adam är högskoleutbildad inom produktdesign och söker arbete såväl i Sverige som utomlands. Han berättar att han har flera kompisar som åkt utomlands för att jobba och att han inte alls känner sig främmande för att gå samma väg. Adam kan också tänka sig att fortsätta sina högskolestudier och ”toppa” med en filosofie magister. Han säger att han inte är rädd för att röra på sig och att han är beredd att flytta varsomhelst i världen för att få jobb, men helst av allt vill han ändå stanna kvar och arbeta i Västervik. En omständighet som i sig är intressant.

Det finns en norm som säger att ungdomar bör söka sig till större städer, utbilda och meritera sig, samtidigt som deras rörlighet hotar den regionala utvecklingen. Utifrån ett samhällsperspektiv är det således både positivt och negativt att de flyttar från sin hemort (Svensson 2006a:29). Detta blir en paradox som ungdomarna, medvetet eller omedvetet, har att förhålla sig till.

På nå't vis så känns det som att här *vill* dom att alla ska flytta...för att hitta ett jobb. Så att det känns som att dom satsar inte så mycket på att man ska vara kvar i sta'n...

Hannes

Om flyttandet från hemorten är inskrivet i rollen som ung och om det är en handling som, uttalat eller outtalat, understöds av olika myndigheter och sociala institutioner i samhället – vart lämnar detta de ungdomar som egentligen vill stanna kvar och bli en del av en orts framtid? I avhandlingen *Vinna eller försvinna? Drivkrafter bakom ungdomars*

utflyttning från mindre orter (2006a) undersöker Lotta Svensson hur ungdomar i Söderhamn ser på framtiden och hur de tänker kring frågan om de ska flytta eller stanna kvar på orten. Att vara ung är en position med fler valörer än en, skriver Svensson. Samtidigt som ungdomen ses som ”modernitetens markörer” är det långt ifrån självklart att de bjuds in till forum och samhällsarenor där framtiden diskuteras (se även Svensson 2006b). De vuxna i Söderhamn hävdar med bestämdhet att ungdomar inte är intresserade av regional utveckling. Ungdomarna är ”ju är så moderna, globaliserade” och de ”vill ut i världen och se sig omkring”. De vuxna i Söderhamn räknar, enligt Svensson, inte med ungdomarna i någon högre grad då de diskuterar regionala frågor. Hon undrar också om inte gruppen arbetslösa ungdomar riskerar att helt lämnas utanför diskussionerna kring en orsts utveckling och därmed också sin egen framtid? Om de ungdomar som vill stanna kvar på en ort inte räknas för att de anses vara passiva eller resurssvaga just därför att de inte vill flytta, då kommer de inte heller själva att uppfatta sig som intresserade av att vara delaktiga och påverka ortens framtid (2006a:28). En viktig fråga att ställa sig utifrån Hannes tanke ovan måste därför vara: värnar man tillräckligt om den resurs som ungdomar som vill stanna kvar på mindre orter som Västervik faktiskt utgör?

Ungdomarna i Västervik tvingas hursomhelst att utgå från de rådande villkoren, samtidigt som de på bästa sätt försöker skapa sig en identitet och en rimlig bild av vilka deras möjligheter är. Att inte veta hur framtiden ser ut, att inte veta om man kommer att kunna bo kvar är något som de flesta i vår undersökning ändå verkar förhålla sig tämligen pragmatiskt till:

Om vi har flyttat eller inte vet jag inte. Får man jobb i Västervik så är det klart man är kvar i Västervik...

Johan

Ovissheten kring framtida bostadsort framstår som en nästan självklar del av ungdomarnas tillvaro. På en nivå har de kanske lärt sig att leva med frågan? Att ta en dag i taget, att leva i nuet är kanske en nödvändig strategi för att hantera den osäkerhet som framtiden innebär kombinerat med det begränsade handlingsutrymme som följer i arbetslösheten spår?

Risk och ambivalens

Robin är 21 år och är född och uppvuxen i Västervik. Båda hans föräldrar är högskoleutbildade och själv har han en teoretisk gymnasieutbildning bakom sig. Robin har arbetat på annan ort under en tid, men valde själv att flytta tillbaka till sitt sociala sammanhang i Västervik, och har varit arbetslös sedan dess. Nu går han på en hantverksyrkesutbildning som han fått genom Arbetsförmedlingen och på fritiden sysselsätter han sig med sina många intressen och engagemang. Robin trivs i Västervik, men när barn och familj kommer på tal är inte Västervik längre ett lika självklart

alternativ. På frågan om han vill låta sina barn växa upp på orten, svarar han genast ”nej” och skälet till det är att han vill ge sina barn en bra uppväxt. Han menar att det finns en oro för framtiden bland många unga i Västervik, en oro över hur det ska gå för kommunen. Han berättar hur några av hans vänner upplever situationen:

Dom har precis fått barn och dom säger att dom är jätterädda för hur det kommer gå, eller dom är nervösa i alla fall. Man måste ju vara väldigt med och uppmärksam på vad som händer med sitt barn i sta'n. Hur det kommer gå på dagis... och om det kommer få en bra uppväxt...

Robin, liksom flera andra av ungdomarna, menar att han skulle känna samma oro när och om han får barn. En oro över att det inte skulle finnas en tillräckligt bra skola och omsorg, och att barnen inte skulle kunna bygga sig en framtid på orten på grund av arbetsbrist. Samtidigt finns här en motsägelsefullhet, eller kanske snarare en ambivalens. Robin har, som vi redan nämnt, själv valt att flytta tillbaka till Västervik. Men han känner många andra unga som sökt sig bort från orten för att utbilda sig eller för att söka arbete på en mer permanent basis:

Jag är väl glad för deras skull, om dom hittat någonting som dom trivs med, men jag vet ju också att det är många som inte gjort det, och dom känner sig ganska...eh...som sagt, det är ju en illusion som krossats. Bara för att du har en utbildning betyder inte det att du har ett lyckligt liv...

Citatet ovan fångar väl in dilemmat kring om man ska flytta eller stanna på orten. Några av Robins kompisar har hittat något som är bättre än det som Västervik har att erbjuda, medan andra har fått sina ”illusioner krossade”. Det finns en risk med att flytta, det kan bli som att gå över ån efter vatten. Lyckan finns kanske redan i Västervik?

Beck och Beck-Gernsheim (2002) menar att det moderna samhället förvandlats till ett risksamhälle i vilket människorna hela tiden måste reflektera över vilka konsekvenser deras handlingar får. Risker kräver reflektionen och de tvingas hela tiden kalkylera: väljer de rätt eller fel inför framtiden? I det traditionella samhället var valmöjligheterna för den enskilde individen relativt få och risktagandet inte lika centralt. Idag är alternativen många fler. Vilken skola ska jag välja? Vilken utbildning? Vem ska jag umgås med och vart ska jag bo? Beck och Beck-Gernsheim talar om den senmoderna människans liv som en ”lindansarbiografi”. Det gäller att inte välja fel. Om man gör ett enda felval kan det resultera i ett permanent tillstånd av utanförskap i form av bostadslöshet eller långtidsarbetslöshet (ibid.) Det låter kanske dramatiskt, men i ett samhälle där konkurrensen om utrymmet ökar och där inte ens de som lever upp till gängse normer kring hur man bör vara och bete sig lyckas, så är tanken kanske ändå inte helt irrelevant? Risker med ett sådant samhälle är att dess invånare inte vågar pröva på nya saker, känna sig för och vara kreativ i förhållande till sin livssituation utan istället ständigt tvingas välja den minst riskfyllda vägen. Nedan ger Ibrahim uttryck för just den tanken:

Jag vet inte vad som kommer hända om jag flyttar härifrån. Så jag tänker hela tiden att jag ska bo kvar här i Västervik.

Att satsa pengar och tid på en utbildning på annan ort kan resultera i att man så småningom får ett arbete. Att flytta till en större ort kan resultera i att man får ett arbete på den nya orten, men det kan också resultera i ”krossade illusioner”, som Robin uttrycker det. Att flytta i hopp om att få en bättre framtid är ett risktagande. Man lämnar ett tryggt lokalt sammanhang med vänner och familj bakom sig som, om det kniper, finns där för en och som kan ge såväl känslomässigt som praktiskt och ekonomiskt stöd. Att vara arbetssökande med små ekonomiska resurser kan fungera om man har vänner och familj omkring sig, men vad händer om man flyttar ensam till en storstad och inte finner något arbete? Vem finns där för en då? Vem ska då stötta en i en utsatt situation?

En anledning att stanna kvar som härrör ur ett slags bristtillstånd handlar således om den ekonomiska utsattheten. Att bo nära sina föräldrar och andra familjemedlemmar och de sociala nätverk man har av vänner och bekanta är värdefullt när det handlar om att hjälpa varandra i vardagen. Att kunna äta hos sina föräldrar, mor- och farföräldrar och syskon ibland, att kunna låna småsummor vid slutet av månaden av dem eller av vänner på orten, kan vara helt avgörande för att vardagen ska gå ihop. Tess berättar om hur hon och hennes man, på grund av hennes låga ersättning, i perioder varit beroende av hjälp från sin familj för att få mat på bordet:

Antingen fick vi be om extra pengar eller så fick vi be svärmor att åka och storhandla åt oss så att vi ändå hade mat hemma. För då gick alla pengar åt till räkningar. Precis varenda krona...

Också andra ekonomiska relationer påverkas av att man stannar på en ort där man är igenkänd. Hannes berättar till exempel att den privata hyresvärd som han bor hos kan ge dem uppskov med hyran om det behövs, eftersom han vet att de har en ytterst begränsad inkomst, men kanske framförallt för att han känner och litar på Hannes flickvans mamma. Och mamman vet att de alltid betalar igen när de kommit i kapp ekonomiskt. Liknande förtroendeförhållande beskriver Isak när han berättar om kostnader för tandläkarbesök. Nödvändiga lagningar resulterade i en räkning på 9000 kr, men tack vare att tandläkaren haft Isak som patient sedan barnsben, och även hans föräldrar, och känner till hans situation, så gjorde de tillsammans upp en plan som innebar att Isak betalar vad han kan varje månad. ”Han vet ju att vi är en ärlig familj och att man sköter sig då, så det går ju att lösa på så sätt”. Denna typ av ekonomiska relationer som villkoras av lokal och privat kännedom om de inblandade förutsätter att man befinner sig i ett lokalsamhälle där denna typ av relationsmönster har kunnat etableras över tid. Detta innebär att en ekonomisk bristsituation kan uppvägas av en lokalt förankrad tillgång i sociala nätverk där familjemedlemmar och andra bekantskaper vävs samman.

Storstadsregioner och tillväxtorter drar ofta till sig arbetssökande från mindre utflyttningsorter, men de arbetslösa kan riskera att erfara en social och ekonomisk

försämring. Högutbildade och resursstarka personer kan gynnas av en flytt till en storstadsregion, men det är långt ifrån säkert att det alltid gynnar lågutbildade med begränsad ekonomi. Flera av ungdomarna i vår undersökning har eget förstahandskontrakt på lägenheter med central adress och låg hyra. Utan ekonomi och personliga kontakter kan det vara svårt att finna både bostad och arbete på större tillväxtorter, och levnadskostnaderna är ofta lite högre än på mindre orter (jfr Svensson 2006a: 34-35). Samtidigt har den lågavlönade servicesektorn i storstadsregionerna vuxit kraftigt under det senaste decenniet. Kanske är framtiden ändå ljusare någon annanstans? Här tvingas ungdomarna kalkylera kring risker och möjligheter som är svåra, eller omöjliga, att förespå.

Med klass i bagaget

Ungdomar ses inte sällan som både symboliska och faktiska bärare av framtiden och de beslut som de tar kring att stanna eller flytta har betydelse för en Orts utveckling och framtid. I avhandlingen *I fädrens och mödrars spår – landsortsungdomars vuxenblivande och identitetsutveckling i ett livsformsperspektiv* (2010) skildrar Christer Jonsson hur ungdomar i en typisk gammal bruksort med det fiktiva namnet Östad förväntade sig att deras vuxenliv skulle se ut och hur 1990-talets ekonomiska kris kom i vägen för deras livsplaner. Jonssons undersökning visar att klasssamhällets sociala och kulturella reproduktion har betydelse när det kommer till frågan om vem som ska flytta och vem som ska stanna kvar på mindre landsbygdsorter. Jonsson identifierar två olika livsformer: den karriärbundna och den lönearbetsdominerade. Under den karriärorienterade livsformen finns de ungdomar som han kallar för de socialt och kulturellt hemlösa med inställningen ”hemorten är bra, men det framtida yrket är viktigare”. För dessa ungdomar var det självklart att de skulle förflytta sig bort från hemorten och skapa sig en framtid någon annanstans. I den lönearbetsdominerade livsformen fanns de socialt och kulturellt hemmastadda ungdomarna med inställningen att ”familj och hem är viktigast”. Hos dem finns en djupt rotad hemmastaddhet i uppväxtortens sociala och kulturella sammanhang (ibid.).

Om vi applicerar Jonssons tankar på denna undersökning ser vi att den övervägande delen av de ungdomar som vi intervjuat återfinns i den lönearbetsinriktade livsformen i den meningen att de inte, i första hand, är orienterade mot en yrkeskarriär och att de gärna bor kvar i Västervik. Samtidigt verkar här finnas en öppenhet inför tanken att de kanske ändå måste flytta och att de också säger sig vara beredda att göra det - till skillnad från de hemmastadda ungdomarna i Jonsson undersökning. Ibland finns det till och med en längtan efter att vidja sina vyer, att prova på att bo någon annanstans. Kanske är den lokala identiteten som binder de lönearbetsorienterade ungdomarna till den gamla bruksorten Östad inte lika tydlig och bindande i Västervik? Kanske har Västervik en lösligare och därmed något öppnare social struktur?

Men det finns också de som säger att de absolut inte kan tänka sig att flytta från Västervik. Tess drömmer om att arbeta inom barnomsorgen eller som butiksbiträde, men att flytta från orten med man och barn upplever hon som svårt:

Nej, då kommer jag för långt ifrån familjen. Både min mans familj och min egna.

På frågan om hon skulle kunna tänka sig att flytta tillfälligt, svarar hon: ”Nej, semestra skulle jag kunna göra, men inte mer än det”. Med Jonssons teori om olika livsformer skulle Tess kunna beskrivas som en lönearbetsinriktad, hemmastadd ungdom, medan Julia, en annan av våra intervjupersoner, ser yrkeskarriär som en självklarhet och är helt införstådd med att den livsformen innebär att man måste flytta till större orter för att kunna nå sina mål:

...jag tänker att det är lättare att få jobb också, och lättare med kontakter. Allt är mycket lättare desto större det är.

Julia är alltså en av ungdomarna i undersökningen som är orienterad mot en yrkeskarriär. Julia är uppväxt i Västervik och har båda sina föräldrar kvar på orten, föräldrar som alltid haft arbete och som båda gjort någon form av yrkeskarriär. Hon är fast besluten om att komma in på en högskoleutbildning i en större stad – och det är framför allt de riktigt stora städerna som lockar:

/.../jag växte upp här och min barndom var bra här. Det är en bra familjestad och en stad att bo i när man vill slå sig till ro. Det tycker jag absolut, jag menar, hade jag varit typ 74 bast eller något och kommit hit hade jag kanske sagt: ”äh, här vill jag jättegärna bo och plantera pelargonier och grejer” (skrattar)...

Julia tycker om Västervik, men hon har dåliga erfarenheter av att söka jobb på orten och hon vill vidga sina vyer. Storstaden lockar med sin mångfald, sin puls och alla sina möjligheter, möjligheter som hon tycker sig sakna i Västervik. Julia tillhör den kategori av ungdomar som ser valet att flytta från en mindre ort som självklart. För Julias framtidsplaner är Västervik för litet.

Jonsson (2010) menar att karriärorienterade ungdomar i större utsträckning kommer att återfinnas på landets större orter, medan de lönearbetsorienterade ungdomarna i större utsträckning kommer att bo kvar på de mindre orterna. Framtiden får utvisa vem av ungdomarna i denna undersökning som kommer att flytta från Västervik och vem som väljer att stanna kvar. Det enda vi med säkerhet kan veta är att deras socioekonomiska bakgrund på ett eller annat sätt kommer att påverka hur de tänker i frågan (Jonsson 2010, Svensson 2006a), samt hur väl man på orten lyckas ersätta de arbeten som försvunnit inom den traditionella industrisektorn med andra typer av arbete.

ARBETE SOM LIVSMÅL

Jag skulle så jätte, jätte, jättegärna vilja ha ett fast jobb att gå till/.../

Tess

I och med industrialiseringen blev lönearbete norm. Arbetarna i fabriker hade ingen eller liten kontroll över vad som skulle produceras och hur arbetet skulle genomföras (Gillberg 2010). Man ägde inte längre sina egna arbetsredskap och det man producerade tillföll inte längre det egna gårdshushållet utan en arbetsgivare som man sällan visste namnet på. Arbetet hade i grunden ändrat karaktär. I spåren av industrisamhällets framväxt och den allt mer utvecklade arbetsdelningen föddes en rad frågor kring arbetets mening (ibid.) Varför arbetar man och vilken betydelse ger man arbetet i sitt liv? Frågor som fortfarande och i allra högsta grad äger giltighet, inte minst på grund av att arbetsmarknaden de senaste decennierna genomgått betydande strukturella förändringar och att arbetslösheten riskerar att permanentas på historiskt höga nivåer. Men arbete är fortfarande en grundförutsättning för människors livsuppehälle och en indikator på delaktighet och integration (Rantakeisu 2002), något som gör arbetet centralt i de flestas liv, så även för ungdomarna i denna undersökning.

I det här kapitlet diskuterar vi ungdomarnas tankar kring arbetets mening, värde och funktion. Vad skulle en anställning betyda för dem i deras liv och vilken typ av arbete tror de skulle passa dem?

Ett drägligt liv

När vi ställer frågor om ungdomarnas syn på arbete och vad ett arbete skulle innebära för dem så handlar det nästan alltid om egenförsörjning och därmed också om möjligheten att fylla sina liv med det innehåll som de tycker att ett bra liv borde ha. När vi frågar Sebastian hur han vill att hans liv ska se ut, svarar han:

Först så ett fast jobb. Och sedan familj då/.../En större lägenhet. Hus kanske, om det är så att man känner för det. En hund ska jag ha i alla fall...

Alice, som är 23 år och mamma till ett litet barn, berättar att ett bra liv för henne är att själv kunna försörja sina barn:

Att ta hand om sig själv och sina barn. Att jag kan försörja dom på det sätt som jag vill försörja dom, det är ett bra liv för mig.

Kalle, 24 år, vet inte exakt vad han vill jobba med, men han vet att det snarare är det som arbetet gör med livet runtomkring, än själva arbetet i sig, som är det viktiga:

...att ha arbetskamrater och den typen av vardag och en lön som kommer in varje månad, sådana saker vill jag också känna på, så jobbet *i sig* är inte så viktigt, utan det är mest *själva livet* jag vill ha. Jag vill vara egenförsörjande liksom och...ha ansvar och sådant där.

Anton, 25 år, påbörjade en teknisk högskoleutbildning på annan ort, men fick avbryta studierna och flytta tillbaka till Västervik på grund av återkommande fysiska sjukdomsbesvär. Anton talar på samma sätt som Sebastian, Alice och Kalle om arbete som en väg till egenförsörjning och att man med en anställning kan manövrera sig själv och sin egen situation. Anton vill kunna ”bestämma över sig själv” och det kan man bara göra om man är helt självförsörjande. Och det är ett heltidsjobb som Anton, precis som de andra ungdomarna, helst av allt vill ha för att kunna uppnå detta oberoende.

Även om några av ungdomarna skulle kunna tänka sig att arbeta sex timmar om dagen istället för åtta, så finns här en tydlig föreställning om att det är ett fast heltidsarbete som gäller och att det är det som behövs för att man ska kunna leva ett drägligt liv.

Jag skulle ju kunna jobba på timmar eller deltid... egentligen, men det är ju en heltid som man tar helst/.../jamen, det är som att det är lite så alltså om man vill ha kontroll över sin egen situation så känns det som att man behöver arbeta.

Frida

Jonathan är den av ungdomarna som befunnit sig i arbetslöshet längst av alla. Han berättar att han vill jobba ”8-5 eller något sådant, varje dag”. Och på frågan varför det är så viktigt med heltid, svarar han på samma sätt som flera andra i undersökningen: ”någonting att göra”. Och sedan säger han att eftersom han varit arbetslös i sju år och mest suttit framför datorn om dagarna, så känns tanken på att få ha något meningsfullt att sysselsätta sig med och att ingå i ett socialt sammanhang åtta timmar om dagen, fem dagar i veckan, som något väldigt attraktivt. Och till viss del kan antagligen de arbetslösa ungdomarnas så uttalade längtan efter heltidsarbete förstås som ett uttryck för just denna erfarenhet av tärande sysslöshet och social marginalisering.

På frågan om Kalle önskar sig ett fast heltidsjobb, svarar han att det vore ”det ultimata”. På frågan om han skulle föredra att arbeta mindre än hundra procent om han kunde, svarar han:

Nej, *absolut* inte. Det bästa vore ju ett heltidsjobb. Men timvikariat skulle ju också vara... phiuuu (gör ett läte som uttrycker hur fantastiskt det skulle vara). Då skulle jag också fira...men att ha ett heltidsjobb vore ju *ashärligt*...

Om Kalle får bestämma så är det en fast heltidstjänst som gäller, även om han skulle ha råd att arbeta mindre. Att arbeta mindre än heltid skulle inte ge honom samma tillfredsställelse, säger han. Kalle har, som vi redan nämnt, på grund av familjeskäl, haft det svårt under en längre period, något som han menar kan vara en av flera anledningar till att ett heltidsjobb är så viktigt för honom.

...just för att jag har haft det så kaotiskt och konstigt hela tiden och så där, så känner jag att jag vill ha det som typ alla andra har, liksom att det är normen...

För Kalle skulle ett heltidsarbete innebära att han fick lov att känna att livet blev ”normalt” igen och att han fick leva som ”alla andra”. För Hannes handlar det om att få kontroll över tillvaron och det är först med ett fast heltidsarbete som detta kan ske, menar han. Att så många i vår undersökning är så uttalat intresserade av ett 9-5-jobb är intressant i en tid då arbetets gränser sägs bli allt mer flytande och en uppluckring av gamla värderingar och arbetsideal sker, allt i takt med att informations- och kunskapssamhället breder ut sig (Allvin 2006). Men samtidigt kan det ändå tyckas helt logiskt att ett fast heltidsjobb blir ett ideal - oavsett om man är lönearbetsorienterad eller mer inriktad på en yrkeskarriär - när arbetslöshetstalen är så höga och de strukturella omvandlingarna så påtagliga (ibid.). Att upplevelsen av osäkra och instabila förhållanden skapar en längtan efter trygghet, stabilitet och rutiner är bara att förvänta.

Arbete är synonymt med försörjning som är synonymt med självbestämmande och frihet att råda över sitt eget liv, ett liv som majoriteten av ungdomarna önskar fylla med just arbete, familj, vänner och, ibland, en meningsfull fritidssysselsättning. Ett drägligt liv är med andra ord ett högst ordinärt liv med svenska mått mätt. Här finns inga högtflygande drömmar om rikedom, karriär och framgång, snarare handlar det om jordnära saker som att kunna flytta hemifrån, bilda familj, skaffa hund eller att äntligen kunna få det där hett efterlängtade körkortet. Men det handlar också om att få struktur på tillvaron. Att arbeta är också synonymt med ordning och reda och tydliga tidsliga sociala markörer:

Alltså det alla kallar för Svensson-livet. Men jag kallar det inte riktigt så, jag tycker att det passar mig liksom. Och få veta det här att du har ett jobb så att du går och lägger dig på söndagskväll så vet du att... ”ah, men imorgon börjar jag jobba” och sen får man längta, alltså man får jobba till fredagskväll, alltså fredagsmyset ungefär.

Frida

Rutiner och till synes självklara inslag i vardagen blir än mer eftersträvansvärda för den som är utestängd från den socialt strukturerande tiden. Frida talar längtansfullt om känslan av att ha en hel arbetsvecka framför sig och att därmed också att få gå och vänta på fredagsmyset. Har man inte arbetat så är man heller inte förtjänt av ett fredagsmys hemma i soffan. Ett drägligt liv handlar i de allra flesta fall om att få göra det ”alla andra” gör.

Att sitta i fikarummet, det längtar jag efter...

Sebastian

Men det finns undantag, även om de inte är många. Johan vill ha ett jobb, men samtidigt finns hos honom en ambivalens inför vad det livet kan föra med sig:

Det blir stereotypen Svensson-livet när man skaffar jobb...men ska man klara sig så måste man ju ha pengar. För att ha kul och roa sig så behöver man det. Folk säger att det blir frihet när de jobbar, men jag vet inte riktigt. Fri tänker jag väl mer att...jag vet inte, svårt att förklara. Jag kan ju inte kalla ett Svensson-liv för frihet, det kan jag inte göra, ärligt talat. Jag har så mycket...jag vill ju *komma ut* liksom. Vad säger man? Leva...och ut och resa skulle jag kunna tänka mig. Spela musik och sådana grejer...

Johan upplever sig själv som den rastlösa typen som vill vara i rörelse, han vill "leva" och det är också Johan som är den av ungdomarna som starkast uttrycker sin frustration över de åtgärdsaktiviteter som han deltar och deltagit i (se senare kapitel). Johan skulle vilja lösa problemet med "ekorrhjulet" med att jobba intensivt under vissa perioder och sedan ha perioder av ledighet:

Säg typ lastbil eller budbil eller någon sådan grej. Då jobbar dom kanske hårt en viss tid och sedan kanske dom är lediga...

Att utvecklas och att "bli någon"

Att ett arbete innebär att man äntligen kan stå på egna ben är alla ungdomar överens om. Men hur ser egentligen drivkrafterna bakom önskan om att arbeta ut? Drivkraften att arbeta är något som utvecklas genom den socialisationsprocess som barndom och uppväxt innebär. Socialisation handlar om att man anpassar sig till de normer som finns i den närmaste omgivningen, såväl som i samhället i övrigt, och hur man tänker kring och värderar arbete kan därför ha med socio-ekonomisk bakgrund att göra. Rantakeisu talar om två olika sätt att värdera arbete: antingen som en möjlighet till försörjning, materiella ting, trygghet och arbetskamrater, eller som möjlighet till självförverkligande och/eller karriär (2002:73). Som vi redan berört i inledningen så benämner hon dessa som ett instrumentellt respektive expressivt förhållningssätt till arbete. Rantakeisu menar att de med ett expressivt förhållningssätt framförallt har medelklassbakgrund, och att de med ett instrumentellt förhållningssätt oftare har arbetarklassbakgrund (ibid.) Dessa båda förhållningssätt ska naturligtvis förstås som idealtyper. Det kan vara svårt att urskilja det ena från det andra, men om vi ändå gör ett försök till klassificering ser vi att många av ungdomarna i undersökningen ger uttryck för ett instrumentellt förhållningssätt. Som diskuterats ovan handlar det om egenförsörjning, konsumtion, arbetskamrater, "att ha något att göra" och struktur i vardagen. Att arbeta är ett sätt att åstadkomma detta snarare än ett medel för självförverkligande och/eller karriär. Hur man tänker kring arbete och arbetets mening kan alltså se lite olika ut beroende på vem man är och vilken socio-ekonomisk bakgrund man har.

Ibrahim tillhör de ungdomar i undersökningen som är orienterade mot en yrkeskarriär och som har föräldrar med högskoleutbildning. Det sätt som Ibrahim talar om arbetets mening och värde, men också sina egna strategier, skiljer sig ganska tydligt från hur ungdomarna med arbetarbakgrund uttrycker sig. När han talar om arbetets värde så handlar det dels om en målmedveten strategi, dels om arbetet som utvecklande:

Jag tänker inte på pengar när jag söker jobb. Jag tänker inte på lönen utan jag tänker bara på om jag kommer att trivas med det här jobbet...kommer jag att bli glad och lycklig i det här jobbet? Är jag intresserad av det här jobbet? Det tänker jag på.

Även de två ungdomarna med högskoleutbildning talar om meningen med arbete mer i termer av personlig utveckling, men också att möjligheten till självförsörjning är ett slags grundförutsättning för att kunna få detta att hända. Adam har, som vi redan nämnt, en högskoleexamen bakom sig. Han har bott i en annan del av Sverige under de år som han utbildade sig, men flyttade tillbaka till Västervik efter examen och söker nu arbete med Västervik som bas. Adam menar att ett arbete är något som skulle hjälpa till att utveckla hans personlighet.

Det första är väl att man ska kunna försörja sig själv. Det är väl den första anledningen till varför man vill ha jobb. Och sedan är det väl att man byter erfarenheter och utvecklas som person/.../

För Adam betyder ett arbete att man byter erfarenheter med andra människor på en arbetsplats, något som gör att man växer och utvecklas som människa.

Erfarenheten liksom...det är bra att jobba för att få lära känna nya människor också. Att bli mer social/.../ träffa nya människor och utvecklas socialt. Nya erfarenheter, liksom...

Ibrahims och Adams sätt att tala om arbete går att koppla till det expressiva förhållningssätt som Rantakeisu beskriver (2002). De talar om att utvecklas genom att träffa andra, byta erfarenheter och växa som personer. Julia, som har medelklassbakgrund och som också är yrkeskarriärinriktad drömmer om att flytta till en stor stad nere på kontinenten. Hon säger att arbete är något som man gör "för sig själv, men ändå för andra". För Julia flyter personliga intressen och yrkeskarriär ihop, men hon påpekar samtidigt att efter år av arbetslöshet så har arbetet i sig blivit det viktigaste, snarare än vad arbetet kan ge henne i form av personlig utveckling:

Ja, grejen är att jag skulle hellre ha ett jobb än att inte ha ett jobb alls, visst, just nu skulle jag kunna torka toaletter alltså för jag är så trött på att inte ha ett jobb, jag skulle kunna städa på McDonalds, jag skulle kunna steka hamburgare fast jag är vegan (skrattar)...

Julia säger att hon är desperat efter ett arbete, vilket som helst, och då är det svårt att tänka i termer av självförverkligande. För Frida, som också är yrkeskarriärorienterad, har arbete funktionen av att skänka henne det sociala existensberättigandet som hon

upplever att hon inte har idag. Frida har svårt att se sig själv som arbetslös då det kraftigt krockar med hennes självbild. I hennes fall blir arbete därför också synonymt med att ”vara någon”, såväl i omgivningens ögon som i hennes egna. Utbildning, yrkesidentitet och identitet hör ihop. Att träffa nya människor innebär nästan alltid att man måste redogöra för var man jobbar och vilket yrke man har. Med ett arbete skulle Frida äntligen ”bli någon”, som hon själv uttrycker det.

Robin, som liksom Julia kommer från en familj med högskoleutbildade föräldrar, är också inne på personlig utveckling, men har landat i ett lite annat sätt att tänka kring arbetets mening. Han har en teoretisk gymnasieutbildning bakom sig och högskolestudier är honom inte alls främmande, tvärtom, men han väljer ändå att utbilda sig till hantverkare. Som hantverkare kan han komma hem och lämna sitt jobb bakom sig, något som var sällsynt att hans föräldrar kunde när han själv växte upp:

Och ändå kunna komma hem från arbetet och känna att nu har jag slutat arbeta, nu behöver jag inte tänka på någonting, till motsats till en lärare som måste hem och rätta prov och sån´t/.../den miljön vill jag inte leva i, att man kommer hem och jobbar till klockan åtta på kvällen och sedan börjar allt om igen...

Robin har reflekterat en hel del över hur han ska få ihop sitt liv. Han vill helst ha ett arbete som ger tid och ork över för intressen och engagemang på fritiden. En av anledningarna till att han valde den hantverksyrkesutbildning som han gjorde är att den är en blandning mellan teoretisk och praktisk kunskap, vilket, säger han, passar honom som person och vilket gör att han inte behöver ”slita ut sin kropp i förtid”. En annan anledning är att det finns ett bra fackförbund kopplat till yrket, ett fackförbund som värnar om de anställda, enligt Robin. Han vill helt enkelt ha ett arbete med trygga och rimliga anställningsvillkor. Hans mål är att kunna fördjupa sig och utvecklas genom sina engagemang på fritiden och han kan även tänka sig att läsa kurser på högskolan vid sidan om sitt arbete, men bara för sin egen förkovrans skull. Försörjningen ska helst komma genom ett arbete som tar slut när arbetsdagen är slut: ”ja, att man lämnar jobbet på jobbet”.

Utifrån teorierna om olika förhållningssättet till arbete är Robins resonemang intressant. För Robin är ett tryggt lönearbete en möjlighet att fördjupa sig i sina engagemang på fritiden och att utvecklas personligen genom dessa, gärna genom högskolestudier vid sidan om. Den uppluckring av gränsen mellan arbete och fritid som många menar blir allt vanligare i dagens arbetsliv (t.ex. Allvin 2006) är något som han aktivt försöker välja bort - om möjligt. Robin får fungera som exempel på vardagligt motstånd mot arbetsmarknadens nya organisering i vilken flexibilitet och ständig tillgänglighet är centralt (Garsten et al. 2011, Castells 2000). Robin arbetar strategiskt mot ett mål, men väljer medvetet bort en yrkeskarriär. Han menar att det finns andra och bättre sätt att förverkliga sig på än att genom en krävande yrkeskarriär. Här uppstår således en hybrid mellan det expressiva och det instrumentella förhållningssättet till arbete.

Att få använda kroppen

Jag gillar mer tunga arbeten när man får ta i. Det tycker jag är kul...

Jonathan

Socialisation handlar inte sällan om att överta sociokulturella normer, värderingar och livsmönster över generationsgränserna (Gillberg 2010). I det förindustriella samhället var socialisationen tydligt generationsövergripande. Unga socialiserades in i vuxenlivet genom olika övergångsritualer och det betraktades som en självklarhet att de unga skulle ta över och reproducera de livsmönster som den äldre generationen haft (ibid.). Bondens son blev bonde, och prästens son blev präst. På samma sätt blev sedan klasstillhörighet en viktig aspekt av hur och var de unga fann sin utkomst. Med moderniteten kom fenomen som *klassresa* och *klassresenär*, men den socioekonomiska bakgrundens inverkan på ungas vuxenblivande är fortsatt stark. Tiotusentals industrijobb har försvunnit bara under det senaste decenniet och ingen vet hur många jobb den industriella sektorn kommer kunna erbjuda i framtiden. Som vi sagt tidigare så har många ungdomar i den här undersökningen föräldrar som arbetar inom typiska arbetaryrken och som har en utbildningsnivå motsvarande gymnasieexamen. I det här avsnittet ska vi lyssna på dessa ungdomars tankar kring sig själva i förhållande till arbetsmarknad och arbetsliv. Samhälls- och arbetsmarknadsstrukturer må ha förändrats, men, som vi snart ska se, den sociala och kulturella reproduktionen över generationsgränserna består.

Jonathan bor i egen lägenhet strax utanför centralorten och varvar för tillfället studier med en ungdomsanställning. Jonathans föräldrar har alltid haft arbete, men ingen av dem har högskolestudier bakom sig. Själv har han gjort sporadiska försök att läsa upp sina gymnasiebetyg och har ett inhoppsjobb som telefonförsäljare bakom sig, men drömmer egentligen om en praktisk yrkesutbildning. Helst av allt vill han utbilda sig till murare eller plattläggare, och på frågan var han vill utbilda sig svarar han:

Bara jag får en yrkesutbildning så blir jag glad. Även om det skulle vara uppe i Kiruna eller så..."

Jonathan är villig att flytta långt, bara han får en praktisk yrkesutbildning. Han har redan påbörjat en hantverksyrkesutbildning som han fick genom Arbetsförmedlingen, men när han under tiden för utbildningen hamnade i Fas 3 blev det problem. Något gick snett i handhavandet av ärendet och han var tvungen att avsluta sin utbildning redan efter fyra månader. Han uttrycker stor besvikelse över detta, då han, liksom flera andra av de andra unga männen i undersökningen, önskar just den typen av yrken.

Men det är inte bara de unga männen som vill jobba med kroppen. Kim är 19 år och bor tillsammans med sin pojkvän i Västervik. Hon upplevde innehållet i undervisningen på sin gymnasieutbildning som "meningslös", betygen blev lidande och hon gick därför

ut gymnasiet med ofullständiga betyg. Vid tiden för intervjun har hon en praktikplats på vilken hon får ”ta i”, något som hon tycker passar henne bra.

...och vi snickrar och bygger och målar och ja, slänger lite skrot och säljer grejer/.../

På frågan om hon tycker att det är kul, svarar hon: ”Ja, jättekul, man får riktigt skita ner sig...”. Kim vill lära sig att snickra och snickare är något som hon gärna skulle vilja arbeta som i framtiden. Christofer vill också arbeta med kroppen, men lägger tonvikten på att han vill ha ett ”lätt” arbete.

Ja, det är ju typ lager och sådant där skulle jag vilja jobba med...simpla jobb, lätta jobb (skrattar till). Jag är ju inte en sådan smart människa på *det* viset. Bara nå't som...fysiskt arbete, typ.

Många av ungdomarna i vår undersökning ger alltså uttryck för att vilja arbeta med kroppen. De säger att de inte passar för studier och att de har svårt att läsa in teoretiska ämnen. Tess menar också att det är ”arbete” som gäller för hennes del och att hon måste få vara i rörelse för att må bra. Tess berättar att hon trivs bra ute i arbetslivet och att hon har upplevt sig uppskattad och omtyckt på alla de praktikplatser som hon hitintills haft. Hon vill definitivt inte sitta still på en stol hela dagarna. Hon måste få ”hålla kroppen igång, inte bara sitta, sitta, sitta”, som hon uttrycker det. Christofer säger att han ”inte är en sådan smart människa på det viset” och Sebastian menar att en teoretisk utbildning inte är ett alternativ för honom och att han vill arbeta med något som han ”är bra på”:

Sebastian: Ja, man skulle ju kunna utbilda sig, men jag har inte jättelätt för sån't där alltså. Det kan ju bli ett hinder/.../ Det är ju själva teorin och sån't som jag inte är så jättebra på/.../Jag gick ett år extra då, på gymnasiet då, för att plugga upp vissa ämnen. Så jag valde industri då, för det var knappt...inte mycket teori alls.

Intervjuare: Men vad tycker du att du är bra på då?

Sebastian: Jag har väldigt lätt att lära mig praktiska saker, träslöjd hade jag MVG i, det var ingen teori där. Matlagning fick jag ju VG i och det var väl något lite teori i (skrattar) själva matlagningen, men bakningen fick jag MVG i...

Intervjuare: Okej, du gillar att göra grejer med händerna?

Sebastian: Nej, jag kan inte *göra* saker, men jag kan *arbeta* med dom. Svetsning är ganska lätt...

Sebastian pekar på hur begränsad han känner sig när det kommer till att hämta in teoretisk kunskap. Han är noga med att understryka att han kan arbeta med händerna, men att han inte är bra på att ”göra” saker - som om han vill försäkra sig om att det

framgår av sammanhanget att han inte i första hand är intresserad av den kreativa biten av arbetet utan mer av själva utförandet av en arbetsuppgift. Emma ger också uttryck för dilemmat med de förväntningar som finns i samhället idag på att man ska klara av att läsa in teori, men också att kunna använda sig av ett korrekt skriftspråk i jobbansökningarna:

Det hänger mycket på hur man skriver och jag är inte duktig på att skriva så där fint/.../Det är svårt att skriva på ett papper, 'jag kan arbeta', det skriver ju alla/.../Men jag skulle vilja se att dom hade mer lärlingsplatser... så att man kan lära sig ett yrke. För det är för mycket teoretiskt allting, tycker jag i alla fall. Allt måste man *läsa* sig till. Det är det jag tycker är tråkigt, att man inte kan... som min mamma och pappa, pappa han bara klev in på... ja, på koksverket och frågade om det fanns arbete och så fick han ju *lära* sig arbetet. Det kan du inte göra idag...

Bara en generation bort kunde man kliva in på koksverket och lära sig jobbet vartefter utmaningarna kom. Idag är det inte lika enkelt. Är det inte de rätta kontakterna som saknas så är det utbildning eller arbetslivserfarenhet. Dessutom handlar det om att, vilken arbetsplats det än är, kunna sälja in sig själv som anställningsbar. Det räcker inte att skriva "jag kan arbeta" i ansökan, som Emma uttrycker det. Här blir det tydligt att de kompetenser som ungdomarna tycker sig ha varken efterfrågas och värdesätts, vilket innebär att de inte kommer till sin rätt. De upplever inte heller att det finns några möjligheter att visa upp sin vilja och sin förmåga att arbeta, så som Emmas pappa en gång fick. Att läsa och skriva korrekt var till exempel inget som krävdes av föregående generationer för att få jobb inom verkstadsindustrin. Att några av ungdomarna dessutom har dokumenterade skriv- och lässvårigheter gör inte saken lättare. Andra tycker bara att de inte är "lagda åt det hållet". Att föräldragenerationen hade lättare att komma i arbete än dagens unga är något som ofta återkommer under intervjuerna. Ungdomarna ger inte sällan uttryck för en känsla av att vara sämre lottade än sina föräldrar och far- och morföräldrar, åtminstone när det kommer till arbete. På frågan om det finns något som Jonathan, som gått utan arbete länge, tycker verkar bättre idag än när hans föräldrar var unga så svarar han kort och gott: "nä".

I det nya arbetslivet ställs höga krav på den anställde att ständigt utvecklas och anpassa den egna kompetensen efter de behov som uppstår längs vägen. Det ligger på den enskilde individen att göra sig anställningsbar (Castells 2000, Fogde 2011), och det är också något som Emma och flera av ungdomarna i undersökningen insett. Johan beskriver sig själv som blyg och inåtvänd, och menar att det är en starkt bidragande orsak till att han ännu inte fått in en fot på arbetsmarknaden:

Ja, det är självklart liksom. Om vi säger att det är jag och en annan och det finns en anställning på jobbet. Om han är positiv och glad och bla, bla, bla, du vet, då är det oftast han som blir vald istället för mig som är lite mer inåtvänd.

Johan återkommer flera gånger under intervjun till att det är ”hans eget fel” att han inte är intressant för arbetsgivaren, eftersom han inte lever upp till de krav som ställs på utåtriktadhet och social kompetens. Anställningsbar är inte något man *är*, utan något som man måste *göra sig*. För att vara anställningsbar krävs i grunden en passande utbildning eller en specifik kompetens, men det handlar också om förmågan att ta initiativ, att ha rätt attityd, förmåga att anpassa sig till situationen och att på ett outröttligt sätt vara öppen för ny kunskap och nya idéer (Garsten & Jacobsson 2004). Social kompetens och förmågan att uttrycka sig väl i både tal och skrift bidrar också till anställningsbarhet (Fogde 2011). När Emma vill skriva ”jag kan arbeta” på jobbsökan blir gapet mellan vem Emma tycker att hon är och vad hon kan bidra med och vad arbetsmarknaden idag kräver, tydligt. Att Emma och de andra ungdomarna kan arbeta räcker inte långt. Med kriterier som social kompetens, verbalitet och rätt attityd riskerar ideal som hyllar potential, yta och social talang snarare än arbetsvilja och konkret hantverkskunnande att ta överhanden (ibid.), något som påtagligt försämrar chanserna för ungdomar med låg utbildningsnivå och arbetarklassbakgrund.

Medan Johan skuldbelägger sig själv för att han inte lever upp till tidens ideal om framåtanda och social kompetens är Hannes en stolt bärare av arbetartraditionen:

Jag har märkt att jag inte är en sådan väldig studiemänniska, så jag har vetat att nej, jag kommer inte komma in på några högre utbildningar. Det kommer inte vara mitt område, om man säger, utan det är mer handfast arbete som gäller/.../så det tror jag har influerat mig mycket, att man vill ju göra något *ordentligt* som föräldrarna och deras kompisar och mormor och morfar och farmor och farfar, att man fortsätter i dom här ganska handfasta spåren/.../att man...”nej, men jag är arbetarklass, jag jobbar med att hålla landet gående liksom”.

Hannes talar med stolthet om sin arbetarklassbakgrund och att han, precis som hans föräldrar och far- och morföräldrar gjorde, vill arbeta med ”att hålla landet gående”. Han tycker inte att han passar för studier, samtidigt vet han var hans styrka sitter. Men hur ska Hannes starka sidor kunna tas tillvara i dagens postindustriella samhälle? Under 1970- och 80-talen räckte det fortfarande med att man var frisk och arbetsför, eller att man behjälpligt tagit sig igenom ett två-årigt yrkesinriktad program på gymnasiet, för att ha sin framtid tryggad (Bunar & Trondman 2001). Idag finns inget sådant självklart inträde på arbetsmarknaden för de lönearbetarorienterade ungdomarna.

Isak var en av de ungdomar som faktiskt fick jobb inom industrin direkt efter avslutad skolgång så sent som 2008, men det dröjde inte länge innan han fick gå, på grund av den finansiella kris som drabbade även svensk ekonomi:

Jag slutade skolan 2008, sen jobbade jag på hösten, men sedan då varslade dom på företaget och då blev det ju vi som kom in sist som fick gå då. Jobbade på ett bruk då, ett industrijobb, stod och monterade plogar/.../Krisåren kom där så dom gjorde sig av med halva personalen.

Okvalificerade arbeten som lagerarbetare och enklare service-och butiksjobb, som många av ungdomarna önskar sig, verkar också vara svåra att få, åtminstone för ungdomarna i den här undersökningen. De berättar om utannonserade anställningar hos Jysk och Biltema som haft över 200 sökanden per plats och att det i princip varit utsiktslöst för dem att ens komma i åtanke. Tess drömmer, som vi redan nämnt, om att få arbeta som butiksbiträde, gärna i någon av de nämnda butikerna, men hon säger att det är svårt, om inte helt omöjligt att få arbetsgivarna att intressera sig för henne. I samband med att en Biltema-butik skulle etablera sig på orten sägs det att det var 800 sökande till de få platser som annonserades ut. Lika många sökande sägs det ha varit till ICA Maxi och Julia. Korrekta eller inkorrekta, de här sifferexemplen återkommer gång på gång under intervjuerna och fungerar då som illustrationer till den uppgivenhet som ungdomarna känner i förhållande till sitt jobbsökeri:

Det är jobbigt, det är det...man går ju och stampar och så är det överallt. Man ser att dom söker, och det är ju antingen att dom vill ha tre års arbetslivserfarenhet inom det yrket och körkort och sådant och det har man ju inte, och det kan man ju inte få när man inte får någon chans till å pröva på någonting.

Kalle berättar att han söker alla arbeten som inte kräver körkort, eftersom han inget körkort har. När snabbmatskedjan Subway kom till orten sökte han de utannonserade jobben, men precis som till fruktdisken på Ica Maxi och alla andra okvalificerade butiks- och servicejobb som han sökt, var konkurrensen mycket hård. "...och då har man ju ingen chans". På frågan om han kommit till intervju någon gång svarar han: "Nej, inte ens det..."

Elias har haft en del ströjobb inom handel och har en pappa som också arbetat inom branschen:

Alla säger "Men plugga någonting då", men jag kan ju inte *läsa* mig till att jobba med någonting. Det du kan läsa till är ju advokat eller någonting sådant där, för det är ju bara teoretiskt. Och att kunna prata. En praktisk sak går ju inte att läsa sig till, det måste du arbeta med. Och jag har ju problem med skolan, jag blev ju skoltrött och sedan gick det bara utför... (det praktiska) det är jag liksom bra på. Att få vara ute och arbeta, det känns mer som hemma, att kunna ta i sakerna och använda sakerna än att sitta och titta på en bild på en sak och läsa om saken. Jag vill mer få *känna* på sakerna och arbeta med dom.

Elias vet att ett praktiskt arbete skulle passa honom, men vägen fram till målet ter sig inte utan hinder. Jonathan vill också, som vi redan nämnt, arbeta med händerna och önskar gå en hantverksyrkesutbildning, men en sådan är långt ifrån en garanti för att komma i arbete. Elias, som vi citerat ovan, har redan två hantverkslicenser, men har, trots detta, svårt att få jobb:

...jag ska ju ha den där arbetslivserfarenheter som jag ju aldrig får.

Entreprenörskap som alternativ?

En möjlig väg ut ett arbetslöshetslandskap skulle kunna vara att bli egen småföretagare. När vi frågade ungdomarna om de kunde se sig själva som egenföretagare var det väldigt få, om ens någon, som kunde föreställa sig själv i den positionen. De önskar sig vanliga jobb med regelbunden månadslön och anställningstrygghet, snarare än de mentala och ekonomiska utmaningar som ett eget företag skulle innebära. De ser sig själva som lönearbetare eller som yrkesverksamma inom olika branscher, men inte som företagare och entreprenörer. Elias, som har en pappa som är egen småföretagare, får illustrera ungdomarnas oro inför de osäkra villkor och den utsatthet som eget företagande skulle kunna innebära:

Han måste ju vara tillgänglig 24 timmar om dygnet sju dagar i veckan för sina kunder, annars tappar han dom ju. Och så som jag fått höra så är det sällan som han får ta ut sin fulla lön. Jag tror inte att han haft någon semester sedan han började jobba/.../Nja, jag känner ju att jag inte vill starta eget. För det första så har jag ingen kundkrets till att kunna få företaget att gå runt och den lilla summa som man får i starta-eget-bidrag, det räcker inte ens till att köpa dom grejer som man skulle behöva...

Elias säger att han inte passar som egen företagare och att han själv föredrar att arbeta åtta timmar, fem dagar i veckan. Tess kan heller inte tänka sig att bli egenföretagare. Tess har, liksom Elias, erfarenheter från nära släktingar som har varit företagare, men hennes släkting har fått problem med lönsamheten och gått i konkurs. Som svar på vilken anställningsform som skulle passa Tess, svarar hon:

Anställd. För det är ett för stort ansvar. Det vet jag att min (släkting) hade så himla mycket/.../Nej, det är för stort ansvar.

Entreprenörskap och eget företagande kräver ett risktagande som de här ungdomarna uppenbarligen inte är i närheten av att kunna kosta på sig. De verkar känna sig främmande inför företagandet i sig, dels för att det inte passar dem som personer och att det entreprenöriella självförtroendet i många fall tryter, dels för att de inte har ekonomi för att vare sig starta upp ett företag eller ta den ekonomiska risk som det skulle innebära. För arbetslösa ungdomar med försörjningsstöd och utan tillgång till varken socialt eller ekonomiskt kapital är tanken på entreprenörskap långt borta, åtminstone för intervjupersonerna i denna undersökning.

Unga mammor

Som vi tidigare nämnt är fler unga män än unga kvinnor inskrivna på Arbetsförmedlingen i Västervik. Det kan finnas flera orsaker till detta. Fler unga män och kvinnor är arbetslösa, såväl i riket som i Västerviks kommun. Fler unga kvinnor flyttar ut från kommunen än unga män och fler manligt kodade jobb har försvunnit och

ersatts med mer kvinnligt kodade yrken. När den industriella samhällsstrukturerna ger vika är det i första hand männen som påverkas. Unga kvinnor återfinns också allt oftare på högskoleutbildningar. 2014 var en majoritet av studenterna på högskolor och universitet i landet kvinnor.⁸ Men unga kvinnor har, förutom högskolestudier och serviceyrken, tillgång till ytterligare en position som är långt ifrån självklar för de unga männen, nämligen den som föräldraledig småbarnsförälder.

Alice föräldrar arbetar inom vård- och omsorgssektorn och inom industrin, och kommer därmed från en ganska typisk arbetarbakgrund. Alice gick ut gymnasiet med ofullständiga betyg, men håller på att läsa in de ämnen som saknas, på Komvux. Hon har praktikplatser och några kortare inlägg som säljare bakom sig, och planerar nu att börja utbilda sig till sjuksköterska. Liksom några av de andra unga kvinnorna i vår undersökning är Alice småbarnsföräldrar och också här blir den sociokulturella reproduktionen relevant:

Alice: Dom fick mig när dom var väldigt unga. Min mamma har ju kanske småjobbat lite då och då, men hon har aldrig haft jobb hela tiden. Så jag tror jag relaterar lite till henne också.

Intervjuare: Hur menar du med relaterar?

Alice: Alltså att vi... ja, vad ska man säga, att vi lever nästan likadant, eller vi gjorde då. Lite så att hon har gått hemma, hon gick hemma länge och jag har också gjort det. Så vi har haft åtminstone lite samma situation så...

Tess, som är uppvuxen med en ensamstående mamma och har sitt andra barn på väg, ger på samma sätt som Alice uttryck för en känsla av samhörighet med sin mamma, även om hon själv inte är ensamstående:

Om båda föräldrarna har jobb så tror jag att man anstränger sig lite mer för att inte hamna utanför. Nu är jag inte utanför för min mor är likadan.

Tess ger här tydligt uttryck för de reproduktiva mekanismer som socialiseringen innebär. Om de allra närmaste befinner sig i en marginaliserad samhällsposition så normaliseras den: man upplever det som " normalt " när man gör samma sak som föräldrarna gör. Tess är med andra ord fullt medveten om dessa reproducerande mekanismer, och/men strävar samtidigt efter att inte " hamna där ". Tess ska snart påbörja sin föräldraledighet och hon nämner själv att hennes föräldraskap är det enda som för tillfället är säkert i hennes liv.

Den enda framtiden som jag vet att jag har är att jag ska ha två barn att ta hand om istället för ett/.../ det är det enda som är 100 % säkert.

---

⁸ http://www.scb.se/Statistik/UF/UF0205/2013L14M/UF0205_2013L14M_SM_UF20SM1501.pdf hämtad 2015-06-07

I boken *Inte bara mamma* (1998) skriver Helen Brembeck om unga mammor och deras modersroll utifrån intervjuer med unga kvinnor från både innerstad och förort. Hon närmar sig de unga mammorna ur ett klassperspektiv och ser hur både barnafödandet i sig och det tidiga barnafödandet förenar kvinnorna med arbetarklassbakgrund över en eller flera generationer. För unga kvinnor med medelklassbakgrund är detta långt ifrån en lika självklar väg att gå. Brembeck menar att för de unga arbetarklasskvinnorna är modersrollen en möjlig position - ibland kanske den enda tillgängliga positionen - värderad både inom arbetarkulturen och utanför (ibid:240-241). Att bli mamma tidigt kan därför ses som en positiv investering i en annars osäker värld. Att vara mamma är en respektabel position, med eller utan en fot inne på arbetsmarknaden, och skapar, som Tess också är inne på, en känsla av stabilitet i livet. Men modersrollen skapar också möjligheten att, åtminstone för en begränsad tid, vila från rollen som arbetslös:

Till hösten är jag mammaledig igen. Så det är skönt. Det är inget roligt att vara arbetslös och söka jobb. Man får bara nej.

Emma

Föräldraledigheten kan i positionen som arbetslös betraktas som ett välkommet avbrott i den negativt definierade situation som man annars befinner sig i med avvisanden och krav på aktivering (se kommande kapitel). När man är hemma med småbarn avviker man inte heller från normen på samma vis som att vara ofrivilligt utanför arbetslivet. Emma återkommer flera gånger under intervjun till att det svåraste med att vara i arbetslöshet är upplevelsen av ett ständigt avvisande.

Det enda som jag tycker är jobbigt är att man får "nej" hela tiden, när man söker jobb. Det kan väl ta ner dig lite också, att man aldrig får något "ja" någonstans, att man aldrig blir utvald. Den känslan är jobbig. Att man söker jobb och söker jobb och får "nej, nej, nej" hela tiden. Om man håller på länge, längre än vad jag gjort, då tror jag att det kan ta ganska hårt på en. Till slut tappar man väl sitt själv/.../Då känner man ju så här att "varför tycker de inte om mig, varför vill inte dom att jag ska arbeta här?".

I kontrast till de negativa erfarenheterna och de känslor som det leder till talar alltså Emma om den lättnad och den positiva förväntan hon har inför att gå på sin föräldraledighet. För en tid slipper hon konfronteras med den negativa upplevelsen av att aldrig vara den som blir utvald.

UTBILDNINGENS ROLL

Man vill inte drömma för mycket, samtidigt som man måste ha någon tro på livet också...

Hannes

Att vara arbetslös är för de allra flesta människor att per definition befinna sig i en situation som bör förändras; helt enkelt en situation man bör ta sig ur. Som vi varit inne på i föregående kapitel är målet för de ungdomar vi mött en fast heltidsanställning, vilken skulle kunna innebära att också andra önskvärda bitar för ett fullvärdigt liv faller på plats. Det skönjs dock hos flera av de ungdomar som befunnit sig i arbetslöshet en tid, en oro och viss osäkerhet inför om detta verkligen kommer att förverkligas. Som Hannes uttrycker i citatet ovan, ”att man inte vill drömma för mycket” samtidigt som man måste ha en tro på framtiden.

Samtliga ungdomar som vi intervjuat är fullkomligt införstådda med att situationen att befinna sig i arbetslöshet bör förändras och de strävar också själva på olika vis för att forma sin situation och finna en väg in i arbetslivet. Hur man ser på detta och vilket slags väg man är inställd på varierar dock. Vägen in i arbetslivet kopplas i de flesta senmoderna sammanhang samman med utbildning och som statistiken visar är ungdomar med ofullständiga gymnasiebetyg överrepresenterade bland unga arbetslösa. Som tidigare nämnts finns det en stor spännvidd gällande utbildningsbakgrund bland ungdomarna (se även informantförteckning, bilaga 2). Vi kommer nu att gå närmare in på hur denna spännvidd ser ut och hur de resonerar kring utbildningens roll som en väg in på arbetsmarknaden.

Tidigare erfarenheter av studier

De generella möjligheterna att genomgå högre utbildningar är idag större än någonsin tidigare i fråga om utbud och utbildningsplatser. Men för att ha behörighet för utbildning på högskolenivå krävs att man har en fullgod gymnasieutbildning som ger högskolebehörighet. Detta har endast en mindre grupp av de ungdomar vi mött. Av de arton ungdomar vi intervjuat har hälften ofullständiga gymnasiebetyg. Dessa ungdomar tillhör därmed den kategori av arbetslösa som har allra svårast att komma in på arbetsmarknaden. Men vi har också träffat två arbetslösa ungdomar med avklarad kandidatexamen på högskolenivå, och däremellan finns alltså sex ungdomar som har antingen en högskole- eller yrkesförberedande gymnasieutbildning. Några av dem har fullföljda gymnasiestudier i yrkesförberedande program men inte lyckats få anställning inom det område de utbildats inom. Ytterligare några har gått det som tidigare benämndes Individuella programmet, vilket utgör en förberedelse för ett nationellt gymnasieprogram. Det finns bland ungdomarna också en variation gällande huruvida man ser utbildning, i ett kortare eller längre perspektiv, som en möjlig väg in i arbetslivet och delvis verkar detta hänga samman med de tidigare erfarenheter man haft av studier

under grundskole- och/eller gymnasieskoleåren. Men även andra aspekter spelar in, som ens ekonomiska situation och/eller upplevd osäkerhet inför vilket slags utbildning man vill satsa på och huruvida man i sin nuvarande situation känner någon studiemotivation.

Ett par av de ungdomar vi mött har erfarenhet av folkhögskolestudier. De uppbar då studiemedel vilket innebär att de har begränsade möjligheter till ytterligare studiemedel för att läsa på Komvux, eftersom de studier som de bedrivit likställs med gymnasienivå. Om man i en sådan situation behöver och vill läsa på Komvux måste man alltså ha annan försörjning under tiden. Förutsättningarna på ett formellt plan varierar alltså en del bland ungdomarna. I deras egna berättelser kan också skönjas hur tidigare erfarenheter redan från grundskolan till stor del påverkat relationerna till gymnasiestudier och i den nuvarande situationen till om, och i så fall vilka möjligheter de ser kring utbildning som en väg in i arbetslivet. Grovt uppdelat kan vi se att det bland de intervjuade ungdomarna finns de som är inställda på utbildning och de som i sin nuvarande situation inte ser utbildning som ett rimligt eller önskvärt alternativ.

Det förekommer flera berättelser om dåliga erfarenheter av skoltiden. I vissa fall började detta redan under grundskoleåren. Alice berättar att hela skoltiden för henne var väldigt jobbig och ”strulig”, som hon uttrycker det.

Ja, jag har haft svårigheter, när jag gick i mellanstadiet hade jag lite svårigheter med att koncentrera mig och så. Så dom trodde väl att jag behövde gå på särskola/.../det förstörde lite för mig också, eftersom jag kunde ju allt det här som dom hade. Jag hade VG i allt när jag gick ut och fick betyg därifrån, men de betygen gills ju tyvärr inte, så...

Eftersom Alice betyg inte gav behörighet för ett nationellt gymnasieprogram gick hon sedan på Individuella programmet, men ”nej, på IV hade jag inte lust. Jag hade tappat orken eller vad man ska säga”. Under de tre åren som arbetslös har Alice sen erfarit sin brist på utbildning som den största begränsningen för att kunna komma i egen försörjning och att kunna forma sitt liv. ”När jag söker jobb tycker dom ju inte att jag... dom tar ju bort mig nästan på en gång”. Alice har dock senare kunnat läsa upp några ämnen på Komvux och är väldigt glad över att hon trots tvivlet på sin förmåga klarade det. Anledningen till att Alice kom över den barriär och det tvivel som hon hade inför att studera var, som hon beskriver det, att hon hade så bra lärare, att hon fick ett bemötande och ett stöd i sitt lärande av ett helt annat slag än det hon mött och/eller förmått ta till sig under tidigare skolår. Detta har gjort Alice ytterligare studiemotiverad och nu är planen att fortsätta läsa till undersköterska för att efter det söka in på högskola; till sjuksköterskeprogrammet på Campus Västervik. Den väg och de fortsatta planer som Alice berättar om utgör alltså ett hoppningivande exempel på att brister under grundskole- och gymnasietiden inte behöver hindra fortsatta planer på utbildning. Hon talar också om detta som den mest rimliga väg hon kan se att etablera sig i arbetslivet och att komma i egen försörjning: ”För jag har kommit till det att jag vill komma vidare

i mitt liv, jag vill göra någonting”. Alice har i flera sammanhang hört att det finns ett stort behov av sjuksköterskor och har också ett eget intresse av denna yrkesinriktning.

Några av de övriga intervjuade ungdomarna beskriver till skillnad från Alice att erfarenheterna från grund- och gymnasieskola gjort dem fortsatt skoltrötta, att de inte var studiemotiverade under gymnasieåren och därför avslutade dem med ofullständiga betyg. Isak trivdes under grundskoleåren, men under gymnasieåren tappade han helt fokus och motivation, när det kändes som att ”eleverna själva blev lärare, och man blev helt lämnad med en dator att sköta allt själv”. Denna brist på motivation ledde till stor frånvaro för Isaks del och han menar att skolans sätt att lämna allt ansvar på eleverna i själva verket ledde till att man, som i hans fall, kunde hamna utanför utan att någon verkade bry sig. Isak menar att om ingen försökte få in honom på lektionerna igen eller ens gav honom en varning och inte heller kontaktade föräldrarna angående den omfattande frånvaron, så hade han förvisso själv försuttit en chans, men också erfarit en brist på engagemang och stöd från skolans håll. En liknande berättelse om en än mer brokig skoltid har Kalle:

Först började jag på Samhälle på en friskola då, som öppnade upp här i Västervik. Det sökte jag mest in på för att jag inte hade rätt betyg för att ta mig in på dom linjerna som jag var intresserad av på det vanliga gymnasiet. Men jag kunde komma in på friskolan då, för dom tog in alla oavsett betyg och så, och jag kände att det var ingen riktig skola. Man fick gå dit, man fick en laptop och så fick man sitta och spela tv-spel eller dataspel hela dagarna. Och det var inga lärare och dom hade inte ens kvalifikationerna för vissa kurser som dom lärde ut så det var folk som gick tre år och sedan inte fick något diplom för det. Så jag hoppade av där och gick in på IV istället och läste upp lite betyg där för att komma in på det vanliga gymnasiet nästa gång. Och då gick jag in på Barn- och fritid och gick där i åtta månader eller någonting kanske och kände också där att det inte var för mig riktigt...

Efter att provat på lite olika vägar under gymnasieåren gav Kalle upp, delvis också på grund av personliga omständigheter. I efterhand har han kompletterat en del på Komvux, men han har fortfarande ofullständiga gymnasiebetyg. Även Johan berättar om avbrutna gymnasiestudier på en friskola där han menar att det saknades struktur och att detta i kombination med att han hade problem med koncentration ledde till att han avbröt studierna under andra året.

Hannes har i likhet med Alice, både i grundskola och gymnasium, erfarit det slags särskiljande lösningar som elever vilka kategoriseras som i behov av särskilt stöd får. Själv hade Hannes velat gå en fordonsutbildning på gymnasiet, men som han beskriver det: ”/.../eftersom jag hade en diagnos så ansåg kommunen och ja, vetande så att säga, att jag borde gå i en liten grupp och så där. Jag fick aldrig ens testa på”. Det individuellt anpassade program som Hannes gick har inte gett honom något fördelaktigt utgångsläge för att ta sig in på arbetsmarknaden. Hannes deltar nu i en hantverksyrkesutbildning via ett samarbete mellan Arbetsförmedlingen och ett utbildnings- och bemanningsföretag.

Så att jag försöker så gott jag kan nu i efterhand att få utbildningar som arbetsmarknaden kan vara intresserad av då. Och det är ju inte det lättaste att hitta rätt heller, speciellt när det inte finns så stort utbud på utbildningar. Så man får ju försöka hitta intresse till det/.../dock har jag alltid haft svårt med att just studera och plugga, med mental ork och så där, och problem, så det är en kamp mot mig själv, samtidigt som jag vill få kunskaper som jag kan använda i framtiden.

Christofer beskriver sin skoltid i termer av att han ”strulade bort” den. Han befann sig i en period i ett ganska allvarligt dataspelsberoende, vilket gjorde att studierna blev lidande, och efter att han tagit sig ur det var det för sent att hämta upp de kunskaper han gått miste om. Detta är något Christofer uttrycker ånger över idag, då han ”sumpat sina chanser”, vilket han själv menar är en av anledningarna till att han befinner sig i arbetslöshet. Christofer tvivlar på att han på egen hand kan ge sig i kast med studier igen, men menar att han skulle kunna tänka sig det om han hade en kompis som han pluggade tillsammans med, så att de kunde sporra och stötta varandra.

Ovanstående exempel handlar delvis om olika saker, men det de har gemensamt är att de exemplifierar vad som upplevts som olika slags ogynnsamma förutsättningar för att tillgodogöra sig studier under gymnasieåren. För Alice del vände det när hon vågade sig på att studera igen och på skolan mötte lärare som stöttade henne. Hannes beskriver sig som märkt av tidigare erfarenheter av misslyckanden, men kämpar på och ”försöker så gott han kan” inom ramen för den hantverksyrkesutbildning som han deltar i. Isak, Kalle, Johan och Christofer är ännu inte i en situation där de känner sig redo att återuppta studier.

De exemplifierade erfarenheterna kan också ses i ljuset av de förändringar grund- och gymnasieskolan genomgått under de senaste decennierna. I alla åldersklasser finns större inslag av enskilt, självständigt och icke lärarlett arbete, något som skolforskning kunnat påvisa drabbar de elever med minst kulturellt kapital och minst utbildade föräldrar hårdast. I sina konsekvenser innebär det att klassbakgrund får betydelse för vilka elever som har bäst förutsättningar att tillgodogöra sig de rådande pedagogiska formerna i skolan. Samtidigt finns det ett allt större utbud på gymnasieutbildningar och skolor att välja mellan, där fel val kan visa sig få ödesdigra konsekvenser, i synnerhet om man dessutom brottas med andra typer av svårigheter i sin livssituation. Detta innebär också att elever med särskilda behov av stöd urskiljs än tydligare och differentieras från andra elever, något som i förlängningen kan innebära att de får svårare att hämta upp ett kunskapsglapp i förhållande till andra elever och därmed nå en likvärdig utgångspunkt för vidare studier.

Upplevda hinder för studier

Som beskrivs av flera av de intervjuade ungdomarna upplever de hinder för att tänka i termer av utbildning, i form av bristande motivation, osäkerhet om man kommer att klara av studier och oro för huruvida utbildningen verkligen leder någonvart - det vill säga till en framtida anställning. Flera uttrycker att de inte vill ta dyra studielån för att bekosta en utbildning som ändå inte kan garantera att man får ett arbete. Tess som är uppvuxen med en ensamstående, arbetslös mamma vill ha garantier på att en utbildning verkligen leder till arbete. Att ta lån för att utbilda sig upplevs inte som något alternativ:

Inte ett lån för att ta en utbildning. Det gör jag inte/.../Ja, för vem säger det? Att utbildning ger mig ett jobb? Du måste ha ett jobb för att kunna betala tillbaka.

Det finns också några av de ungdomar vi mött som beskriver att de inte kan tänka i termer av utbildning förrän de genom ett arbete och en tid av fast inkomst, som ger dem en egen försörjning, får ordning på sin ekonomiska situation. Att satsa på en utbildning är förvisso ett slags investering som kan och bör öka ens möjligheter att etablera sig på arbetsmarknaden, men det innebär också ett risktagande och att man kan se möjligheterna på lång sikt, vilket den utsatta situation som ungdomarna befinner sig i inte borgar för. Osäkerheten, kring huruvida en utbildning kommer att kunna ge någon utdelning i form av anställning, skrämmer, och de begränsningar som perioden av arbetslöshet inneburit leder till en tvekan och försiktighet. Som Hannes uttrycker det:

För det kan ju löna sig, men samtidigt så när man har varit arbetslös ett tag så ser man riskerna också. Man blir väldigt mycket mer försiktig, för man ser hur pass lätt det kan... gå åt skogen.

Flera talar också om hur det är svårt att hitta ro och fokus för studier när den ekonomiska situationen och tiden som arbetslös oroar och stressar en. Isak, som tappade fokus under gymnasieåren, är ännu inte i en situation där han ser utbildning som den rimliga vägen in på arbetsmarknaden.

Med min situation så vet jag att jag är skoltrött och då känner jag att då behöver jag inte sätta mig in i någon utbildning, för det kommer bara sluta med att jag inte går klart den ändå. Jag har med mig tankarna om mig själv...jag kommer inte göra det. För jag vill jobba.

Den övergripande förklaringen till att Isak vet att han i nuvarande situation inte kan fullfölja en utbildning är hans ekonomiska situation. Han beskriver det som att han måste komma i fas och få en stabil ekonomi innan han ens kan börja tänka kring studier. Den ekonomiska utsattheten som hinder berörs av flera av de ungdomar vi mött och detta tema fördjupas i nästföljande kapitel om arbetslöshetens konsekvenser.

Flera av de ungdomar vi mött resonerar i termer av att när eller om de kommer in på arbetsmarknaden och det då skulle visa sig att någon specifik typ av utbildning,

fortbildning eller specialisering skulle förbättra deras möjligheter i den sektor av arbetslivet som de befinner sig, då först skulle de kunna tänka sig att satsa på den. Men arbetet/anställningen föregår alltså utbildning vilket innebär att innan de haft någon arbetslivserfarenhet vet de inte vilket slags utbildning de skulle kunna tänka sig att satsa på. Och eftersom flertalet av de intervjuade ungdomarna inte har någon eller mycket begränsad erfarenhet av arbete så är de som menar att idéer om utbildning kan väckas först efter arbetslivserfarenhet, i den belägenheten att de har svårt att formulera några specifika tankar om utbildningsvägar. Som Christofer säger:

Alltså, jag är ju inte sugen på just en speciell utbildning så... alltså en inriktning, så jag vet ju inte... jag har ju aldrig varit i arbetslivet, så jag vet inte.

Även Kalle uttrycker en tvekan kring utbildning eftersom han:

/.../fortfarande inte vet vad det är jag vill göra, så det jag hoppas på att få göra är att komma ut på lite olika praktiker eller så där, eller timvikariat och så, bara för och känna på olika yrkesroller och se hur det är att ha arbete och arbetskamrater och så där.

I flera av intervjuerna finns det alltså en ovisshet i fråga om såväl konkretiserade tankar om utbildning som arbete. I dessa fall ter det sig alltså svårt att formulera inte bara vad man skulle kunna tänka sig att utbilda sig inom, utan även vad de skulle vilja arbeta med, om möjligheten fanns att välja själv. ”Jag har alltid haft svårt med det där, jag vet faktiskt inte riktigt”, svarar till exempel Sebastian på frågan om vad han skulle tycka vore ett bra jobb för honom. Sebastian gick industriprogrammet på gymnasiet och har erfarenhet från den perioden av sommarjobb som montör och svetsare och inom återvinning. Han uttrycker ingen större entusiasm för att fortsätta inom de yrkesområdena, men kan inte heller formulera något tydlig alternativ. Det blir helt enkelt ganska fåordigt och tyst när Sebastian får uppmaningen att berätta om sina önskningar i förhållande till ett framtida arbetsliv. Denna lite besvärande tystnad återkommer i flera av intervjuerna med de ungdomar som inte är inriktade på utbildning, men inte heller har några tydliga idéer kring vad de skulle vilja arbeta med. Tydligheten finns i att de inte vill vara *arbetslösa*, att de absolut vill *arbeta* och att de aktivt söker jobb, men det blir svårt när önskningarna ska konkretiseras i specifika yrken eller områden av arbetsmarknaden. Det tycks finnas ett slags vakuum här, där det är svårt att komma vidare i samtalen kring just detta tema, men där det också, i överförd bemärkelse, framstår som svårt att identifiera en riktning för att komma vidare på vägen till ett framtida arbetsliv. Man kan se det vakuum som tystnaden och svårigheten att formulera en riktning kan vara uttryck för som avspeglade det vakuum som en stor del av den befolkning som tidigare funnit arbete framförallt inom industri och arbetsintensiv produktion riskerar att hamna i. Ett slags vakuum av ovisshet gällande vad som ska ersätta det som kraftigt minskat och till viss del försvunnit i form av arbetstillfällen och, i vissa fall, hela sektorer av arbetsmarknaden. Och kanske hålls de uteblivna formuleringarna i ett sådant sammanhang tillbaka av att det som Hannes uttrycker som att ”man vill inte drömma för mycket”.

Som vi tidigare varit inne på är en arbetsmarknadsrelaterad förändring som gjort sig märkbar under de senaste decennierna synen på individens anställningsbarhet. Det kan också beskrivas som att dessa ungdomar befinner sig i det som, i Gillbergs studie om unga vuxnas föreställningar om arbete, benämns som ett strukturellt betingat underläge (2010). Vad det innebär är en påtaglig osäkerhet inför de alternativ som står till buds på en nutida arbetsmarknad. Alternativen upplevs för en del ungdomar som långt borta och mycket svåra att realisera utifrån de förutsättningar man lever i (ibid:154). Gillberg skriver också om hur egenskaper som stark tilltro till individuella förmågor, självförtroende och förmåga att strategiskt navigera mellan olika val och möjligheter utgör en allt starkare selekterande mekanism inom såväl utbildnings- som arbetsmarknad. Detta innebär ett starkt tryck på individen att dels agera strategiskt, alltså att välja rätt, dels att kunna identifiera vilka som är ens främsta förmågor samt finna ett sätt att göra dessa attraktiva på arbetsmarknaden (ibid.).

Paul du Gay skriver om ett liknande ideal som uppkommit på den postindustriella arbetsmarknaden, nämligen det han kallar för *the enterprising self* (1996), vilket kan översättas med det initiativrika, driftiga eller företagsamma självet, som är mån om att agera strategiskt och som bygger användbara nätverk. Det är ett ideal som kräver att människor i förhållande till arbetsmarknaden blir entreprenörer för det egna självet, och att det själv som visas fram kan ses som legitimt och värdefullt för presumtiva arbetsgivare. Flera av de ungdomar vi träffat uttrycker en medvetenhet om det här idealet och att de själva inte motsvarar det. Johan beskriver det som att det på något vis är symptomatisk att en sådan som han inte fullföljde gymnasiet och nu inte lyckas få anställning:

...det är väl sådana som jag som...det är svårt att förklara, men vissa personer har det lättare/.../Är man drivande och framåt då löser det sig oftast liksom. Då har man lättare också att knyta kontakter/.../Det känns som att man skulle kommit längre om man var framåt/.../Ja, sen tänker jag, varför gjorde jag inte så, varför försökte jag inte, varför var jag inte mer framåt liksom. Sådant sätter sig i huvudet sedan...

Hannes beskriver en liknande känsla av ett personligt misslyckande:

Det är lätt att man hamnar i det att man inte har någonting att komma med, att man duger inget till. Så det tror jag är lätt att man fastnar i som ungdom. Speciellt om man inte fått prova på och jobba någonting och liksom inte (fått) någon bekräftelse heller, att "nej, men jag har inte gjort någonting bra". Det är lättare om man har haft en arbetsplats eller något, så man har kunnat jobba och fått beröm eller så för att stärka självförtroendet lite.

Hannes beskriver en känsla av att vara lämnad åt sitt öde, men att han på egen hand måste försöka identifiera vad, det vill säga vilka kompetenser, som kan göra honom attraktiv på arbetsmarknaden i framtiden. Hannes vet att detta nås via utbildning, men han beskriver samtidigt sig själv som i en utsatt position då han inte riktigt vet vilken väg som skulle kunna leda framåt. Han säger att han vet att han har förmåga att göra

det han vill, bara han får en klar bild av åt vilket håll han borde gå. Det svåra är att förutsäga vad som kommer att anses attraktivt och att strategiskt kunna styra sin energi och sitt intresse ditåt. Hannes ser dessutom den framtida arbetsmarknaden, med dess fragmentariska anställningsformer, som osäker och föränderlig överlag.

Jag tror det blir mera kortsiktiga arbeten, så där att man tar in folk där det behövs.

Hannes är medveten om att arbetsmarknaden har förändrats. Som nämnts i inledningen kommer de nya arbetstillfällena framför allt att skapas inom den privata service- och tjänstesektorn och de nya jobben är framför allt tillfälliga jobb, enligt Arbetsförmedlingens egna prognoser. Sju av tio nyrekryteringar under de första tre månader 2014 gällde, som sagt, tillfälliga anställningar. Vetskapen om strukturomvandlingarna på arbetsmarknaden bidrar naturligtvis till Hannes och flera ungdomars känsla av att det är svårt att veta vad man bör satsa på för att komma ut i arbetslivet. Men samtidigt kan Hannes, och flera av de andra intervjuade ungdomarna, sägas sträva i linje med idealet om det företagsamma självet. Den sorts arbetskraft som en nutida arbetsmarknad efterfrågar innefattar också kvaliteter som att vara en särskild sorts person och att ha särskilda sorters kulturella resurser (ibid.). Därmed är det inte förvånande att motgångar i att etablera sig på arbetsmarknaden leder till känslor av oduglighet, som Hannes beskriver ovan; att inte bara ens arbetskraft utan även ens själv misslyckas med att få bekräftelse och värderas som attraktivt.

Det är dock viktigt att understryka att ett strukturellt betingat underläge inte innebär att man är förutbestämd till hopplöshet och brist på tilltro till sin egen förmåga. Emma uttrycker det till exempel i termer av att hon är arbetarklass och är ”lite längre ner på stegen”, ”arbetare som jobbar med händerna”, och att detta påverkar hennes sätt att betrakta sig själv och sina möjligheter, men därmed inte förutbestämmer dem:

Men du måste själv tänka att det inte är omöjligt. Det är du själv som bestämmer. Så det handlar mycket om vad man själv tror om sig själv. Men det är inte omöjligt, man kan jobba, jobba... jobba sig uppåt. Det är många som har gjort det. Men man börjar ju alltid någonstans.

Emma talar om sin bror som ett exempel på någon som trots ett begränsat utgångsläge lyckats ta sig igenom högre studier och som nu har ett högstatusjobb. För egen del så är hennes långsiktiga plan att utbilda sig till förskolelärare, vilket innebär att Emma är en av de ungdomar som är inställda på utbildning som en väg framåt, och en av dem vars röster nu ska behandlas.

Utbildning som möjlighet

Till skillnad mot den grupp av ungdomar som i nuvarande situation inte ser utbildning som ett rimligt eller självklart alternativ så finns det andra som redan har en högre utbildning, är på väg mot en, läser på Komvux för att komplettera sina ofullständiga gymnasiebetyg eller har planer på att göra det.

Frida och Adam har båda högskoleexamen. De beskriver båda hur de valde utbildning utifrån sina personliga intressen snarare än överväganden kring hur arbetsmarknaden ser ut inom de områden de utbildat sig inom. Även om de ännu inte lyckats få någon anställning som matchar deras respektive utbildning så ger de båda intryck av att lita på att de kompetenser de förvärvat i sinom tid kommer att hjälpa dem in på arbetsmarknaden. De beskriver också sina strategier i linje med det företagsamma själv som vi tidigare varit inne på, det vill säga att de uttrycker en medvetenhet om att det inte bara är yrkesspecifika kompetenser som de behöver framhålla för en arbetsgivare, utan också personliga kvalitéer. Som vi redan nämnt menar Adam att han dessutom kan tänka sig att läsa vidare och ta en masterutbildning inom sitt område, om inte den examen på grundnivå som han redan har leder till den typ av anställning han vill ha.

Som vi också redan nämnt, påbörjade Anton en teknisk högskoleutbildning på annan ort i Sverige, men tvingades avbryta studierna på grund av att han fick återkommande sjukdomsbesvär. Däremot har han en fullbordad teknisk gymnasieutbildning bakom sig. Anton har börjat tentera av de poäng som han missade under den period som han var sjuk, men han upplever att det är svårt att sitta i Västervik och läsa sig till högskolepoäng eftersom han är ensam och inte kan fråga någon kurskamrat eller lärare när han kör fast. Målet är ändå att plugga helt ikapp och fortsätta sina studier, även om vägen fram inte alltid känns helt spikrak. Anton talar dock om både utbildning och arbete som vägen till egenförsörjning och att man därmed kan manövrera ”sig själv och sin egen situation”. Även Julia är inställd på högskoleutbildning. Hon gick ut gymnasiet med mycket bra betyg och beskriver hur hon trodde att det därmed skulle vara ganska lätt för henne att kunna välja både vad hon ville utbilda sig till och arbeta med. Men det skulle visa sig att så inte var fallet. Julia menar att hon gjorde en felbedömning då hon till att börja med sökte mycket smalt utefter intresse och vilja, vilket innebar att hon endast sökte utbildningar inom konst och design, med mycket högt söktryck och få antagningar. Vid intervjutillfället har hon dock sökt in på ett flertal högskoleutbildningar som hon har större möjlighet att komma in på och har nu stora förhoppningar att kunna börja studera igen inom en snar framtid.

Med ett så pass begränsat urval som vår undersökning baseras på är det vanskligt att dra några jämförande slutsatser utifrån exempelvis kön, i synnerhet som könsfördelningen bland de intervjuade är så pass ojämn (sex unga kvinnor och tolv unga män). Vi vill ändå beröra genusaspekten något, som ytterligare en dimension av de förändringar på arbetsmarknaden och därmed det sociala landskapet som vi diskuterar. Den typ av yrken som i hög grad förändrats och försvunnit, arbetsintensiv

produktion, har, historiskt sett, i stor utsträckning varit mer manligt kodad än kvinnligt. En av de sektorer som istället vuxit och där de nya yrkena i stor utsträckning finns, är inom service- och vårdsektorerna, där också fler av de traditionellt kvinnligt kodade yrkeskategorier återfinns. Det är också mot dessa sektorer som flera av de unga kvinnor - samt en av männen - som ännu inte har någon högre utbildning men som vill skaffa sig en sådan, har sina aspirationer. En av dessa är Emma som gick gymnasieprogrammet Barn och fritid och hennes långsiktiga plan är nu att utbilda sig till förskolelärare på Campus i Västervik. Utan en sådan utbildning är det svårt att få anställning på en förskola, men detta är samtidigt ett område där hon hört att det kommer att finnas arbetstillfällen i framtiden. Emma har haft perioder av timvikariat inom äldreomsorg och sommarjobb som personlig assistent. Hon planerar också att komplettera sina betyg för att ha större chans att komma in på utbildningen. Emma har man och ett barn och väntar vid intervjutillfället sitt andra barn. Och även om hon alltså har siktet inställt på en högskoleutbildning för att kunna få det slags arbete hon siktar mot så säger även hon att hon innan dess först måste ha en period då hon arbetar - för ekonomins skull men också för att vara igång med "riktigt arbete" istället för aktiveringsåtgärder.

Jag vill komma ut och jobba lite. Kanske jobba två år eller något, så där så jag får känna att jag har en inkomst till familjen, så jag också drar mitt strå... Ja, det är ju så, jag behöver ju jobba för att vi ska dra runt lasset hemma. Men sedan att sätta sig och läsa till förskolelärare, det är drömmen.

Även för Emma, som alltså har en specifik utbildning som mål, så föregår alltså arbete studierna, vilket hon förklarar som en konsekvens av den ansträngda och osäkra situation som arbetslösheten inneburit för henne och familjen.

Ibrahim, är den enda av de unga män vi mött som har ett tydligt och uttalat sikte inställt på högre utbildning inom vårdsektorn, då hans plan är att söka till sjuksköterskeutbildning på Campus Västervik. Han är också den enda av de intervjuade som är född i ett annat land än Sverige. Ibrahims pappa arbetade, som vi redan nämnt, som advokat in sitt tidigare hemland och har nu etablerat sig på den svenska arbetsmarknaden, men inom ett annat område. Ibrahims mamma är, i likhet med Ibrahim, på väg att försöka etablera sig på den svenska arbetsmarknaden genom att utbilda sig. I likhet med Emma och, som tidigare nämnts, Alice, uttrycker sig Ibrahim strategiskt när han talar om planen på utbildning

Jag har pratat med många som sa att... sjuksköterska, alltså vi behöver mycket eller många sjuksköterskor, och att det är ett framtidsyrke. Därför har jag valt det här yrket för att man kan jobba i framtiden i det...

Ibrahims sätt att resonera kring sina framtidsplaner utgör ett slags kombination av ett expressivt förhållningssätt till arbete och ett mer pragmatiskt. I hans sätt att tala om sin familj, föräldrar och syskon, så ter sig valet att studera vidare självklart. Att Ibrahim vill satsa på att utbilda sig till sjuksköterska kommer av en vilja att arbeta med människor, att det är en utbildning som han kan läsa på plats i Västervik där han absolut vill stanna

samt att utbildningen ger honom goda chanser att få ett arbete. Ibrahim talar också om juristutbildningen som något som intresserar honom i ett längre perspektiv, men sjuksköterskeprogrammet ser han som mer realistiskt för honom att komma in på i nuvarande situation och menar att han längre fram får se om han kanske vill byta spår och utbilda sig i en annan riktning. ”Jag vill göra *allt* själv och så, jag vill uppnå mina önskemål själv”, understryker Ibrahim.

Att vissa av de ungdomar vi träffat är inriktade på utbildning medan andra inte är det har förstås en rad olika förklaringsgrunder, varav flera av dem antagligen inte ens diskuterats under intervjuerna. Mycket forskning som gjorts kring utbildning pekar dock på att klass är en faktor som inte kan bortses från. Både i fråga om tillgång till och i synnerhet ifråga om tillgodogörande av högre utbildning så visar sig klassaspekter, i meningen föräldrars utbildningsbakgrund, ha stort genomslag. Som Ylva Ulfsson och Anna Hedenius skriver i en text om ungdomars tankar kring möjliga och omöjliga yrkesidentiteter spelar de ungas föreställningar om sin egen förmåga och sin sociala position stor roll för vilka studieval som görs (2014). I sammanhanget är den marknadsanpassning som utbildningssektorn, i synnerhet gymnasieskolan, genomgår av central betydelse. Gillberg skriver om detta förhållande och hur det ökat kraven på att den studerande ska kunna agera som en informerad kund och göra medvetna strategiska val (2010), något som flera forskare menar motverkar en inkluderande politik i fråga om högre utbildning (Furlong och Cartmel 2007 i Gillberg 2010).

EKONOMISK UTSATTHET

Jag är osäker redan nu på om jag någonsin kommer få någon egen försörjning.

Hannes

Hannes lever tillsammans med sin fästmö och dotter i Västervik. Varken han själv eller fästmön har sedan skolåren haft något arbete och de befinner sig båda i åtgärdsprogram för att komma i sysselsättning. Efter att tidigare ha påbörjat en folkhögskoleutbildning som Hannes sedan avbröt har han en studieskuld och detta är något som Hannes beskriver som ett påträngande bekymmer och orsak till mycket oro och stress i den redan ekonomiskt ansträngda situation som han och hans familj lever i. Hannes berättelse utgör en av de berättelser som vi tagit del av där upplevelser av ekonomisk utsatthet framträder som ett centralt tema. Ungdomarna talar inte om sig själva som ”fattiga” när de beskriver sina omständigheter, men de situationer som beskrivs genomsyras i väsentliga delar av påtaglig ekonomisk utsatthet. Med undantag av endast ett par av de intervjuade så uppbar de vid tidpunkten för intervjun försörjningsstöd, vilket innebär att de flesta lever under mycket begränsade, och därtill strängt reglerade, ekonomiska omständigheter.

Att under en längre tidsperiod vara i arbetslöshet och ha en ansträngd ekonomi riskerar att leda till marginalisering, vilket innebär en begränsad och ofördelaktig livssituation som man upplever sig ha små möjligheter att själv kunna förändra. Ett av uttrycken för detta är det som tidigare berörts om erfarenheter av problem med tidigare skolgång som i kombination med ekonomiska svårigheter kan utgöra en förklaringsgrund till att man inte ser studier som en rimlig väg in i arbetslivet. Detta tema ska här fördjupas något, som en av de konsekvenser som arbetslösheten och den ekonomiska stressen kan leda till.

Angelins avhandling *Den dubbla vanmaktens logik. En studie om långvarig arbetslöshet och socialbidragstagande bland unga vuxna* (2009), är, som vi redan nämnt, en undersökning om långvarig arbetslöshet och socialbidragstagande bland unga vuxna och av den framgår att under 1990-talet och vidare in på 2000-talet så blev en allt större del av de som lever i ekonomisk utsatthet allt yngre. Det är en påtaglig förändring som har skett; att den grupp där ökningen av försörjningsstöd är som mest påtaglig utgörs av ungdomar och unga vuxna. Som Angelin uppmärksammar så framställs ofta ungas arbetslöshet och socialbidragstagande som en central riskfaktor för deras framtida välfärdsutveckling och i ett vidare perspektiv också som ett övergripande samhällsligt orosmoment (ibid). Risken att fastna i det långvariga utanförskapet som det kan innebära att inte vara självförsörjande ses många gånger som värre både på ett individuellt och ett samhällsligt plan när det rör sig om just unga personer som borde vara i sin krafts dagar och i början av ett yrkesverksamt liv. Diskussionen om utanförskapet, dess innebörd, orsaker samt hur utanförskapet bör motverkas har varit föremål för mycket diskussion i såväl samhällsforskning som annan offentlig debatt. Vi föredrar i detta sammanhang att tala om marginalisering snarare än utanförskapet, eftersom det betecknar en process snarare

än ett tillstånd eller egenskap, vilket kommer att utvecklas närmare efter att exempel från intervjumaterialet kring detta tema presenterats.

Ekonomisk knapphet

På samma vis som arbetslöshetens konsekvenser på ett övergripande plan kan ses som ekonomiska, emotionella och sociala så utgör också den ena av dessa aspekter, den ekonomiska knappheten, ett villkor i sig självt där dessa dimensioner finns. Att leva med mycket små eller inga ekonomiska marginaler beskrivs i många av intervjuerna som att leva i mer eller mindre stark stress vilket genomsyrar livet och vardagen på påtagliga vis.

Min ekonomi påverkar min vardag rätt så grovt kan man väl säga/.../Det finns inte så mycket jag kan göra överhuvudtaget. Jag kan inte planera så... när jag har betalat räkningar så känner jag att "nej, det gick inte". Det kan vara en minusmarginal vissa månader.

Isak

Alltså att inte ha, inte veta från månad till månad hur mycket pengar man egentligen ska få påverkar ju livet/.../Och det tycker jag är svårt och det tycker min man också. Vi tycker det är jobbigt när min inkomst är så...ospecificerad. Så både han och jag längtar ju till att jag ska få fast inkomst, så man vet från månad till månad att det här ska jag få.

Emma

Att leva på existensminimum eller strax däröver innebär en knapphet på många områden. De områden som märks mest påtagligt i ungdomarnas berättelser är mat, där man får handla det billigaste hela tiden, och de mycket begränsade möjligheter man har att delta i rekreationsaktiviteter som kostar pengar. Men även andra livsområden blir föremål för prioritering för att vardagen ska fungera på ett sätt som känns drägligt. Frida lever med en kronisk sjukdom som gör att hennes kosthållning måste vara mycket regelbunden men också varierad, vilket hon finner svårt med den begränsade summa som försörjningsstödet innebär. Något Frida beskriver som viktigt för sitt sociala välmående och som inneburit en ljusning i hennes tillvaro är att hon har hund. Men innehav av husdjur och de merkostnader som det innebär är inget som räknas in i den norm för kostnader som det ekonomiska biståndet ska täcka. Frida skulle ändå inte kunna tänka sig att vara utan sin hund och ser dessutom den regelbundenhet i att komma ut och promenera med hunden och de sociala kontakter som detta också innebär som starkt bidragande till både humör och hälsa. Men den begränsade ekonomi hon har innebär alltså att hon får väga olika hälsoaspekter mot varandra och dra ner på de egna matkostnaderna för att kunna behålla sin hund:

Det känns som att man är kriminell på något sätt för att man blir så... kontrollerad/.../Det är ju mycket papper och det är saker som ska

kontrolleras, och man ska skriva på och det känns aldrig som man får en paus, alltså ett break. Det är alltid någonting som faller ner i brevlådan, från Försäkringskassan och så där...aah, så det är en pärs är det.

Känslan av att vara kontrollerad, och att det krävs vaksamhet för att komma i precis rätt nivå, beskrivs av flera av ungdomarna. Det ger en anspänning och skörhet till tillvaron som innebär att minsta förändring riskerar ge konsekvenser som måste tacklas då det kan orsaka ytterligare ekonomisk ansträngning. Hannes berättar exempelvis om att hans sambos praktikperiod gjorde att deras dotter fick vara hela veckan på förskolan istället för de tre dagar i veckan som hon annars tillbringar där. Den utökade tiden på förskolan ledde till en högre avgift, men inte ökat bidrag. Eftersom marginalerna är mycket små eller rent av obefintliga blir en sådan förändring mycket kännbar och ytterligare en påminnelse om att förändringar – i detta fall av ett sådant slag som borde förbättra chanserna att komma i arbete – alltid medför risker. Något som i förlängningen riskerar leda till marginalisering, då det kan innebära att man i en utsatt situation skyr förändringar som man inte helt kan kontrollera konsekvenserna av.

En påtaglig begränsning som nämns av flera av de intervjuade är att inte ha råd att ta körkort. Detta är begränsande i flera avseenden, både rumsligt och socialt, i en landsortskommun som Västervik. Att vara arbetssökande och inte ha körkort innebär också begränsningar i vilka jobb man kan söka då många av de arbeten som i synnerhet de unga männen i undersökningen skulle vilja söka sig mot kräver körkortsinnehav. Men att skaffa körkort innebär en merkostnad som vida överstiger deras budget. En av de unga män som talar en del om längtan efter körkort är Elias, som dessutom har ett stort bil- och motorintresse och har gått en yrkesförberedande gymnasieutbildning inom området. Elis har några kompisar som likt honom själv är intresserade av motorsport och när de någon gång ger sig ut på banan för att köra motocross, då kan han bara se på, eller stanna hemma. Elias saknar också dator, vilket innebär en oerhörd begränsning på många områden i livet, och naturligtvis även i förhållande till möjligheten att hålla sig uppdaterad i fråga om vilka anställningar som går att söka.

Jag har inte ägt en dator på tre år nu, så det är ju någonting som man skulle behöva köpa, men det kostar ju över tretusen för en hyfsad dator. Även en begagnad, ...dom kostar ju över två och ett halvt, tretusen och köper jag någonting sån't, så är det ju bara och sitta där och inte äta någonting på en månad.

Elias saknar också Internetuppkoppling på mobilen och TV, något som gör att hans värld på många sätt blir kringskuren. Kontakter med omgivande samhälle begränsas alltså på ett högst ofördelaktigt sätt för Elias som ung och arbetssökande. Elias beskriver sin ekonomiska situation överlag som mycket knapp och han är, under nuvarande omständigheter, långt ifrån att komma i fas så pass att han skulle kunna göra en så stor investering som ett inköp av dator innebär, och än mindre att klara av de kostnader som ett körkort kräver. Han har även en skuld hos Kronofogdemyndigheten för en tv-tjänst som det uppstod missförstånd kring, men som han inte kunnat bestrida och där de merkostnader som indrivningsärenden innebär gör att skulden nu är på 10 000 kronor.

Sätten att handskas med den ekonomiska knappheten är i de flesta fall att anpassa sin vardag och sina anspråk till den levnadsnivå som ekonomin tillåter. Som vi berört tidigare är också närheten till familj och vänner viktig för att klara av situationer där de egna medlen helt enkelt inte räcker till och man måste få låna pengar eller få uppskov för betalning av någon som är bekant med en. Men det är inte alla som menar att de skulle kunna låna pengar av sina föräldrar. Elias säger till exempel om sina föräldrar att ”dom har inga pengar att låna ut överhuvudtaget”.

Jag får gå till...nu de senaste veckorna så har jag fått gå till kompisar och frågat dom om dom har en hundring och låna ut så jag kan gå och köpa pommes eller någonting sån't där så att jag har någonting i frysen.

Även Johan menar att det snarare är vänner än föräldrar han skulle kunna vända sig till om det gällde en akut ekonomisk situation:

Johan: Jag har många bra vänner och jag har tänkt att jag aldrig vill låna pengar av vänner, men det är klart, skulle det bli akut är det ju självklart att man ställer upp på det. Det gör dom.

Intervjuare: Skulle dina föräldrar hjälpa dig också?

Johan: Det tror jag inte... morsan har inte så mycket för hon jobbar inte så mycket så. Hon jobbar bara deltid. Farsan tror jag skulle kunna hjälpa, det skulle han nog göra om han hade pengar, men han sitter ju... han har ju lite ekonomiska problem själv, men annars så... det är i så fall vänner.

Något som kan betraktas som två mycket särskilda strategier att klara sin ekonomi för själva uppehållet förekommer också bland ungdomarnas berättelser. Båda dessa är av känslig karaktär, men vi ser dem i detta sammanhang som två mer extrema exempel på konsekvenser av ekonomisk utsatthet och hur denna kan tacklas. På grund av dessa särfalls, av olika anledningar, känsliga karaktär ges inga identifierande uppgifter kring de ungdomar som det gäller.

Det ena exemplet utgörs av följande beskrivning av hur en ekonomisk situation som upplevs som omöjlig, kan tacklas:

Alltså jag lever ju på soc(ialen) men... varje gång jag handlar, allt som är dyrt, ost och sån't där till exempel, det snor jag alltid, det kan jag aldrig betala för... köttbitar får jag också sno och så där.

På ett mycket uttalat vis frågade vi ungdomarna hur de upplever sin ekonomiska situation och hur de hanterar den. Ovanstående exempel är enda gången som det berättades om någon form av lagöverträdelse, vilken i sammanhanget beskrevs just som ett sätt att hantera en kris i den egna ekonomin. Det utgör också ett tydligt exempel på

en stark risk för marginalisering vilken för personen i fråga, om handlingen upprepas och upptäcks, skulle kunna innebära ytterligare begränsade livsvillkor.

Det andra exemplet handlar inte om lagöverträdelser, utan om ett alternativt ekonomiskt stödsystem, upprättat av civilsamhället där gängse skyddsnet inte räcker till. Den unga person som det här handlar om är tillsammans med sin partner medlem i en församling som stöder sina medlemmar i svåra situationer:

Informant: Vi hade en månad som var jobbig. Det var när föräldrapenningen tog slut/.../det gick nästan en hel månad utan pengar, men då fick vi pengar av goda vänner till oss. Så vi kunde köpa mat i alla fall. Så det löste sig.

Intervjuare: Har ni ett sådant nätverk känner du, som liksom kan...i nödsituationer...

Informant: Ja, vi hjälper varandra. Om det är kris så... då hjälper vi varandra. Så det är en trygghet. Vi ser ju alltid till att ingen går hungrig om man säger så.

Personen i fråga känner stor trygghet i nämnda nätverk, men talar också om tillhörigheteten till församlingen som en belastning i sammanhang då hen söker arbete. Detta är nämligen något som hen gjorts medveten om i de sammanhang hen fått vägledning i jobbsökande där hen uppmanats att inte nämna församlingen eller de aktiviteter som hör dit.

Oro och skam

I Leif Roland Jönssons avhandling, *Arbetslöshet, ekonomi och skam. Om att vara arbetslös i dagens Sverige* (2003), uppmärksammas hur den brist på pengar som arbetslöshet för de allra flesta innebär har en rad konsekvenser för människors hälsa och välbefinnande. Det centrala temat i Jönssons studie är skam som en konsekvens av arbetslöshet och ekonomisk brist och han menar att detta härrör från två sociala behov som det är svårt att upprätthålla om man är arbetslös, nämligen behovet att förfoga över (tillräckligt med) pengar och behovet av en socialt accepterad identitet (ibid 2003: 58). Vi har tidigare berört upplevelserna av det förminskandet och stigmatisering som arbetslösheten kan innebära och hur behovet av en socialt accepterad identitet därmed blir svår att upprätthålla. Utifrån sin egna, men även andras forskningsresultat, understryker Jönsson att just ekonomisk stress är den omständighet som gör arbetslösheten till ett allvarligt tillstånd. Sambandet mellan arbetslöshet och hälsoproblem blir påtagligare när arbetslösheten följs av ekonomiska problem (ibid: 50). Jönssons forskning visar att när personer hamnar i beroendeställning på så vis att de får ekonomiskt bistånd, så är det inte ovanligt att detta orsakar negativa självkänslor vilket författaren menar kan ses som statusbunden eller underordningen skam, eftersom att "vara beroende tycks ha låg moralisk status och betraktas inte som värdigt ett vuxentillstånd" (ibid: 86).

Vi har inte gjort någon kartläggning av hälsotillstånd hos de ungdomar vi intervjuat, men i samtalen kring arbetslöshetens konsekvenser har det inte varit ovanligt att de berättat om perioder av svår nedstämdhet, oro och att man under perioder undviker socialt umgänge. Även om ungdomarna inte ger uttryck för direkta skamkänslor inför det ekonomiska beroendet så är kombinationen av oro inför hur vardagen ska gå ihop ekonomiskt och obehaget inför att vara beroende och kontrollerad, närvarande i många av berättelserna. ”Jag tycker bara det skulle kännas bra att tjäna sina egna pengar och inte få bidrag om man säger”, menar till exempel Alice. Jonathan beskriver sin situation som en ond cirkel som är svår att ta sig ur, att den är påfrestande och gör honom deppig. Också Hannes använder uttrycket att det blir en ond cirkel av ekonomiska besvär vilka leder till ett slags ständig negativ uppmärksamhet vilket gör att man känner sig besvärlig:

Det blir ett ständigt påpekande om vad som är svårt och vad som är jobbigt och så där och då blir det lätt att det känns som att man är gnällig.

Utöver den knapphet som råder kring de mest basala behoven som boende, mat och kläder och utöver det obehag eller skam som kan upplevas utifrån beroendestatusen så är de mycket begränsade möjligheterna till konsumtion något som karaktäriserar den ekonomiska utsattheten. Konsumtion är i det senmoderna samhället mycket starkt sammankopplat med identitet och status. Och att inte kunna konsumera eller att få röra sig med mycket knappa resurser riskerar att bli något utmärkande och stigmatiserande. Förmågan att konsumera kan ses som en av de starkaste sorteringsmekanismerna i det nutida samhället och därmed något som kategoriserar olika grupper och individer och som genererar känslor av otillräcklighet och social avvikelser, till och med skam (ibid.). Bauman (2012) skriver om hur de som saknar resurser att konsumera blir utdefinierade i de miljöer där konsumtionen dominerar det offentliga rummet. En strategi att hantera denna utsatthet blir att inte röra sig så mycket bland andra människor, att hålla sig hemma, både för att man faktiskt inte har råd att delta i aktiviteter som kostar pengar och för att undvika obehaget i att utmärka sig som en som inte har råd. I värsta fall leder detta till en alltför stark bundenhet till hemmet och social isolering.

Flera av de ungdomar vi mött beskriver att de delar liknande ekonomiska villkor med många i sin bekantskapskrets och de skiljer därmed inte ut sig i förhållande till dem. Men det förekommer flera exempel på hur enkla aktiviteter så som till exempel att fiska måste begränsas till ställen dit man kan ta sig på egen hand med cykel eftersom det är obehagligt att ständigt vara den som är beroende av skjuts, och att inte ha råd att lämna bidrag till bensin. Det exemplet är också ett av många på hur deltagandet i sociala aktiviteter begränsas och detta tema återfinns i förhållande till många olika områden i vardagen. Frida berättar att hon försöker att träffa sina vänner i lika stor utsträckning som tidigare, men att det kan bli besvärligt:

Alltså när vi sitter och fikar, jag går dit och tar ett glas vatten. Eller blir bjuden för jag inte kan...

Liknande situationer beskriver Julia:

Jag hatar att be om saker så det är mest typ så här att man säger att man inte har råd. Och någon gång kan det väl vara så att dom är schyssta, ”men jag bjuder dig”, typ. Men det känns alltid så dåligt för man kan aldrig bjuda igen på någonting...

Man kan kanske med att bli bjuden ett par gånger, men efter det sätts den ömsesidighet som de flesta frivilligt valda sociala relationer bygger på ur spel, något som gör att deltagandet riskerar att bli ansträngt och upplevas ojämlikt. Elias beskriver också det tråkiga med att inte kunna gå ut och roa sig med kompisarna då det skulle innebära att ”sitta där på sidan av bara, när jag inte har pengar”. Även Adam exemplifierar detta:

Man får ju tacka nej till vissa grejer. Om polarna vill dra någonstans och så och man, ”nej, jag hoppar över den här gången” för att ha pengar månaden ut. Så det är begränsande.

Att inte kunna göra några längre utflykter eller resor, på egen hand, ihop med vänner eller familjen, är något som nämns i så gott som alla intervjuer som den tydligaste konsekvensen av den knappa ekonomin. Det kan då handla om att man skulle vilja kunna åka till Linköping, Stockholm eller Göteborg över en helg eller att tillsammans med sina barn kunna besöka en nöjes- eller djurpark. För de ungdomar som har egna barn omtalas också detta som något som är begränsande och mycket tråkigt för familjeumgänget.

För Tess handlar det om att kunna ta med sina barn på utflykter, något som hon saknar i sitt liv. Tess önskar att hela familjen kunde åka till ställen som Kolmården och Ölands djurpark. Hon är, som vi redan nämnt, uppvuxen med en ensamstående mamma, och hon minns hur hon fick vara kvar på fritids på loven medan många av de andra barnen var lediga för att åka till Sälen. Hon önskar att hon kunde ge sina barn möjligheten att åka ut på söndagsutflykter då och då, och sedan ett år tillbaka samlar familjen därför alla småmynt i en tomflaska för att kunna betala inträde till en djurpark i sommar.

Även Alice berättar om begränsningar för familjen:

Jag är ju jättebegränsad med vad jag kan göra. Jag kan inte åka iväg och slösa pengar, jag kan inte åka på semester. Det är precis så man klarar sig när man har försörjningsstöd/.../Jag tycker det är jättejobbigt. På barnens pappas sida är det ju mycket barn, kusiner, och dom åker iväg och när vi blir tillfrågade, då kan vi inte följa med eftersom vi inte har dom pengarna. Det känns jättetråkigt att man är så begränsad/.../Ja, det är en stor del till att jag vill tjäna mina egna pengar. Och få så att man har lite mer och kan göra saker med sina barn/.../dom har frågat om vi vill följa med utomlands och så där. Deras pappa har ju aldrig varit det heller (utomlands), och jag har ju inte det... men ja, det har ju inte gått.

Också Hannes beskriver hur han tillsammans med sin sambo och lilla dotter upplever starkt kringskurna möjligheter att göra det de vill och hur detta också får konsekvenser för dotterns liv:

Så det begränsar väl...det jag skulle vilja är att kunna hälsa på min släkt så att hon (dottern) får bättre band till dom, min familj och så. Kunna hitta på mer saker och så där. Det blir väldigt instängt, det blir bara min dotter och jag och min tjej, det blir bara vi som är med varandra. Och så där komma ut mer bland folk och kunna åka till något lekland och bara träffa människor så där. Det blir inte så mycket interaktion, förutom på dagis, för henne med andra barn.

Hannes talar, liksom Tess, om detta som något som oroar honom då han själv växte upp under knappa förhållanden och skulle vilja kunna ge sin dotter de möjligheter han själv, som barn, aldrig fick. Oron kan alltså utvidgas till att även gälla partner och barns välgång vilket förekommer i berättelserna både i termer av drivkraft för förändring och som känslor av otillräcklighet och tillkortakommanden.

Risker och marginalisering

Den ekonomiska stressen omtalas av flera av de intervjuade ungdomarna som något som hindrar ett långsiktigt tänkande. Många gånger kan man inte planera längre än att pengarna, förhoppningsvis, räcker månaden ut vilket gör att man får ett begränsat och kortsiktigt perspektiv på tillvaron i vilken det är svårt att finna lugn och trygghet. Några av de intervjuade beskriver också hur den anspänning och oro som detta orsakar gör att man i vidare bemärkelse får ett begränsat perspektiv på sin egen framtid. Den ekonomiska situationen måste lösas innan man kan se det som möjligt att tänka mer långsiktigt, till exempel i termer av utbildning. Det är svårt att hitta ro och fokus för studier när den ekonomiska situationen ständigt stressar och oroar.

Och därför är det jobbigt också att försöka hitta styrka och försöka studera, och försöka se sin framtid och möjligheter när man har någon som knackar på axeln hela tiden, och som i stort sett kan göra att man blir utan bostad.

Hannes

Även Isak, som har en oregelbunden timanställning i en butikskedja, beskriver detta, hur han inte kan tänka i termer av utbildning förrän han genom ett arbete och regelbunden inkomst fått ordning på ekonomin:

Isak: Hade jag haft en annan situation ekonomiskt så hade jag nog haft en annan syn på utbildningar också. Nu måste jag ju jobba för att ekonomin ska kunna gå runt för annars blir det knas. Hade jag inte haft billånet och hyran, om jag hade bott hemma fortfarande, så hade jag nog kunnat gå på det aktivitetsstödet och så hade jag nog kunnat utbilda mig.

Intervjuare: Menar du att den där rastlösheten du skulle känna med att plugga, att den hänger ihop med ekonomin?

Isak: Ja, jag känner att jag måste jobba för att kunna göra något åt min ekonomiska situation. Sedan tänker jag att efter den har blivit bra så kan jag säkert gå och utbilda mig till något inom foto eller design eller så, för det är jag intresserad av. Men jag har inte tid för det nu och då blir jag rastlös. När jag jobbar då känner jag att då blir det bra och om jag får den där anställningen, då blir det bättre. Men om det går fyra dagar när jag är ledig då känner jag att "nej jag måste jobba nu för jag måste få ihop timmar den här månaden". Då blir jag stressad av det. Då kan jag inte sitta still. Och skulle jag gå på en utbildning de dagarna, då blir det att jag inte är fokuserad på utbildningen överhuvudtaget då. Då tänker jag bara mest på hur jag ska kunna lösa det...

Tess skulle egentligen vilja utbilda sig till förskolelärare, men även hon menar att ekonomin är ett hinder:

Om jag ska gå en utbildning får jag inte aktivitetsstöd från Arbetsförmedlingen och jag måste ha råd att ta mig fram och tillbaka från skolan...så, jo, ekonomin skulle faktiskt kunna ställa till det för en utbildning. För ett lån vill jag inte ta...

Som vi berört i tidigare avsnitt ser flera av ungdomarna strategin att satsa på en utbildning som något som kan öka deras möjligheter på arbetsmarknaden, ett slags investering. Men det innebär också oundvikligen en långsiktighet och ett risktagande, vilket andra av de intervjuade beskriver som något som deras situation inte borgar för. Skörheten i de livsvillkor de lever under och osäkerheten i huruvida en utbildning kommer att kunna ge någon utdelning i form av framtida anställning kan upplevas som en alltför svår genomtränglig barriär och därmed hindra ungdomarna från att göra den typen av investering. Detta blir exempelvis tydligt i Isaks förklaring ovan. Det utsatta läge som arbetslösheten innebär kan leda till en rädsla och ovilja att försätta sig i en situation som uppfattas som riskfylld.

Hannes flyttade till Västervik efter att han avslutat sina gymnasiestudier. Under första året i Västervik gick Hannes på folkhögskolan men på grund av psykosociala svårigheter hamnade Hannes i en kris och klarade inte av att slutföra den utbildning han påbörjat. Det som stressar Hannes, och även hans sambo, är den studieskuld som han nu måste betala tillbaka. Så länge Hannes levde på endast försörjningsstöd fick han uppskov för studieskulden, men när han nu, i och med den arbetsmarknadsutbildning han följer, uppbär aktivitetsstöd, så beräknas han ha en inkomst som gör att han ska påbörja återbetalningen av skulden. Denna överhängande studieskuld är något som Hannes återkommer till många gånger under intervjun och som han beskriver som en ständig källa till oro och stress. Denna situation delar han med några till av de intervjuade, det vill säga att ha påbörjat studier som inte fullföljts eller som inte lett till någon anställning, och som gör att studieskulder upplevs som avskräckande och riskfyllda (jfr Angelin 2009).

Jag har ingen tvekan om att jag skulle vara en mer harmonisk människa om jag inte bara hade studieskulden. Det är ju det... det tar sådan stor... det är så mycket kring försörjning och att veta att man kan existera och finnas till kommande månad och så där, (det är det) som är en sådan stor grej för mig...

De exempel som återgetts här visar tillsammans med liknande exempel i materialet att den ekonomiska utsattheten som arbetslösheten innebär, de små marginaler som det ger och de emotionella och sociala konsekvenser som kommer ur detta, riskerar att leda till ytterligare marginalisering. Med marginaliseringen åsyftas här hur det känns att leva i ett oönskat utsatt tillstånd som man har/upplever sig ha små möjligheter att själv förändra. Att vara i beroendeställning och därmed erfara brist på självständighet, att erfara en sträng kontroll som innebär att egna initiativ att få extrainkomster inte låter sig göras med andra medel än sådana som kringgår reglering eller lagen (oredovisade gåvor eller försäljning, stöld), att utestängas från sociala sammanhang som kräver pengar vilket riskerar att leda till social isolering, att erfara känslor av oro och stress, i vissa fall skam, vilket kan leda till försämrad hälsa, samt att för vissa, utifrån sköra livsvillkor, utesluta utbildning som en rimlig möjlighet; alla dessa faktorer tillsammans innebär marginalisering. Och vad värre är, de olika faktorerna kan under olyckliga omständigheter förstärka varandra och därmed ytterligare försvåra situationen.

Vi vill i detta sammanhang understryka är att det handlar om *processer* i vilka ungdomarnas egna tolkningar av sin situation och hur den kan tacklas, bör tas i beaktande. Ordet marginalisering utgör alltså ingen allomfattande beskrivning av ungdomarnas livssituation och avser inte att beskriva ett passivt tillstånd, tvärtom. Vad vi istället vill framhålla med det analytiska begreppet marginalisering är att situationen som ungdomarna befinner sig i innefattar en uppsättning av många olika sociala relationer; till institutionella sammanhang (t.ex. utbildningsinstitutioner, Arbetsförmedling och Socialtjänst) och till övriga meningsfulla sociala sammanhang som ungdomarna rör sig i. Dessa sociala relationer är föränderliga och kan utvecklas för att försvåra eller underlätta de livsvillkor som ungdomarna ger uttryck för. Att vara helt eller delvis beroende av försörjningsstöd är tydligt uttryckt som en icke önskvärd situation bland de ungdomar vi mött.

Christofer menar att han förvisso klarar sig på en okej nivå med det allra nödvändigaste, men tillägger: ”Det är bara lite tråkigt att folk som arbetar får betala för sådana som jag”. Även Julia uttrycker genans och obehag över sin situation: ”Alltså jag är glad över det jag har. Jag har en lägenhet, men det är ju inte tack vare att jag jobbar och det känns piss... man vill förtjäna det man har”. Hannes som inledde denna del med ett uttalande om en osäkerhet över huruvida han någonsin kommer bli självförsörjande uttrycker längre fram i intervjun en stark hoppfullhet och önskan om att komma ur denna situation:

Jag ser mig nog mycket så där att... att man ska vara en del av arbetskraften. Att man gör sin del liksom. Jag tror att för mig så är det drivkraften, när man är så där på botten... att en gång kommer man återbetala det här som man haft sådan tur att få av sin kommun och sitt land... att kunna existera. Och jag har det som mål att så att säga återbetala den skulden till min kommun och så där, som tar hand om en ändå tillräckligt för att man ska kunna finnas till.

IDENTITETSFORMERANDE ARBETSLÖSHET

/.../det kändes som att hela världen tittade på en och dömde en. Bara dom kollade på mig, så var det så här ”ah, dom vet att jag är arbetslös, dom vet att jag är en dålig människa” ungefär/.../

Frida

Att befinna sig i arbetslöshet innebär att man kategoriseras in i kategorin ”arbetslös”. Kategoriseringen innebär att man ofta blir bemött som sin kategori istället för som en enskild individ med en unik historia och unika egenskaper. Sociala kategoriseringsprocesser och stereotypa föreställningar hänger ihop. Kategorin arbetslös kan upplevas som en färdig form att stiga in i (Mäkitalo 2006:1). Som arbetslös lär man sig snart att omgivningen förväntar sig att man är på ett speciellt sätt. Av en arbetslös förväntar man sig, bland många andra saker, dåligt självförtroende, passivitet och psykiska såväl som fysiska problem (Andersson 2003:3) eller som Frida uttrycker det i citatet ovan: att man helt enkelt är en dålig människa.

Lönearbete är en grundläggande institution i vårt samhälle. Bauman (2012) talar om den moderna arbetsetiken i vilken arbete är ett normaltillstånd. Att inte arbeta anses onormalt. Trots att arbetslivet under de senaste decennierna genomgått genomgripande strukturella förändringar är det fortfarande fast heltidsarbete som utgör normen. Många av våra samhälleliga rättigheter, såsom sjuk-, arbetslöshets- och föräldraförsäkring är knutna till denna traditionella arbetsform, trots att det idag är långt ifrån en självklar anställningsform. Att inte ha något arbete kan också innebära att du nekas mobilabonnemang, krediter, banklån och förstahandskontrakt på lägenheter (jfr Andersson 2003). Att inte ingå i kategorin ”arbetande” gör dig inte bara till avvikande, utan också till någon som inte har samma rättigheter som andra medborgare i samhället.

Kategorin ”arbetslös ungdom” kan upplevas som ytterligare en färdig form att stiga in i. ”Ungdom” som kategori är både positivt och negativt laddat. Å ena sidan finns föreställningar om att ungdomar är hoppet om en bättre värld, att de är vakna, energiska, receptiva och framtidsinriktade, å andra sidan finns föreställningar om att ungdomar försöker smita från ansvar, att de bara är intresserade av att roa sig, att de är lata och allmänt slarviga. Att tillhöra kategorin ”arbetslös ungdom” betyder att man är dubbelt utsatt för stereotypa föreställningar då de negativa laddningarna förstärker varandra.

I det här kapitlet ska vi diskutera ungdomarnas erfarenheter av att möta både sig själva och andra utifrån den sociala position som arbetslösheten för med sig.

I mötet med andra

Med en kategori följer vissa förväntningar, och det är i mötet med andra som vi blir varse vår sociala position och hur vi förväntas vara och bete oss. Ett talande exempel på detta fick vi till oss under tiden för undersökningens genomförande. En ung kvinna i 20-årsåldern, vi kan kalla henne för Amanda, kommer in i Arbetsförmedlingens foajé. Amanda är arbetsökande och hon ska äntligen få träffa sin handläggare. I foajén står en journalist och en fotograf från en av ortens lokaltidningar. De ska göra ett reportage om arbetslös ungdom och nu vill de gärna höra hennes berättelse. Amanda svarar eftertänksamt på journalistens frågor och när det blir dags för fotografering tittar hon rakt in i kameran och ler. ”Nej”, säger journalisten, ”det där får vi ta om”. Amanda tittar in i kameran igen och ler. Nu suckar både journalisten och fotografen. ”Så där kan du ju inte se ut, det förstår du väl, du är ju arbetslös. Du måste se ledsen och nedstämd ut om vi ska kunna göra ett reportage med dig”.⁹ Som arbetslös måste Amanda leva upp till den arbetslöshetens svarta poesi som krävs för att hon ska vara tillräckligt intressant för media. Om det däremot hade handlat om en anställningsintervju så hade hennes leende förmodligen snabbt placerat henne i kategorin ”duktiga arbetsökande” (Stojanovic 2001, Hertzberg 2001) och belönats socialt (se nedan).

Med en social kategori följer olika rättigheter och skyldigheter. Mäkitalo (2006) menar att det ofta är först i mötet med det omgivande samhället som vi verkligen förstår vilka dessa är och på vilket sätt som de kan komma att påverka oss som individer. Elias berättar för oss om när han precis slutat gymnasiet och för första gången gick till Arbetsförmedlingen för att skriva in sig som arbetsökande: han kände sig förväntansfull, säger han, och tänkte att ”vad kul, nu ska jag få hjälp med det här”. Men i mötet med myndigheten hände något som han var helt oförberedd på.

/.../min handläggare ställer tre frågor: Har du körkort? Har du betyg? Kan du flytta? Och jag svarade att ”nej, jag har inget körkort och nej, jag har inget slutbetyg för jag blev osams med lärarna och det fattades lite poäng, och nej, jag kan inte tänka mig att flytta för tillfället för det har jag inte ekonomi till”/.../

Efter att ha svarat på handläggarens tre frågor upplever Elias att han genom ett nedvärderande språk blir anklagad för att vara en ”lat person som bara tänker på att roa sig och som inte vill göra någonting av sitt liv”. I mötet med myndigheten krockar Elias bild av sig själv som en nyfiken ungdom som är villig att ta vilket arbete som helst på orten med handläggarens bild av honom som någon som inte vill göra någonting med sitt liv. Elias upplevde därefter mötena med sin handläggare som känslomässigt jobbiga, men när han bad om att få byta nekades han den rätten. Det var inte förrän ett år senare när samma handläggare begick ett formellt tjänstefel som ett byte blev möjligt. Här blev Elias varse vilka egenskaper han riskerar att bli tillskriven som ung och arbetslös, men

---

⁹ Den här händelsen har vi fått berättad för oss av Amanda själv. Amanda är inte en av informanterna i den här undersökningen.

också vilka formella skyldigheter och rättigheter som följer med positionen arbetslös (jfr Mäkitalo 2006).

Konsekvenserna av att bli bemött utifrån stereotypa föreställningar istället för att bli bemött som en individ med unika möjligheter och begränsningar kan få negativa konsekvenser för den som det berör. Elias berättar att han gjorde allt för att undvika att träffa sin handläggare och att han mådde psykiskt dåligt varje gång han ändå var tvungen att göra det. ”Hade jag fått ett annat bemötande, så hade jag ju gärna varit där nere och haft samtal och pratat och försökt få lite tips och råd och så, men...”.

Ungdomar förväntas utvecklas till handlingskraftiga och kompetenta samhällsmedborgare och hur man blir betraktad av sin omgivning är mer betydelsefullt under detta tidiga identitetsarbete än under senare faser i livet. Risken finns att ungdomar som klassificeras in i kategorin ”arbetslös ungdom” börjar betrakta sig själva i enlighet med omgivningens ögon. Man *blir* sin kategori. Är jag inte ganska lat egentligen? Stämmer det kanske att jag inte vill något med mitt liv? De egenskaper som man tillskrivs blir långsamt en del av ens självidentitet.

/.../man tycker själv att man är dålig och sedan bygger man upp rädsla och man är rädd för att folk ska döma en och så där, att man är misslyckad...

Frida

Eftersom kategorin ”arbetslös” är uppbyggd som en motpol till det som anses vara normalt i samhället fungerar den stigmatiserande. Förväntningarna på en arbetslös person är negativa (Anderson 2003:3). Föreställningar om att arbetslösa underlåter att arbeta, att de är lata och inte bidrar till samhället har sina historiska rötter (se t.ex. Andersson 2003:25-44, Paulsen 2010: 21-66), och dessa föreställningar lever fortfarande kvar, trots att förutsättningarna på arbetsmarknaden ser väldigt annorlunda ut i idag än för bara några decennier sedan. Samhället präglas idag av det som Margaret Archer kallar för en kontextuell diskontinuitet (Archer 2007). Snabba strukturella förändringar, som den på den svenska arbetsmarknaden, pågår parallellt med andra förändringar som inte går i samma snabba takt. Normsystem och mentala tankestrukturer lever kvar trots att de faktiska omständigheterna har förändrats (ibid.).

/.../man har väl hört folk snacka liksom: ”dagens ungdom är lat, och så var det inte förr” och så vidare. Att folk jobbade i yngre åldrar förr och så vidare. Det var väl att det fanns mer jobb då. Nu finns det inte det, lika mycket, så det blir ju att dom framstår som lata, av den äldre generationen.

Adam

Den här diskontinuiteten försvårar den socialisation som sker mellan olika generationer (ibid.). Det som gällde på arbetsmarknaden för föräldrageneration gäller inte idag, och flera av ungdomarna ger också uttryck för hur frustrerande det kan vara när vuxna inte förstår att förutsättningarna i arbetslivet har förändrats.

Alla säger att det är lätt att fixa jobb, att det är så enkelt, men då har dom inte provat på att ha den här sortens arbetslöshet som ungdomar har i dagens läge.

Elias

När vi frågar Elias om han stött på fördomar om arbetslös ungdom svarar han:

Elias: Det är väldigt ofta jag stöter på sådant. Senast var det min farbror, han sa att ”men det är ju inte så jävla svårt att få tag på ett jobb, det är ju bara att söka”.

Intervjuare: Vad svarade du då?

Elias: Om det är så lätt kan du inte fixa fram ett här åt mig nu...

Intervjuare: Vad sa han då?

Elias: Han sa ”det är inte min uppgift, det är upp till dig”...men som jag ser det, just dom som klagar på oss ungdomar, det är dom som är fast i sin bana: när dom slutade skolan och det bara var att gå ut så var det någon som slet in dig på ett företag...

Isak berättar en liknande historia om att han har försökt få sin pappa att förstå hur det är att vara ung och arbetslös idag. Han säger att det var först när hans mamma plötsligt stod utan arbete som pappan började förstå. Innan dess var konfrontationerna runt köksbordet många:

/.../innan det hade vi haft diskussioner och varit oense hela tiden om varför man är arbetslös nuförtiden och varför man inte hittar ett jobb. Han hade ju diskussioner om att jag var lat och inte ville hitta ett jobb, medan jag hade diskussioner om att jag inser nu hur det går till på Arbetsförmedlingen och hur det är på arbetsmarknaden nu. Och det har ju inte han sett eftersom att han har jobbat hela sitt liv och aldrig vetat hur det är att vara arbetslös/.../

När Isaks mamma hamnade i arbetslöshet förstod pappan hur det kan kännas att ”söka hundra jobb i månaden och så får man inget”. Inte förrän mamman i familjen, en vuxen person, hamnar i samma situation som Isak väcks pappans förståelse för att det kanske inte är så enkelt som att Isak är lat. Här ser vi hur de negativa laddningarna kring kategorin ”ungdom” kombinerat med de negativa laddningarna kring kategorin ”arbetslös” kan verka i vardagen.

Den starka normen kring arbete kombinerat med den individualiserade föreställningen om att alla kan få arbete bara de lägger manken till, bidrar starkt till den sociala nedvärderingen av arbetslösa (Angelin 2009). Ungdomarna i vår undersökning upplever sig socialt nedvärderade i varierande grad, och skamgöranden kan lika ofta komma inifrån dem själva som från omgivningen.

Det är mycket hjärnspöken som håller på, det är inte så att det är folk som pekar på mig och så där utan det... psykiskt tror jag att man själv tycker att man dålig och sedan bygger man upp rädsla och man är rädd för att folk ska döma en och så där...

Frida

Kommer nedvärdering från omgivningen kan det vara allt ifrån en odefinierad allmänhet som tycker att ungdomar är lata och oansvariga till föräldrar som inte kan förstå varför deras eget barn har hamnat i arbetslöshet ”då det finns jobb, bara man vill”. Men för de allra flesta är det just i den närmaste kretsen som man hämtar känslomässigt stöd och där som ”man kan vara sig själv” (ibid.). På så sätt blir den närmsta kretsen av vänner och bekanta mycket betydelsefull för den som står utan arbete i ett samhälle där arbetsnormen är stark. Skamkänslor modifieras ofta i våra riktigt nära relationer då kärleken står över skavanker och brister, skriver Angelin, och påpekar också att det ofta är i relationer som varken är nära eller mycket fjärran som människor tenderar att skämmas för sin livssituation (ibid:197). Frida berättar:

/.../och sen känner man... när man går till Arbetsförmedlingen eller när folk frågar ”ah, men hur försörjer du dig?” ”Ah, men jag har försörjningsstöd”. Då känns det som att alla tittar på en och bara, men... ja, men det är svårt...

Motstånd och strategier

Ungdomar i arbetslöshet har alla att förhålla sig till de stereotypa bilder av arbetslös ungdom som förekommer. Att vara aktiv och företagsam är positiva egenskaper i dagens samhälle och ordet arbetslös andas misslyckande och passivitet. Att som Elias, Frida och Isak, och alla de andra i undersökningen, ha negativa förväntningar på sig skapar med nödvändighet ett behov av att utveckla strategier för att hantera bilden av sig själv. Att tillhöra kategorin ”arbetslös” upplevs av många av ungdomarna som en förlust av värdighet. Anderson (2003) talar om arbetslösheten som en ”svart diskurs” som påverkar de arbetslösas hälsa och välbefinnande på ett negativt sätt, och att det finns ett motstånd mot att låta sig definieras av denna (ibid.).

Tess vill inte presentera sig som arbetslös utan som ”arbetssökande”. För Tess är det viktigt att inte känna sig som en del av kategorin ”arbetslös”. Om man använder ordet arbetssökande istället så visar det på att ”man i alla fall försöker”, säger hon. För Tess, som själv vuxit upp med en arbetslös mamma, är det kanske extra viktigt att försöka avskärma sig från den stigmatiserande etiketteringen som kategoriseringen innebär?

/.../det finns ju en bakgrund till varför hon är arbetslös, men det känns ändå som att jag inte vill bli som henne och sitta hemma framför datorn hela dagarna och rulla tummarna och vänta...

Elias har varit arbetssökande i fyra år och väljer att presentera sig som ”en arbetslös som försöker hitta ett arbete”. Tillägget efter ordet arbetslös är viktigt. Han vill visa att

han inte förhåller sig passiv till sin situation. Han söker jobb och även om han inte fått något av alla de jobb som han sökt hitintills så försöker han iallafall. Här finns ett uttalat motstånd mot att låta sig fångas in av stereotypa föreställningar om arbetslösa som lata och passiva. Det blir en fråga om att försöka upprätta sin värdighet, med eller utan anställning.

På frågan om hur Robin skulle vilja presentera sig i ett socialt sammanhang svarar han utan att tveka ”arbetslös”, trots att hans dagar är fyllda med olika aktiviteter. Dagtid går Robin på en yrkesutbildning och på kvällarna ägnar han sig åt träning och sina många andra fritidsintressen.

För det är, ja...det är väl så jag känner mig, eller det *blir* ju så när man går en sådan här utbildning, för dom är ju inte alla som är lika positiva. Man sitter med tjugo andra som är kanske runt 30-40-50 år och som har blivit sparkade...så klart att dom är trötta på saker och ting.

Robin lägger enfas på ordet blir. Han *blir* på ett speciellt sätt när han befinner sig i en miljö med arbetslösa som är ”trötta”, och ”inte lika positiva” som han upplever sig själv vara. Robin menar att sammanhanget berättar för honom vem eller vad han är och att han upplever att han ofrivilligt blir en del av den jargong som finns på utbildningen. Att vara ung och på väg ut i vuxenlivet samtidigt som man tillbringar dagarna med ”trötta” arbetssökande i medelåldern, riskerar naturligtvis att på ett eller annat sätt prägla en ung människas självbild, även om just Robin verkar förhålla sig tämligen pragmatisk till situationen. Måhända är det för att han identifierar sig mer med sina engagemang på fritiden än med sin arbetslöshetssituation på dagtid?

Julia berättar att hon personligen inte möter så mycket fördomar eller negativa attityder då hon mest umgås med folk som redan känner henne och som vet hur situationen ser ut. Däremot tycker hon att det är jobbigt när omgivningen visar medlidande:

Det jobbigaste är ju deras ledsna blickar när man säger att man inte har något jobb, det är som om någon dött, typ.

Hon säger att hon kan bli lite provocerad när människor som hon möter ”lägger sina huvuden på sned”. Hon menar att hon redan *vet* att det är jobbigt att vara arbetslös och att hon önskar att människor kunde vara lite mer uppmuntrande istället för medömkande:

/.../det skulle vara skönare om någon gjorde så här typ: ”ah, men du hittar något snart, du är duktig, typ, jag vet att det är skitsvårt, det kommer ta tid, men du har sökt utbildning och så nu”...

Motstånd finns förstås också mot egna inre bilder och föreställningar, de som Frida kallar för ”hjärnsnöken”. Micael Foucault talar om det moderna subjektets internaliserade polis, en polis som disciplinerar och kontrollerar subjektet inifrån (Foucault 1986). Den som är i arbete sköter sin egendisciplinering genom den

internaliserade arbetsmoralen, den som vi i vår moderna kultur socialiserats in i, i enlighet med den rådande normen. Arbetslöshetssituationen å andra sidan kräver att vi, trots att vi inget arbete har, aktiverar oss utifrån arbetets strukturer (Andersson 2003).

Frida berättar hur viktigt det är att upprätthålla struktur och rutiner, för att upprätthålla en positiv självbild.

Det viktigaste är att jag kan gå upp fem på morgonen och vara glad och pigg och sen börjar jag vid åtta och har ett arbete att utföra. Och man vill visa sin bästa sida framåt och man vill visa att man verkligen kan, att man inte är just den här... man blir placerad i den här arbetslöshetsgruppen. För det känns som att folk ser ner på en om man säger att man är arbetslös.

Social tid är beteckningen på den tid som strukturerar det samhälleliga livet (Friberg 1990). Den sociala tiden är den tid som hela samhällsorganisationen bygger på. Man går till jobbet på morgonen, man arbetar fram till fyra-fem-tiden på eftermiddagen, och man lägger sig i lagom tid för att få tillräcklig mycket sömn för att kunna gå upp och arbeta på morgonen igen. I takt med att tjänste- och informationssamhället breder ut sig ändras visserligen uppfattningen om vad arbete är och hur och var det kan utföras, men samhället är i allra högsta grad fortfarande utformat efter det som man i vardagstal ibland brukar kalla för 9-5-livet. Utan ett arbete att gå till är det lätt att hamna utanför den sociala tiden, något som många av ungdomarna också vittnar om. Det alternativ som står den arbetslöse till buds är att genom antingen sin inre disciplineringsapparat eller av yttre tvång *låtsas som* att man är en del av den sociala tiden. Ju närmare den sociala tiden man är, desto större är möjligheten att man blir en del av den, och tvärtom. Att både befinna sig i arbetslöshet och att stå utanför den sociala tiden går att koppla till skam och negativa stereotypa föreställningar om ungdomar som lata och oansvariga. Att strukturera sin arbetslöshetstillvaro utifrån den sociala tidens struktur blir ytterligare en strategi för att upprätthålla sin värdighet.

Men det är inte alla i undersökningen som upplever att de känner sig direkt märkta av sin arbetslöshetssituation, mer än att de upplever det som frustrerande att inte kunna försörja sig själva. På frågan om fyra år utan arbete har påverkat Elias självförtroende och hans relationer till andra människor säger han att det inte påverkat honom *i grunden*:

Det var väl i början och man vart lite så där deppig över att man gjorde så pass mycket för att få ett jobb, men man fick ingenting, men nu har man mer kommit över det där. Det är inte mitt fel, utan det är mer att man inte har det som krävs till just det jobbet/.../

Elias har redan berättat om hur förvånad och nedstämd han blev över bemötandet från sin första handläggare på Arbetsförmedlingen och att han mådde ganska dåligt de första åren som arbetslös. En dag bestämde han sig dock för att sluta lägga skulden på sig själv och istället börja fokusera på att "komma ut i arbetslivet", som han själv beskriver det. När han mådde som sämst och var på väg att ge upp, fick han stöd av sina kompisar som uppmuntrade honom och idag har hans känslomässiga förlamning släppt, berättar

han. Här ser vi ett konkret exempel på vikten av att ha ett fungerande socialt sammanhang när det kommer till att hantera sin arbetslöshetsituation och finna vägar ut ur uppgivenhet och känslomässig förlamning.

De ”duktiga” och de ”dåliga”

Kalle berättar att han, liksom flera andra i undersökningen, upplever det som jobbigt att behöva berätta om sin arbetslöshet i sociala situationer. Han är medveten om de fördomar som finns om arbetslösa och har ibland svårt att värja sig. ”... så blir det så att man nästan vill ljuga om det och säga att man har någonting på gång eller haft någonting precis”:

Kalle: Men jag tror att dom flesta förstår att det är svårt att få jobb som ungdom idag, men att ungdomar själva väljer att trycka ner sig själva. Dels för att det finns folk som säger att ungdomar inte försöker få arbete, utan att dom vill sitta vid datorn och många vill gå på soc(ialen) och sådant där, och då blir det som att nästan alla får dra filten över huvudet...

Intervjuare: Och vad tycker du att folk säger?

Kalle: Det är väl mest det där att ungdomar idag är slöa och att dom vill ha allting serverat, det är det man hör hela tiden. Både från media och från folk runt omkring mig...

Intervjuare: Kan du känna så också ibland?

Kalle: Ja, verkligen. De kommer åt en liksom...

Som vi nämnt tidigare har Kalle, på grund av familjeskäl, haft det svårt under en period i livet. Han kände att han inte orkade söka jobb, utan mest satt framför datorn och ”hängde”. Han berättar att det känns skamset att inte ha orkat söka alla de där jobben som han borde ha sökt och att han inte riktigt kan slå ifrån sig tankarna om att det kanske ändå är hans fel att hans situation ser ut som den gör. Han känner sig helt enkelt träffad av omgivningens fördomar.

I boken *Varken ung eller vuxen* (2001) skriver Fredrik Hertzberg om arbetslösa ungdomar som tycker att det är ”ganska okej att vara lite ledig” och som inte oroar sig för sin framtid eftersom de är säkra på att de själva kommer styra upp sin situation. Om vi tar bruk av de olika typer av arbetssökande som framträder i Rantakeisuus undersökning, så kan ungdomarna som Hertzberg mött klassificeras som ”frifräsare” eller ”sökare” - arbetslöshetstyper som framför allt återfanns bland de som hade en uttalad medelklassbakgrund (2002). Vi finner inga ”frifräsare” bland våra intervjupersoner, men alla arbetslösa, oavsett ålder och socioekonomisk bakgrund, riskerar att någon gång bli inkategoriserade i den kategori av människor som *egentligen* inte vill arbeta, som inte har några moraliska skrupler när det kommer till att leva på andra och som det nog är

något fel på, *trots allt*. Varför får de annars inget jobb? *Försöker* de ens? Att hamna i arbetslöshet är på många sätt att vara dömd på förhand. Vad man än säger och vad man än gör så värderas ens tankar och ens agerande utifrån ens position som arbetslös. Ens berättelser kommer mötas med mistänksamhet och ens behov kommer uppfattas som mindre värda. Säger man detta bara för att man inte vill arbeta? Söker man precis alla jobb? Gör man verkligen allt som står i ens makt för att göra sig själv anställningsbar? (jfr Hertzberg 2001, Stojanovic 2001).

Kalle berättar att de negativa föreställningarna om arbetslösa ungdomar ”kommer åt honom”. Att stereotyperna påverkar ungdomarnas sätt att se på sig själva blir kanske tydligt när de beskriver sig som att de ”nog ändå är lite lata, trots allt?” På frågan varför de tycker att de är lata, så svarar de att de inte sökt alla jobb som går att söka och att de inte alltid orkar göra allting rätt. Under intervjuerna kan vi ibland ana en ängslan över att man inte sköter sig tillräckligt bra i sin roll som arbetslös. Är man kanske rent av en ”dålig arbetslös” som inte gör allt det där som enligt normen förväntas av en? Det vill säga att man söker alla utannonserade jobb och att man alltid är glad och positiv och har tillförsikt (Hertzberg 2001:387-388). Tess pratar vid ett tillfälle om sig själv som ”slö”, och när vi frågar henne vad hon menar så svarar hon:

...ja, men jag är lite lat ändå. Alla jobb söker jag ju inte. Jag söker mycket jobb ändå, men jag söker inte *alla*. Jag skulle gärna göra det om jag orkade, men det orkar jag inte. Då känner jag mig lite slö.

Som arbetslös finns det alltid något mer man kan göra och det är ett såväl uttalat som outtalat budskap som alla arbetslösa måste förhålla sig till. Har jag verkligen gjort tillräckligt för att förbättra mina utsikter?

Frida tillhör en av dem som på ett tydligt sätt handlat i enlighet med gängse normer:

... så jag gick upp sex på morgonen och käkade frukost och gjorde mig iordning, fixade liksom alla ärenden man skulle uträtta på banken eller något sån't, sökte jobb och gick ut, var aktiv och visade mig och så där, men utan resultat då, så fram till början av september, då sjönk det då...

I början var Frida en ”duktig arbetslös” i den meningen att hon gjorde allt rätt, var aktiv och välstrukturerad, men efter en tid tog både orken och motivationen slut. Att ständigt vara på topp och bemöta sin arbetslöshetssituation med optimism och tillförsikt trots alla motgångar på vägen, ses som något eftersträvansvärt samtidigt som det naturligtvis är en psykologisk omöjlighet. Man orkar en stund, men inte hela tiden. Den som är arbetslös befinner sig i en strukturellt underordnad position och riskerar att närsomhelst bli ifrågasatt. Som arbetsökande är det därför i princip omöjligt att undgå att förr eller senare och vid något ögonblick bli kategoriserad som just en ”dålig arbetslös” och detta gäller i än högre grad för arbetslösa ungdomar. Det spelar ingen roll hur duktig man är för man kan aldrig vara tillräckligt duktig om man tillhör den redan så laddade kategorin.

Hur man förhåller sig till, och hanterar sin arbetslöshet känslomässigt varierar. Robin förhåller sig till synes ganska pragmatisk till sin arbetslöshet och verkar, som vi redan nämnt, i första hand identifiera sig med sina engagemang på fritiden. För Frida, som har medelklassbakgrund, kom arbetslösheten oväntat och har kanske av det skälet varit känslomässigt betungande. Med Stojanovic (2001) skulle Frida kunna passa in bland ”de kvalificerade”, de vill säga bland kategorin arbetslösa som är välutbildade och har hög arbetsmotivation och som känner att de egentligen mycket väl kvalificerar sig för ett arbete (ibid.) Elias mådde som sämst i början, innan han vände sig vid situationen och orkade ta tag i den. Förr Tess, som är uppväxt med en arbetslös mamma är det viktigt att ta sig vidare och komma ut på arbetsmarknaden för att få ett annat liv än det liv som mamman lever ”väntandes framför datorn”. Samtidigt som hon saknar förebilder för att lyckas, så är det just det som driver henne framåt och det som gör att hon kommer fortsätta kämpa för att få ett arbete, berättar hon. Samtidigt har Tess vant sig vid tanken på att det inte kommer bli lätt att ta sig ur sin arbetslöshetssituation och att det är bäst att inte ha några förväntningar, för då ”blir man bara besviken”:

Man vänjer sig. Så här är det. Det är 200 andra personer som söker, jag kanske ska söka, men jag kommer inte få det/.../Man hoppas inte på någonting.

Men även om man på ett plan vänjer sig, så finns där också en ständigt gnagande fråga hos Tess och många av de andra ungdomarna: ”varför får just *jag* aldrig chansen? Vad är det för fel på just *mig*?”

...ibland får man känslan av att alla andra får jobb, men inte jag. Man blir ju självklart frustrerad. ”Jag är ju mer utåtriktad än Greta där borta är, jag kan kassa mer än Greta kan. Jag har arbetat inom butik, det har inte Greta. *Varför* fick Greta anställningen?”

Tess

Huruvida man tar åt sig av de stereotypa föreställningarna varierar också. Flera av ungdomarna säger att de är medvetna om de fördomar som finns, och de har förståelse för att andra ungdomar mår dåligt av dessa, men att de själva väljer att inte ta åt sig eftersom de insett att det är ett problem som ligger på en strukturell nivå snarare än på individnivå. Det faktum att så många ungdomar befinner sig i samma situation underlättar, menar de. Samhällsstrukturen har förändrats. I vissa grupper är det mer normalt att vara arbetslös än att inte vara det. Hur länge kan något som är så ofta förekommande fortsätta betraktas som onormalt? Christofer menar att arbetslöshet är så vanligt idag att det omöjligen kan vara stigmatiserande:

/.../hur många arbetslösa är det liksom? Så jag tror inte att det är så väldigt speciellt i vårt samhälle att man ser snett på det/.../det är ju inte så jätteovanligt att hitta någon som är arbetslös liksom...

Förlorad kontroll över tillvaron

Själva livsbetingelserna avgörs i många avseenden av vilket yrke man har och under vilka former man är anställd. Som arbetslös blir dessa livsbetingelser eller livsvillkor än mer osäkra, sköra och svårfattliga. I flera av ungdomarnas berättelser talas det om att man behöver ett arbete för att kunna leva, och då inte bara i ekonomiskt avseende, utan för att kunna leva ett liv där man kan vara den man vill.

För att man ska kunna leva själv och vara den man själv vill så måste man ju ha ett jobb och en egen inkomst...

De negativa erfarenheterna av arbetslöshet visar sig i berättelserna i former som är ekonomiska, emotionella och sociala. Flera av de intervjuade ungdomarna talar om perioder då de varit väldigt nere eller till och med deprimerade. Känslor av att tappa tron på sig själv, och att vara en ”dålig” och ”misslyckad” människa kan bli påträngande och måste trängas bort för att inte bli överväldigande. Frida berättar hur hon efter att i ett halvår haft ett driv att söka en massa jobb, varit ute och visat upp sig överallt började sjunka och hur hon sedan:

/.../ försökte le liksom, men på insidan kände man att allt är hopplöst ungefär. För när man söker jobb och man är väldigt framåt och man går och pratar med människor och man är glad, och man får bakslag, då fortsätter man igen och man ger inte upp, men sedan...varje nej, alltså det lägger sig på hög liksom. Så jag kände att, ah...jag såg inget ljus.

Frida är, som vi redan nämnt, en av ungdomarna i undersökningen som är yrkeskarriärinriktad. Hon berättar att hur hon började arbetet med att forma sig själv till den hon ville bli. Hon var målinriktad och ambitiös och visste vad hon ville. Hon trodde att om hon bara pluggade och fick bra betyg, så skulle resten ordna sig.

/.../studierna var ju liksom min...det var ju så jag valde att forma den jag ville påbörja att bli/.../så känner man att man har drivet och man har ett mål, man vet vad man vill göra och man är inne i det här tänket och i de banorna, vad man ska göra för att gå vidare. Och sedan så tar man examen, och så är du arbetslös. Där känns det som att man tappar kontrollen direkt. Spelar ingen roll om man får hjälp av Arbetsförmedlingen...så fort jag blev arbetslös så kände jag ”ah, men jag kan inte dra i tyglarna själv utan jag söker alla jobb”. Och det är sådana jobb som är under mig och inga sådana jobb får man.

Hon tyckte att hon gjorde allt rätt. Hon ställde upp ett tydligt mål, tog examen och visade framfötterna på arbetsmarknaden – men ingenting hände. Efter examen var det stopp. Hon hamnade i arbetslöshet och i och med det så tappade hon kontrollen över sitt eget identitetsformerande och därmed också över sitt eget liv:

Då känner man att man inte kan göra någonting. Och det spelar ingen roll hur mycket du ringer eller hur mycket du går fram och visar vem du är. Så just den biten av livet kan jag inte forma själv och det är det som jag tror alltså skapar paniken/.../alltså försvinner tyglarna direkt och det är andra som ska

styra och ställa. Och man vet inte, man hittar inte vägen tillbaka till hur man kan börja forma sig själv igen. Just nu så vet jag inte hur det ska gå till, om jag ska vara ärlig...

Frida tampas med det faktum att hon gått en treårig högskoleutbildning, men ändå inte hittar någon väg in på arbetsmarknaden.

Så att... jag har ju sökt jobb på OK/Q8-macken till exempel, för att jag måste ha ett jobb och jag tar vad som helst egentligen. Jag har sökt sådana och som städare på sjukhus på Landstinget, och sedan får man ett mail där står "nej" och då känner man...då blir man bara "ah, jag platsar inte ens för ett OK/Q8-jobb".

Julia, som hade högsta möjliga betyg på gymnasiet och som alltid sett sig själv som ambitiös och utåtriktad, tänkte att allt skulle ordna sig. Nu är hon 24 år och fortfarande arbetslös. Hon säger att hon hamnade i lite av en chock när hon insåg att "dina betyg inte var ett skit värda här om du inte känner någon/.../" och hur svårt det var att komma ut på arbetsmarknaden:

Verkligen alltså, jag tänkte att bra, jag har bra betyg från gymnasiet och jag tror att det kommer bli ganska lätt att få jobb och jag tänkte att kanske går jag arbetslös ett halvår för att hitta någonting/.../det är många som söker jobben, men jag tänkte att inom ett halvår kommer jag ha ett jobb, men det blev inte så/.../jag trodde ju inte att det skulle bara så här jäkla omöjligt...

För den som satsat på bra betyg på gymnasiet eller gått en högskoleutbildning och gjort allt för att komma ut på arbetsmarknaden riskerar insikten om hur svårt det är att få jobb att bli ännu mer smärtsam än för dem som slutat skolan med ofullständiga gymnasiebetyg. Något som Robin berättar har hänt med flera av hans bekanta med medelklassbakgrund som utbildat sig och gjort allt rätt, men som ändå inte hittat ut på arbetsmarknaden:

/.../många har en illusion om att "jo, jag kommer få det så himla bra". Och dom går oftast ner sig snabbast och blir deprimerade, för dom har byggt upp att "det här kommer bli mitt liv" och sedan blir det inte så och sedan krackelerar allting...

Flera av ungdomarna ger uttryck för att ha hamnat i en återvändsgränd i vilket handlingsutrymmet upplevs som litet eller i det närmaste obefintligt:

/.../det känns som man är fast lite i en sluten cirkel, alltså då allt går runt å runt...

Christofer

Alltså, man hamnar ju i en ond cirkel. Det är ju svårt att ta sig ur, med försörjningsstödet, att vara arbetslös, svårt att komma i arbete. För det är svårt att få jobb nuförtiden. Och då går man runt där, med försörjningsstödet. Inga

försörjningsmöjligheter och söka jobb som 10 000 andra svenskar söker som redan har bättre möjligheter, så som 3 års erfarenhet och utbildningar...

Jonathan

På frågan om det finns saker som han kan kontrollera i livet svarar Christofer så här:

Nä, jag vet faktisk inte. Jag tycker att jag är ganska fast i min situation, jag vet liksom inte vad jag ska kunna göra. Söker ju jobb och pluggar till körkort då. Och körkortet är ju ett måste, men nu har jag ju inga pengar, så jag kan liksom inte... Det är ju många arbetsgivare som ju vill ha körkort. Våldigt, väldigt många, så...

Christofer pratar, precis som många andra i undersökningen, om den låsta situation som det innebär att inte ha råd att skaffa körkort när så många arbetsgivare kräver det i sina annonser. Körkort, eller snarare avsaknaden av körkort, är ett ofta återkommande tema under intervjuerna och den detalj som, precis som avsaknaden av personliga kontakter, framställs som ett hinder på vägen till ett arbete, och då speciellt för de unga männen. De upplever att de befinner sig i en återvändsgränd. Utan arbete finns inga pengar till körkort, och utan körkort får de inget arbete. ”Jag vet liksom inte vad jag ska kunna göra”, säger Christofer. Det framstår som en olöslig ekvation och ungdomarnas berättelser vittnar ofta om känslor av handlingsförlamning liknande den som Angelin beskriver som den dubbla vanmaktens logik (2009). Att inte kunna ta körkort fast man tror att det skulle kunna förändra ens livssituation är också det att ha tappat kontrollen över sin tillvaro. Huruvida ett körkort verkligen skulle leda till arbete är förstås omöjligt att avgöra, men flera av de unga männen berättar om hur bröder och killkompisar fått fast anställning efter det att de skaffat sig körkort. För dem framstår därför körkortet som synonymt med att komma i arbete, en nyckel till ett värdigt liv, en nyckel som de dessvärre inte har råd att införskaffa.

När vi också frågar Jonathan om han upplever att han kan påverka sin nuvarande livssituation, ger han uttryck för en liknande känsla som Christofer:

Nää, jag skulle inte påstå det. Jag vill ju ha en yrkesutbildning, det har jag sagt till Arbetsförmedlingen också. Nä, jag sitter i klistret. Jag får inte studielån, det finns ingen möjlighet till försörjningsstöd och att ha en yrkesutbildning samtidigt. Ja, då sitter man där...

Stojanovic (2001) talar om att arbetslösa ungdomar riskerar att hamna i en Ariadne-labyrinth utan möjlighet att hitta den röda tråd som kan ta dem ur densamma. Angelin (2009) talar om att de unga arbetslösa med försörjningsstöd upplever ett tillvarons moment 22, ett förlamningstillstånd ur vilket de inte vet hur de ska ta sig ur. Tillvaron i den labyrinthen, eller i den onda cirkel som Jonathan talar om, kan ta sig olika uttryck och få olika konsekvenser. Ett motiv som ofta kommer upp under intervjuerna är detta med att vända på dygnet och att sitta framför datorn eller tv:n istället för att gå och lägga sig. Ibland är det ett beteende som funnits redan innan, men som förstärkts av arbetslöshetssituationen, eller så är det ett beteende som skapats i och med att man blev

arbetslös. Flera av ungdomarna upplever hursomhelst att det är en jobbig konsekvens av arbetslösheten och att det är något som man önskar ta sig ur därför att det påverkar självbilden i negativ riktning:

/.../man måste ju jobba eller ha någonting att göra för att få någon självdisciplin, tror jag, annars så blir det det där att man skiter i allt, man *blir* lat...

Kim

Vi har tidigare diskuterat den sociala tidens betydelse (Friberg 1990) och svårigheten att upprätthålla rutiner och struktur i vardagen som arbetslös. Att tappa bort rutinerna och att frångå den sociala tiden upplevs av många också som att ha förlorat kontrollen över sitt liv. Här pekar Kim just på risken att ungdomarna blir sin kategori genom att omständigheterna gör att man ”skiter i allt”. När normen säger att man ska följa en viss tidlig struktur och man inte lyckas med det på egen hand, är det nära till hands att börja betrakta sig själv som lat och misslyckad.

Kalle, liksom många av ungdomarna i undersökningen, vill på ett medvetet sätt försöka hitta tillbaka till rutiner och struktur, bland annat genom att dagligen delta i en aktiveringsåtgärd:

Och nu har jag legat på soffan så länge, så många år, så då är jag här (i aktivitet) för att bygga lite rutiner och struktur eftersom det har blivit så att man går upp vid ett ena dagen och ibland sover man inte överhuvudtaget på ett dygn och så lägger man sig vid ett på dagen och vaknar klockan elva på kvällen och så där...

Flera av ungdomarna talar om upplevelsen av att ”stå utanför samhället” och att perioder av praktik ute i arbetslivet har skapat en känsla av att vara en del av samhället och den sociala tiden igen. Även om man upplever att man tappat kontrollen över sitt liv, så behöver det inte vara för alltid.

Sen vet jag att någonstans kommer jag få kontrollen tillbaka.

Frida

I en tidlig gråzon

Jag tror att det är viktigt för alla ungdomar att få känna att de bidrar till samhället överhuvudtaget, att känna att de är vuxna och arbetar och sådana saker, för man ser ju sina kompisar som får ta det steget och så fastnar man ändå, då känns det lite som att sitta vid barnbordet fortfarande...

Kalle

Ungdomstiden är en övergående livsfas, och det pågående vuxenblivandet beror på de sociala villkoren såväl som det individuella hanterandet av övergången. För ungdomar utan arbete kan arbete, som Kalle antyder ovan, betyda skillnaden mellan vuxenhet och att stanna kvar i barndomen. Ungdomsfasen har sträckts ut kraftigt över tid i jämförelse med hur det var för föregående generationer. I dag betraktas man som ung ändå upp i 30-årsåldern (Olofsson & Thoursie 2007) och den tidliga gråzon som Bunar & Trondman talar om blir allt mer utdragen (2001). För det första har andelen förvärvsarbetande bland unga minskat drastiskt sedan 1990-talets krisår och för det andra så har andelen ungdomar som studerar - för att de vill studera eller för att de inte finner någon annan sysselsättning - ökat kraftigt (ibid.). Befolkning i helhet kommer i arbete allt senare, studerar mer och allt längre, bor kvar hemma hos föräldrarna längre och skaffar barn allt senare i livet. En konsekvens av detta är att det har blivit allt svårare för unga vuxna att erövra en vuxen identitet (Gillberg 2010:96-97). Man brukar prata om ett fördröjt vuxenblivande och ungdomarna i den här undersökningen menar att det är just avsaknaden av arbete som sätter käppar i hjulet för deras möjligheter att känna sig och att bli "vuxna".

Att vara vuxen är väl att man ska kunna ta ansvar och kunna ha ett jobb, kunna komma upp ur sängen på morgonen för att ta sig till jobbet, inte försova sig varje dag, vara vuxen är att kunna ta ansvar helt enkelt/.../Det är ganska svårt att räkna sig som vuxen när man inte har jobb...

Frida

Isak berättar om hur det kan upplevas när man är arbetslös och bor kvar hemma hos sina föräldrar.

En del blir ju vuxna när dom är arton, kanske börjar dom studera och flytta hemifrån och får ta eget ansvar. Men sen finns det ju dom som blir arbetslösa, som jag är, och då blir det ju att man bor hemma väldigt länge. Jag som hoppade av skolan tog ju inget ansvar då. Men jag kanske börjar bli vuxen nu då, när jag är 24 år...

Han fortsätter:

Jag flyttade hemifrån för ett två sen och då var jag ju fortfarande kvar i det att jag satt ganska mycket vid datorn och tog inte så mycket ansvar, men jag fick ju ändå ta hand om mina egna räkningar så sett och det byggde ju mer ansvarsfullhet inom mig då. Sedan fick jag det där jobbet och då hade jag ansvar för beställningar och leveranser, och jag körde ju bilen med alla färger till målarna. Då var jag ju tvungen att hålla tider och ta ansvar och svara i telefon när målarna ringde och ringa till företagen och säga att "nu kommer vi". Så då växte jag ju mycket i mig själv och blev ännu mer vuxen då.

Isak beskriver hur han hamnade framför datorn och inte behövde ta så mycket ansvar, som han uttrycker det. Flytten hemifrån gjorde visserligen att han måste betala sina räkningar själv, men han satt fortfarande framför datorn lite för mycket. Det var inte förrän han fick ett tillfälligt jobb som han upplevde att han började "bygga upp" en

känsla av vuxenhet. Här blir det tydligt att det är situationen *i sig* som skapar möjligheten att erövra ett ansvarsfullt beteende - eller inte. Det är inte lätt att bli vuxen utan ett arbete att växa med och i - något som de flesta ungdomar också ger uttryck för.

Jag tycker inte att jag är riktigt vuxen än. När jag har skaffat ett arbete och så'n't, står på jorden och kan leva och arbeta och så där, då tycker jag...då är man fan vuxen. Men...just nu, tjugotvå år och utan jobb, är man vuxen då? (skrattar till) Det tycker inte jag.

Christofer

Övergången från ungdomsfas till vuxenliv är fördröjt i dagens samhälle och kan liknas vid en utdragen *yo-yo-transition* som i praktiken ofta innebär perioder av arbetslöshet, perioder av studier, tillfälliga arbeten under otrygga anställningsvillkor och ett fortsatt ekonomiskt beroende av sina föräldrar (Angelin 2009). Att arbete är synonymt med ekonomisk självständighet är något som hela tiden återkommer under intervjuerna. Det ekonomiska beroendet är det som ungdomarna upplever som det mest betungande med att stå utan arbete. Arbete, självförsörjning och vuxenhet hör ihop.

För Anton skulle ett arbete betyda att han inte längre skulle behöva ligga sina föräldrar till last. Anton är en av flera av de unga männen som drömmer om att kunna ta körkort för att med hjälp av det kunna ta sig ut i arbetslivet.

Ja, för just nu är det lite så att om man inte har något körkort så får man inga jobb å har man inte jobb så har man ju oftast inte råd att ta körkort.

På frågan om Anton har möjlighet att låna pengar av någon för att kunna ta körkort svarar han att han kanske skulle kunna få ett visst ekonomiskt stöd av föräldrarna i frågan, men att det tar honom emot att fråga eftersom han upplever att han redan "lever så mycket på dom". Han säger att det är jobbigt att inte kunna försörja sig själv och att det är det som är moroten i livet just nu, att slippa ligga föräldrarna till last. Kalle berättar om liknande känslor, trots att han vet att föräldrarna egentligen är positivt inställda till att hjälpa till. Han vill inte be om pengar, men berättar att det ändå händer. För ett tag sedan kände han att han behövde klippa håret, men det är dyrt att gå till frisören och motvilligt frågade han sin pappa om ett ekonomiskt bidrag. Han brukar alltid vilja betala tillbaka de pengar som han lånar, eftersom det får honom att känna sig mer självständig i förhållande till sina föräldrar.

Kalle: Morsan frågar jämt om jag har mat hemma och om vi ska åka och storhandla och så där och om jag inte har en massa tvätt liggande som hon kan ta över helgen för hon har ju ändå maskinerna/.../ men jag brukar säga nej.

Intervjuare: Även till pengarna?

Kalle: Ja. Just för att jag vill vara självförsörjande. Det är ju just det...sedan händer det att jag (småskrattar) tar emot pengar å andra grejer, men jag

försöker att inte göra det, även om det är lockande. Just för att det känns bättre då.

Angelin (2009), vars undersökning handlar om unga arbetslösa med försörjningsstöd, menar att de ungas längtan efter autonomi och integritet är stark. Genom att be socialtjänsten om mindre pengar än vad man egentligen har rätt till och på olika kreativa sätt se till att överleva ändå, kunde de unga bevara sin värdighet och en viss autonomi (ibid.). Att få ekonomiskt stöd av sina föräldrar är annorlunda, men principen är densamma. När Kalle tackar nej till erbjudan om hjälp har han räddat en del av sin autonomi, och därmed också en del av sin vuxenhet. Men arbetslösheten innebär inte bara ett fördröjt vuxenblivande i den mening som diskuterats ovan, utan också att innehållet i ungdomsperioden riskerar att ändra karaktär. Ungdomartiden kopplas vanligtvis ihop med ett utforskande av den egna identiteten, men också av ett utforskande av verkligheten och världen runtomkring. Ungdomstiden förstås idealt som en tid av frihet och lek och anses som en naturlig del av de ungas identitetsformering. Att utvidga sin barndomsvärld är en del av vuxenblivandet och upptäckarglädjen är idealt en del av denna fas.

Adam återkommer flera gånger under intervjun till att arbetslösheten gör honom till någon annan än den han är. Arbetslöshetssituationen begränsar honom i hans nyfikenhet på livet och hindrar honom från att vara den han "egentligen är". Han drömmer om att kunna vara sig själv och "dra ut" på äventyr med kompisarna.

/.../och resa ut med polarna och göra det man vill göra/.../

Adam berättar att han ofta får säga "nej" när hans kompisar frågar om han vill följa med när de ska göra något tillsammans. Han har helt enkelt inte råd. Christofer ger uttryck för samma sak och pekar på behovet av spontanitet. Spontanitet och äventyrlighet hör ihop, men utan ekonomi finns ingen plats för vare sig plötslig inspiration eller plötsliga infall.

/.../kunna göra någonting (mer) än att bara sitta inne i Västervik hela tiden. Hade jag haft pengar kanske vi hade kunnat "ah, vi drar till Stockholm en helg...ja, vad fan, varför inte?" Sådant kan man ju inte göra/.../

Ett arbete handlar om att få möjligheten att äntligen bli vuxen, men ibland handlar det kanske lika mycket om att få ha en ungdomsperiod med sökande och upptäckarglädje, för att *sedan* kunna gå in i vuxenblivandet? Vad händer med ungdomar som inte kan använda sin ungdomsfas till att upptäcka omgivningarna, pröva på saker, ta risker och vidja sina vyer? Att få leva ut allt det som ungdomsfasen normalt anses vara till för?

Ungdomarnas egna tankar om ungdomsarbetslösheten som fenomen

Julia beskriver att hon under tiden som arbetslös klandrat sig själv mycket, men efterhand kommit att se sin arbetslöshet i ett bredare perspektiv:

Har tänkt att det är jag som inte är bra nog/.../grejen är väl att det inte är mitt fel, har jag börjat inse. Eller i början tyckte jag bara att det var mitt fel, för att varför vill dom inte ha mig, vad gör jag för fel, varför är inte jag bra liksom? Men jag känner inte så längre, för jag har hört så många som har det likadant. Och då blir jag bara arg...

Att vara ung och arbetslös på 2010-talet är att ingå i en kategori som det talas och debatteras om som ett allvarligt samhällsproblem, i offentliga diskussioner, inom mediala sammanhang och i politiska debatter och utspel. Som ung och arbetslös tillhör man därmed en grupp, definierad som en problemkategori som det riktas särskilda åtgärder mot. De ungdomar vi talat med har, som vi här genomgående vill visa, sina egna individuella erfarenheter och historier, samtidigt som det finns väsentliga aspekter av deras erfarenheter som de delar med många andra ungdomar i liknande situationer. Under våra samtal med dem berördes också sådana aspekter. Det förekom sålunda att de pratade om sin situation som delad med många andra och att orsaken till deras arbetslöshet, liksom många andra ungas, också stod att finna i omständigheter som de inte själva helt kunde rå över. Att sätta sina erfarenheter och sin situation i relation till andra och att uppmärksamma erfarenheten som delad och gemensam med andra, innebär att den egna situationen blir mer förståelig. På så vis kan det innebära en styrka och ett slags mobilisering, i alla fall på ett medvetandeplan, på det viset att känslan av misslyckade och skuldbeläggande av en själv som otillräcklig sätts i perspektiv. Att se och reflektera över de villkor som man delar med andra *kan* därmed utgöra steg på vägen ur den utsatthet och marginalisering som arbetslösheten riskerar att leda till.

I de intervjuade ungdomarnas berättelser om sina erfarenheter och tankar kring situationen som arbetslös kan urskiljas ett slags spänning mellan vad som kan ses som två skilda förståelsemodeller. Å ena sidan förekommer (ideal)bilden av och tron på att det mesta är möjligt och att man själv rå över och formar sin situation och sin framtid. Å andra sidan finns upplevelser av (yttre) begränsningar och hinder som påverkar ens situation. Som belysts i tidigare kapitel är utbildningens roll ett sådant mycket centralt område, där å ena sidan brister eller tillgångar som identifieras hos en själv omtalas som avgörande, men där också yttre och/eller strukturella villkor kan ha bidragit till hur väl eller mindre väl man lyckats i skolan. Även situationen att bo på en mindre ort kan sägas vara ett sådant villkor som man dels väljer och ansvarar för själv, dels uppfattar som något som andra omständigheter format (t ex. uppväxt, familjesituation, migration). Vi kommer i detta avsnitt att se närmare på hur ungdomarna själva resonerade kring ungdomsarbetslösheten som fenomen, alltså inte bara deras egen situation utan möjliga orsaker till och konsekvenser av att så många unga idag står utan arbete.

Tess uttrycker ingen tvekan över var orsaken till ungdomsarbetslösheten ligger:

Det är regeringens fel, säger jag. Det är Fredrik Reinfeldt som sitter där uppe och pekar med sin pinne, ”Så här ska det vara. Nu ska ni jobba tills ni är 75 år gamla”. Och då försvinner ytterligare jobb för oss unga, om dom äldre ska vara kvar längre/.../För nu är det rekordhöga siffror på arbetslösa som det aldrig har varit förut.

Höjd pensionsålder är en förändring som flera av ungdomarna nämner som förklaring till en förändrad situation på arbetsmarknaden. Även invandring nämns av ett fåtal som bidragande anledning till den rådande höga arbetslösheten bland ungdomar. I båda de fallen handlar det alltså om att man ser olika grupper som konkurrerar om ett begränsat antal arbetstillfällen och att just ungdomar riskerar att trängas undan av äldre och/eller av människor som invandrat från andra länder. Och i båda dessa fall talas det just om en för ungdomar ogynnsam politisk styrning som bestämmande faktor för de mönster man tycker sig se.

Robin resonerar också om den politiska styrningen, både på nationell och kommunal nivå, som orsak till den förändrade och försämrade arbetsmarknad som nu vuxit fram. Men hans resonemang och kritiska analys skiljer sig från flertalet av de andra intervjuade ungdomarna. Robin är också den som mest uttalat talar om ungdomsarbetslösheten och arbetslösheten som ett strukturellt problem:

Problemet är ju på riksnivå att det inte finns jobb åt alla. Då kommer det så klart alltid bli den här konkurrensen i bottenkiktet bland dom som inte har jobb. Alltså den där destruktiviteten projiceras väl till andra... former.

Som framgår pekar Robin på vilka konsekvenser han menar att detta kan få i form av motsättningar mellan individer och grupper som egentligen delar erfarenheter av utsatthet, men som riskerar att ställas mot varandra. Hans analys grundar sig, som han själv förklarar det, i en kritisk historiemedvetenhet som han tillägnat sig genom sitt politiska engagemang.

Robin uttalar också en kritik gentemot den individualiserade synen på arbetslöshet, dess orsaker och sätt som man hanterar den på, och menar att det leder till att människor i arbetslöshet tenderar att lägga bristerna hos sig själva istället för att de ser strukturnivån. Det tänkandet och sättet att resonera kring arbetslösheten, att den beror på en själv och är ”ens eget fel”, har han mött bland kompisar som är arbetslösa och även bland andra deltagare i den åtgärd, i form av en hantverksyrkesutbildning, som han deltar i:

Många tänker att det är en själv eller att problemet ligger hos en själv, att man inte är social... socialt kompetent, kanske inte kan prata för sig... blyg, nervös, vet inte ens vad man ska göra. Det är ingen som vet innan man är på jobbet vad du ska göra på jobbet. Alltså den nervositeten, ”jag vet inte, jag kanske inte bidrar till någonting?”.

Denna typ av brist- och skuldbeläggande hos den egna personen drabbar antagligen särskilt ungdomar som inte alls varit ute i arbetslivet, menar Robin. Som vi var inne på i tidigare avsnitt om utbildningens roll så förekommer detta sätt att resonera kring sina egna begränsningar också bland de ungdomar vi träffat, det vill säga att ens fallenhet och personlighet inte motsvarar det som en alltmer konkurrensutsatt arbetsmarknad efterfrågar. Att man inte förmår att leva upp till idealet om det företagsamma självet leder till en känsla av misslyckande. Vad Robin med sin kritiska analys pekar på är dock att den socialt kompetenta individen, som kan prata för sig och i vilken ny situation som helst utstrålar trygghet i vetskapen om att man har något att bidra med, utgör ett slags chimär och i det närmaste ett ouppnåeligt ideal. Robin menar att han för egen del genomskådat detta ideal och verkar också, via sitt politiska engagemang, för att fler ska kunna göra det. Robin är också den enda av de intervjuade som är uttalat politiskt engagerad, också i frågor som rör arbetsmarknaden.

Bland de övriga intervjuade talas det om vad som ter sig vara en obenägenhet hos arbetsgivare att anställa just ungdomar, i synnerhet dem utan utbildning och/eller tidigare arbetslivserfarenhet. Emma säger:

Jag tänker att man inte *vågar* anställa ungdomar. Det är mer riskfyllt att anställa en ungdom, förstår jag, för en arbetsgivare/.../Alltså dom tänker nog att dom bara stannar ett tag och så sticker dom vidare, att dom är flyktiga/.../Att man inte vågar lita på dom/.../för det kostar för arbetsgivaren att anställa.

I citatet ovan framkommer att Emma uppmärksammar regelverk kring anställningar i kombination med att arbetsgivare skyggar för risken i att anställa just ungdomar. Det finns också forskning som visar på detta mönster av kategorisk förfördelning av ungdomar på arbetsmarknaden. Peter Håkansson (2011) driver just den tesen i sin avhandling om ungdomsarbetslösheten och dess orsaker. Han menar att den generella risken att anställa ungdomar anses större av två anledningar, nämligen att de ofta saknar referenser från tidigare arbetsgivare som kan intyga deras pålitlighet och förmåga att uppfylla anställningens krav, samt att riskbedömningen också påverkas av social identifiering. Det senare innebär att man tenderar att lita mer på en person som är socialt mer lik en själv, och där tenderar ålder vara en av de viktigaste dimensionerna. Därur, menar Håkansson, följer en strukturell ojämlikhet mellan ungdomar och vuxna där ungdomar riskerar att kategoriskt förfördelas på arbetsmarknaden (ibid.)

I de intervjuade ungdomarnas resonemang om möjliga orsaker till ungdomsarbetslösheten talas vidare om hinder man ser, vilka dels är av formell karaktär, dels av informell, men där dessa aspekter inte alltid går att skilja åt. Det föregående handlar om de formella kompetenskrav som ställs för många, eller snarare de allra flesta, anställningar. Krav på utbildning och allt som oftast även tidigare arbetslivserfarenhet inom det område som anställningen gäller, diskvalificerar förstås dem som inte har de meriter som efterfrågas/krävs. Som tidigare nämnts upplevs även i många fall körkortskravet som ett hinder för många av de intervjuade. Utbildnings- och körkortskravet kan man, i ett längre perspektiv och om omständigheterna tillåter

(ekonomi, behörighet, motivation), möta, men kravet på tidigare arbetslivserfarenhet blir ett slags moment 22 som inte går att ta sig förbi, det vill säga ett krav som med automatik diskvalificerar ungdomar:

Det finns mycket krav, svåra krav, för att bli anställd, så det är ett arbetsgivarproblem alltså/.../Många som skriver ”Du ska ha erfarenhet minst två år” eller ”minst tre år”. Jag har inga erfarenheter. Jag har inte jobbat än. Jag vill jobba för att *få* erfarenheter.

Ibrahim

Vissa arbetsgivare tar ju inte emot ungdomar som är arbetslösa, för dom har ingen erfarenhet och ingen insyn i vad det är att jobba då. Så då blir det att ungdomarna blir tillbakapetade/.../så det är som att om du är mellan 23 och 35 och har erfarenhet så får du *alla* jobb. Om du är under 25 och inte har någon erfarenhet så får du *inget* jobb. Med erfarenhet så får ju jobb, men utan erfarenhet så får du inget. Men hur man ska få erfarenhet om man inte får något jobb? Man får ju ingen erfarenhet av att sitta hos en jobbcoach.

Isak

Att man utan tidigare arbetslivserfarenhet står sig slätt i konkurrensen om utannonserade anställningar är något som ofta återkommer i intervjuerna. Detta hinder blir nästan mystifierat eftersom det ter sig i det närmaste oförklarligt hur det ska kunna övervinnas. Kravet förutsätter ju att några ändå lyckats skaffa sig den eftertraktade arbetslivserfarenheten annars skulle det inte finnas några unga alls ute i arbetslivet. Varför är det vissa av oss som har så stora svårigheter att ta oss förbi det hindret? blir en underliggande fråga som omger de återberättade upplevelserna. Här framträder en aspekt som inte helt tydligt uttalas, men som kan anas i några av intervjuerna, nämligen den att själva arbetslösheten i sig diskvalificerar vissa ungdomar. Som Isak säger ovan: ”vissa arbetsgivare tar ju inte emot ungdomar som är arbetslösa”, det vill säga att det faktum att man är ung och arbetslös, kan från arbetsgivarens håll ses som en indikation på att man antagligen inte är lämpad för en anställning.

Som vi varit inne på i föregående avsnitt utgör också ”arbetslös” och ”ungdom” två, i många sammanhang, förutsatta problemkategorier som verkar negativt förstärkande i förhållande till varandra. Den stereotypa uppfattningen om ungdomar som utgörande en kategori med lägre arbetsmotivation än andra (jfr Angelin 2009) förekommer i många sammanhang och detta är, som nämnts, något av en nidsbild som man som arbetslös ungdom har att förhålla sig till. Men som också skönjs i bland annat Isaks citat ovan, om arbetsgivares obenägenhet att anställa arbetslösa ungdomar, kan ett slags kategorisk förfördelning få en kumulativ effekt som drabbar vissa ungdomar hårdare än andra, nämligen de ungdomar som hamnar i långvarig arbetslöshet. Och ju längre tid som man befinner sig där desto hårdare riskerar man att drabbas; ju längre tid man är arbetslös desto mindre troligt är det att man någon gång kommer att få en anställning.

Flera av de intervjuade ungdomarna uttalar denna oro över att utsikterna för dem ser sämre ut ju längre de stått utan jobb. Att vara tjugotvå och utan erfarenhet av anställning är förvisso nog så besvärligt. Men än värre oroar man sig för hur det ska bli om några år, om situationen inte förbättrats. ”Tänk att vara tjugosex och fortfarande utan arbetslivserfarenhet”, funderar till exempel Christofer, som nu är tjugotvå och har varit arbetslös i fyra år. ”Då börjar det vara kört”, menar han. Ju längre man kommer upp i ålder utan arbetslivserfarenhet, desto större blir också på det stora hela avståndet till den normalitet som arbete innebär. Jonathan uttrycker också denna oro;

Jag kommer ju längre och längre ifrån ett arbete och det känns ju hopplöst till slut.

Och som Isak nämner ovan, ger belägenheten att sitta hos en jobbcoach inte heller någon användbar erfarenhet i bemärkelsen att det förbättrar ens chanser till anställning utifrån erfarenhetsmeriter. Vissa åtgärder som man som arbetslös hänvisas till kan alltså upplevas som kontraproduktiva och rentav bidra till den onda och gradvis förstärkande cirkel av risker och utsatthet som den kumulativa effekten av arbetslöshet innebär. Mer om detta kommer att utvecklas i nästa kapitel som handlar om erfarenheter av stöd och åtgärder.

I forskning kring arbetsmarknad och arbetslöshet talas om fenomenet *scarring* (ärrbildning), vilket stämmer väl in på den kumulativa effekt som de intervjuade ungdomarna här talar om. I en rapport om ungdomars och invandrares inträde på arbetsmarknaden förklaras *scarring* som det som händer när arbetsgivare ser den arbetslöse som mindre attraktiv för en anställning just utifrån att personen i fråga inte tidigare lyckats få någon anställning (Eriksson et al. 2007). *Scarring* kan alltså ses både som en orsak till, och en konsekvens av arbetslöshet, eller som en process som sätter igång ett självgenererande förlopp. Om en person drabbas av detta, diskvalificeras denna utifrån vad som tycks vara individuella orsaker. Men ingår denna person i en kategoriskt förfördelad grupp så återfinns antagligen orsakerna även på ett mer övergripande plan, där det snarare kan handla om tendenser till diskriminering. Det finns också i en del av berättelserna uttryck för oro som omfattar både den individuella orsaksförklaringen och andra möjliga orsaker som sträcker sig utöver det man själv har små möjligheter att påverka.

I ungdomarnas uttalanden om orsaker till, men även konsekvenser av, ungdomsarbetslösheten som fenomen, där de som individer är en av många drabbade, finns kanske fröet till något som skulle kunna innebära en social mobilisering, det vill säga att man också identifierar brister i samhället som kräver en förändring. Ibrahim säger följande om tänkbara konsekvenser av arbetslösheten:

Ibrahim: Vi (ungdomar) söker flera jobb, och vi får inte svar från arbetsgivarna överhuvudtaget. Det gör att... alltså det gör ont i oss. Och det kan minska självförtroendet och det kan minska att vi tror på... hela samhället... Det kan minska att vi tror på andra.

Intervjuare: Ja, okej. Känner du så också, att man får minskat förtroende för samhället?

Ibrahim: Ja, det känns så. Det känns som att vi själva tycker, varför har dom inte svarat oss? Varför tar dom inte oss? Det känns som att det finns något fel i oss, alltså vi har fel, vi gjorde fel eller så. Kanske att det saknas något? Och därför tar dom inte oss. Dom accepterar inte oss.

Intervjuare: Vad tror du det kan få för effekter då, om ungdomar tänker så eller får den känslan?

Ibrahim: Förtroendet minskar. Ingen kommer tro på någon annan...Dom orkar inte.

Det Ibrahim talar om här framstår i sammanhanget som oerhört centralt i hela problematiken kring ungdomsarbetslöshet och i hur den hanteras av olika samhällsaktörer. Att ens försök att komma in på arbetsmarknaden möts av avvisande eller frånvaro av svar eller en reaktion överhuvudtaget tenderar i längden att leda till minskat förtroende för samhället och dess institutioner, något som tidigare forskning visat tydliga belägg för (t.ex. TCO:2014:4). Ibrahim växlar i citatet ovan mellan att tala om individuella upplevelser och sådana som han vet att han delar med många andra, bland dem flera av hans vänner som också är arbetslösa. Och han växlar också mellan att tala om känslomässiga reaktioner som att ”det gör ont i oss” och om hur detta leder till brist på förtroende på ett mer generellt plan. Erfarenheten av att dessutom vara pressad att söka många jobb, också sådana där man inte kan förvänta sig att få något svar, hänger också samman med det krav som aktiveringsåtgärder i form av aktivitetsrapportering innefattar, vilket behandlas mer ingående i nästa kapitel.

Robin, som kom till tals i början av detta avsnitt kan via sitt politiska engagemang sägas delta i en social mobilisering för att bedriva opinion och förändringsarbete bland annat i förhållande till arbetsmarknaden. Han nämner till och med detta som en av anledningarna till att han vill bo kvar i Västervik:

Så jag menar att det måste finnas en motpol och då känner man ju ganska stark känsla att vi vill vara kvar och kämpa liksom.

Robin menar också att de åtgärder han, i likhet med de allra flesta arbetslösa ungdomar, erfarit är missriktade åtgärder i förhållande till den problematik som arbetslösheten utgör:

Om man vet hur det sett ut tidigare, hur man löst arbetslöshet, att det inte är på individnivå. Man kanske inte kom ur 1920- och 30-talskrisen genom att folk skrev CV:n liksom...

Detta leder oss över till åtgärdernas karaktär, och huruvida de svarar mot de behov som ungdomarna själva ger uttryck för. I nästa kapitel belyses ungdomarnas erfarenheter av, och tankar om, de olika former av insatser och åtgärder som de arbetssökande anvisats till.

ERFARENHETER AV ÅTGÄRDER OCH STÖD

Samtliga av de ungdomar vi träffat var inskrivna som arbetssökande på Arbetsförmedlingen. Ett fåtal hade timanställning/timvikariat, men inte så pass mycket så att de kunde klara sig enbart på inkomsten från det. Ingen av dem hade ersättning från a-kassa. De flesta av dem klarade sin försörjning via kommunalt försörjningsstöd och/eller ersättning från Försäkringskassan. Några av ungdomarna gick vid tidpunkten för intervjuerna på utbildningar anordnade av Arbetsförmedlingen. Andra kombinerade olika former av arbetslivsorienterade aktiveringsinsatser med studier på Komvux. En del var under perioden hänvisade till en kommunal arbetsmarknadsinsats och ytterligare några till jobbcoachning hos utbildningsföretag som vi i ungdomarnas berättelser givit de fiktiva namnen Lexikon, Bilda, Relingen och Tornet. Många av ungdomarna hade erfarenheter av olika slags åtgärder och har genomgått flera olika perioder med jobbcoachning hos olika eller ett och samma utbildningsföretag.

Sammantaget kan förekomsten av arbetsmarknadspolitiska åtgärder beskrivas som ett komplicerat och svårorienterat landskap av aktörer och stödsystem. Vi har inte för avsikt att redogöra för åtgärderna i sig, eller för de olika regelverk de rör sig med och inom, och vi avser inte heller att utvärdera nyttan eller utfallet av dem. Det kan därför vara på sin plats, i förhållande till de teman som kommer att behandlas i följande kapitel, att åter påminna om och understryka att det är just de intervjuades egna erfarenheter, så som de beskrivits för oss, som kommer att vara i fokus. Följaktligen kommer det i denna del att handla om ungdomarnas erfarenheter och tankar kring den kontakt de haft med Arbetsförmedlingen och de olika former av stöd- och aktiveringsinsatser som de tagit del av; hur de uppfattat dessa, vad de lärt sig och hur eller om de anser att det förbättrat deras möjligheter i förhållande arbetsmarknaden.

Eftersom aktivering är ett centralt begrepp för att beskriva och kategorisera de insatser och åtgärder som ungdomarna, i likhet med andra arbetssökande, tagit del av, så kommer detta begrepp att inledningsvis beröras kortfattat.

Aktivering

Aktivering är en term och ett samlingsbegrepp som under de senaste decennierna kommit att bli allt mer förekommande inom arbetsmarknadspolitik i termer av åtgärder som syftar till ”jobbaktivering” och ökad ”sökaktivitet” (Dahlstedt 2009). I sin avhandling *På gränsen till fattigvård: en studie om arbetsmarknadspolitik och socialbidrag* (2007) skriver Rickard Ulmestig att aktivering är ett försök att öka deltagandet i vad det etablerade samhället upplever som socialt värdefulla aktiviteter, och det etablerade samhället avser då förvärvsarbetande självförsörjande medborgare. Även inom verksamheter som rör socialt arbete har aktivering blivit ett centralt begrepp. Det bakomliggande syftet med aktivering kan vidare definieras som:

... en bred uppsättning av politiska insatser med syfte att vara ett botemedel för en mängd olika sociala missförhållanden. Dessa sociala missförhållanden innefattar hög arbetslöshet, omfattande långsiktig marginalisering eller utestängning från arbetsmarknaden, orimligt höga kostnader för kontantersättningssystem, social utestängning och fragmentering och till och med en upplösning av medborgerliga dygder, plikter och solidariteter. (Hvinden i: Johansson & Horneman Möller 2009: 18).

Insatser inom aktivering strävar efter att förbättra och utveckla den arbetslöses kompetens, vilket kan ske i form av utbildning, stöd och arbetsträning i syfte att förbättra sysselsättningsmöjligheterna eller öka anställningsbarheten (Gillberg & Bengtsson 2015, Johansson & Horneman Möller 2009). Härigenom ska också ett kraftfullare incitament för arbete markeras samt ett ökat ansvarstagande för den egna situationen markeras (Ulmestig 2007). I linje med detta är aktiviteterna också knutna till de ersättningar som utbetalas till den arbetslösa, och är därför även att betrakta som motprestationer vilka krävs för att arbetslösa ska ha rätt till ekonomiskt stöd. ”Man gör någonting för att få pengar liksom, att man inte bara sitter hemma”, som en av de ungdomar vi intervjuat uttrycker det.

Arbetsmarknadspolitiska åtgärder som formuleras i enlighet med det under de senaste decennierna mycket använda begreppet och politiska slagordet *arbetslinjen* sammanfaller i hög grad med detta. Det handlar om åtgärder eller botemedel både på individ- och samhällsnivå. Arbetslinjen har framförts som en grundläggande norm eller politisk princip vilken på enkelt vis kan definieras som att alla som har förmåga att arbeta har en skyldighet att göra det. I vissa sammanhang formuleras detta i huvudsak som en rättighet, det vill säga att den som kan arbeta har rätt till arbete. I andra sammanhang ligger starkare fokus på skyldigheten att arbeta eller att delta i verksamheter vars syfte är att bryta arbetslösheten. Forskning inom området arbetsmarknadspolitik och socialt arbete visar tämligen samstämmigt att aktiveringspolitiken inneburit att motprestationerna och den arbetslöses skyldigheter under decennierna kring millennieskiftet har ökat (Salonen 2000, Dahlstedt 2009, Johansson & Horneman Möller 2009, Bengtsson & Svensson 2014). Som Staffan Bengtsson och Lars A Svensson skriver, utifrån en studie om arbetsrehabilitering, har denna utveckling inneburit att frågor kring medborgares rättigheter och skyldigheter samt tendenser till disciplinering och kontroll från myndighetshåll, blivit alltmer aktuella (2014).

De aktiviteter eller sysselsättningsformer som ryms inom aktivering är dock i huvudsak att betrakta som ett slags substitut för arbete, i meningen anställning med lön. Däribland återfinns de olika former av åtgärder som de intervjuade ungdomarna befinner sig i eller har erfarenhet av. Inom aktivering ryms också aktivitetsrapportering, vilket innebär att till Arbetsförmedlingen månadsvis redogöra för aktiviteter som genomförts för att bryta arbetslösheten.

Arbetsförmedlingen

Jag tycker idén med att ha en Arbetsförmedling är bra. Du ska ha en arbetsplikt, om du inte söker jobb så ska du inte få tillgång till ersättning och sådant. Det är så vi alltid har haft det. Men det förutsätter ju att vi har låg arbetslöshet. Alltså en siffra på att dom säger att dom flesta kan få jobb, eller att majoriteten ska få jobb...

Robin

Arbetsförmedlingen är den organisation och myndighet varifrån de olika former av stöd och åtgärder som de intervjuade ungdomarna tagit del av administreras. I berättelserna från ungdomarna uppträder Arbetsförmedlingen dels som just övergripande myndighet som de fortlöpande har att förhålla sig till, dels i form av kontakter och möten med enskilda handläggare som ungdomarna träffat. Den senare gestalten, handläggaren, utgör i berättelserna, som kan förväntas, i första hand en myndighetsrepresentant och utövare av sitt ämbete och framträder därmed i många exempel som en och samma gestalt som myndigheten Arbetsförmedlingen. Men handläggaren uppträder också ibland mer som enskild person med vilken kommunikationen och interaktionen har fungerat bättre eller sämre, vilket vi strax ska återkomma till. Som myndighet uppträder dock Arbetsförmedlingen allra mest i negativ gestalt, på så vis att den talas om som begränsande, kontrollerande och inte sällan som tvingande.

I linje med det som Robin uttrycker i det återgivna citatet ovan, förekommer bland de intervjuade ungdomarna inget direkt ifrågasättande av att det bör finnas en sådan myndighet eller av dess funktion i grunden. Dock uttrycks en del tvivel kring huruvida den huvudsakliga och av namnet antydda funktionen – att utgöra en förmedling av arbeten – verkligen gör skäl för namnet? Istället uppträder Arbetsförmedlingen till övervägande del som kontrollinstans:

Det är en kontrollinstans som står mellan individen och hans eller hennes ersättning...

Robin

I många av intervjuerna är det dock så att just Arbetsförmedlingens betydelse framstår som ganska perifer när ungdomarna beskriver hur situationen som arbetssökande ser ut och i termer av vilket stöd de fått. Har man kommit i någon form av åtgärd, i jobbcoachning eller i yrkesutbildning, via Arbetsförmedlingen så är kontakten med handläggaren efter det mycket knapp. Isak beskriver att han upplevt en förändring av Arbetsförmedlingens roll under den tid som han varit arbetslös:

Det blir så att Arbetsförmedlingen bara lotsar ut människor till utbildningsföretagen för att dom ska få ut ungdomar i arbetsmarknadsprogrammet, som dom säger, för då får ju dom plus i kanten att dom har arbetslösa i någon aktivitet. Så det blir ju mest bara att Arbetsförmedlingen ska pusha ut folk för att dom inte ska ha något folk som är arbetslösa då. Så

blir det bara fel i alltihopa. Dom har inte samma koll på det längre som det var för några år sedan. Arbetslösheten i förhållande till Arbetsförmedlingen har förändrats i uppbyggnaden i och med jobbcoacher och så. Förut var det mycket mer hjälp, att man fick en handläggare på Arbetsförmedlingen som man var hos, så fick man hjälp med CV och så, så att man verkligen fick en chans att få jobb. Nu har man ett möte där dom planerar att man ska gå på en sådan aktivitet som Lexikon eller Relingen eller Bilda och sen är det färdigt. Den enda kontakten man har sedan är att man kan få ett mejl där det står att "Hej, jag såg att du inte har varit på din aktivitet, nu får du mindre aktivitetsstöd". Jag har inte haft kontakt med min handläggare på flera månader/.../Arbetsförmedlingen står väl för att dom ska hjälpa folk till jobb. Men dom går ju mot sig själva där, tycker jag.

Isak sammanfattar mycket väl de erfarenheter som omtalas av många av ungdomarna, även om inte alla hunnit vara med om den förändring som han beskriver. Men återkommande i många intervjuer är berättelser om hur man i mer eller mindre samstämmighet med egna önskemål lotsats in i någon form av åtgärd, men att stödfunktionen sedan uteblivit eller varit mycket begränsad.

Hannes, som går en hantverksyrkesutbildning, uttrycker det som att han känner sig övergiven och att han tycker att uppföljningen är bristande. Hannes hoppas på att utbildningen ska förbättra hans chanser på arbetsmarknaden, men stöter ibland på svårigheter som han skulle vilja ha rådgivning kring eller i alla fall möjlighet att diskutera med någon som han kunde ha kontinuerlig kontakt med. Så är nu inte fallet, men Hannes förväntas ändå att även under utbildningen söka andra jobb och aktivitetsrapportera sina ansökningar. Något som innebär att motprestationerna fortfarande krävs, men att det stöd han skulle önska uteblir. Han berättar att han ännu inte fått möjlighet att träffa den nya handläggare som han sedan en ganska lång tid tillbaka tilldelats.

Även Sebastian påtalar kontakten med Arbetsförmedlingen som bristfällig och mer av kontrollerande än stödjande karaktär:

Nej, man får ju ingen direkt hjälp. Det enda man får, det är förslag på utbildning i så fall. Och sen sitt aktivitetspapper där det står vad man ska göra då. Bara söka jobb och skicka in. Sedan är det väl inte så jättemycket mer...

Återkommande beskrivs Arbetsförmedlingen som en kontrollinstans snarare än en förmedlande och hjälpande myndighet. Flera av ungdomarna påpekar en bristande tillgänglighet och kontakt med Arbetsförmedlingen och den handläggare de anvisats å ena sidan, men en mycket hård kontroll- och kravordning från den arbetssökandes håll å andra sidan.

Jag har en handläggare som jag precis fått ny, ny igen. Jag försökte få kontakt med henne via mail, för telefon svarar hon aldrig på och hon är aldrig på plats på Arbetsförmedlingen, för hon är jämt på väg till möten. Men fredagar går det faktiskt att träffa henne om man kommer *prick* när dom öppnar. Annars

finns det ingen chans för hon har så pass många som kommer och ska träffa henne...

Tess

Den personen som jag har nu (som handläggare), han vill inte så länge... det känns inte som han har tid. Det ska vara typ... att prata högst en minut. Jag har aldrig träffat honom i verkligheten heller/.../så då försöker man ju ringa. Men till slut så fick jag väl ett brev då att "Nu har du inte skött kontakten med Arbetsförmedlingen". Och jag bara: "Aaaa, men jag har ju försökt ringa dig fjorton gånger". Så det är lite så där tufft om man missar någonting/.../så då fick man en varning.

Emma

Vissa av ungdomarna har, som vi återgett exempel från ovan, fått varningar om att bli avstängda efter det att de inte lyckats komma i kontakt med sin handläggare på grund av att denne har för mycket att göra och för många ärenden. Detta innebär förstås stress och riskerar att skapar misstro både mot myndigheter och vuxna. Man upplever att man som arbetssökande gjort det som man förväntas göra samtidigt som man inte får något vidare stöd, men ändå riskerar att bestraffas i form av att den ersättning som man är beroende av reduceras.

I berättelserna förekommer också en frustration över att de krav som ställs på den arbetssökande kan vara övermäktiga.

Alice: Ja, Arbetsförmedlingen, jag tycker inte att dom är så stor hjälp. Jag har inte haft så där... visst, jag vet att mycket ansvar är på en själv också, men den hjälpen som dom säger, jag tycker inte det varit så mycket hjälp ändå. Det har varit mest krav: "så gör du, så måste du göra annars blir du utskriven".

Intervjuare: Okej, vad är det för krav då?

Alice: Nej, det är ju att man måste söka jobb över hela Sverige. Jag sa ju det att jag har ju barn, jag kan inte bara åka iväg. Och sedan att man måste göra allt som dom säger att man ska göra annars blir man utskriven nästan på en gång.

Något som också lyfts under intervjuerna är att myndigheten inte sällan upplevs som en "käpp i hjulet". Robin, som i likhet med Hannes går på en hantverksyrkesutbildning som han hoppas ska bygga hans framtida arbetsliv, menar att det borde räcka med det eftersom det finns så få jobb att söka:

Man har ju alltid Arbetsförmedlingen i ryggen, liksom *emot* en som säger åt en vad man ska göra/.../dom begär saker som inte är möjliga och det tar tid och det tar kraft, och dom stressar framförallt fram att "du ska göra så här, du ska göra så här, enligt handlingsplanen bla, bla, bla"/.../dom ser inget längre perspektiv på saker och ting så hela tiden försöker dom ju få *ut* en ur en sån här utbildning, "skaffa jobb, skaffa jobb, skaffa jobb"/.../dom tänker att det är individens problem och ansvar att dom inte har ett jobb liksom,

”sök det här, *sök sök sök sök sök*”. Ja, men vad ska vi söka liksom, vart finns det lediga arbeten?

Robin visar tydligt hur frustrerad han är över hur reglerna fungerar och hur motsägelsefullt han samtidigt upplever det hela. Robin deltar ju i en utbildning som Arbetsförmedlingen via ett samarbete med ett utbildnings- och bemanningsföretag erbjudit honom för att förbättra hans anställningsbarhet, men Arbetsförmedlingen vill att han ska ta sig igenom utbildningen på kortast möjliga tid och att dessutom vara aktivt arbetssökande under tiden. I förlängningen skulle det kunna innebära att om Robin blev erbjuden ett jobb, vilket som helst, oberoende av om det motsvarar hans kompetenser eller inte, så skulle han bli tvungen att avbryta sin påbörjade utbildning. Robin talar om denna pressade situation både för egen del, men även för Arbetsförmedlingen och dess anställda, eftersom myndigheten i sin tur har krav att uppfylla från sina uppdragsgivare för att hålla uppe sökstatistiken. Det innebär, menar Robin, att de arbetslösa riskerar att bli brickor såväl i ett politiskt som byråkratiskt spel och att tillvägagångssättet tenderar att bli kontraproduktivt.

Hannes, liksom flera av ungdomarna i undersökningen, är inne på liknande tankar som Robin:

Arbetsförmedlingen har ju infört det att du måste aktivitets-rapportera... Så förväntar dom sig att man söker cirka 20 jobb i veckan. Då ska du rapportera det var fjortonde dag, och då blir det mycket så att ja, då får du söka jobb som du vet att du inte kommer få, för att du måste söka jobb. Och då blir det nedslående också...så får man skicka in ansökan till kock eller vad det nu kan vara, och ta upp deras tid när man vet att nej, men det finns inte en chans att jag får det här jobbet. Då spär det bara på det dåliga måendet. Samtidigt förstår jag att dom vill se att folk gör någonting, att dom vill få in statistik så att dom ser att folk inte bara står stilla och trampar. Men jag tror att det är lite fel tillvägagångssätt, i alla fall bland unga som har svårt med självförtroendet genom att dom kanske har varit arbetslösa länge eller inte har utbildning.

Hannes, Robin och flera av de intervjuade berättar hur absurt de upplever att det är att söka en mängd av anställningar som alla inblandade – den arbetssökande, arbetsgivaren och handläggaren på Arbetsförmedlingen som man ska redovisa aktivitetsrapporteringen för – vet att de inte kan få för att de sökande saknar de kvalifikationer som anställningen kräver. De beskriver hur detta försämrar självförtroendet, motivationen och känslan av meningsfullhet i det man ägnar sig åt. ”Det är helt meningslöst liksom, det hjälper ju inte mig något”, som Isak uttrycker det och som exemplifierar absurditeten med ”Jag har sökt allt... läkare, överläkare...” Det meningslösa sökandet ger endast negativ bekräftelse. Till att börja med just i själva meningslösheten, att det sker i form av tvång, men där ansökningsförfarandet inte har någon relevans för ens chanser att komma i arbete utan endast sker för själva avrapporteringens skull:

... då blir det med en kontrollant på att gör det här annars får du ingen ersättning oavsett om det du gör är nyttigt eller inte... eller om det hjälper eller inte liksom.

Robin

Men den negativa bekräftelsen sker också i termer av att ständigt påminnas om att man inte lyckats bli anställningsbar, att man inte duger. Julia beskriver detta på följande vis:

Ja, alltså grejen är att fast jag har sökt jobb så här, oftast är det att ju mer jag gör desto mer otillräcklig känner jag mig ibland. Det är som när jag har sökt tio jobb så, då kan det kännas som ”vad fan kan jag göra mer nu?”. Ska jag gå någonstans, ska jag... jag har tänkt på vad fan jag kan göra? Och jag har inte kommit fram till någonting...

Sebastian påpekar också jobbsökande som något pressande i bemärkelsen att det skapar osäkerhet hos honom:

Sebastian: Men jag *vill* ha ett jobb. Jag mår inte så jättebra av att inte ha något. Jag har väldigt svårt med och söka jobb, och blir väl lätt nervös...

Intervjuare: Men det är inte ekonomin då som är det främsta problemet med att vara arbetslös?

Sebastian: Nej, det är just jobbsökandet och sådant som är problem. Jag har svårt för att söka, och ändå svårare om jag ska ringa/.../Sedan är jag ju inte så jättebra på att skriva CV och personligt brev och sådant, det blir inte så mycket...

Intervjuare: Vad är det som känns svårt i det då?

Sebastian: Ja, men man söker ju ofta sådant man inte... man har en aning riktigt om, vad det *är* för något. Och sen är man ju tvungen att söka också, för Arbetsförmedlingen, för att man inte ska bli utkastad.

Som syns i citatet från Sebastian ovan så kan tvånget att söka arbete också skapa en allt större osäkerhet eftersom man förutsätts söka även anställningar som man inte vet vad de innebär, arbeten som man inte förstår sig på. I värsta fall blir då övandet i att söka jobba något avskräckande, något som ökar känslan av brist på kontroll, sammanhang och mening.

Christofer berättar att han under de fyra år han varit arbetssökande aldrig blivit kallad till en intervju. Det är nu inte något han finner särskilt konstigt eller uppseendeväckande. Han menar istället att det är förvånande eller ”hemskt konstigt om man får svar” på sin jobbsökning, ”men de får ju flera hundra ansökningar säkert så...”. Den uteblivna responsen blir alltså normaliserad och den upplevda möjlighetshorisonten blir därmed också tämligen snäv.

Det förekommer dock några exempel på att mötet med enskilda handläggare setts som positiva. Tess berättar om en handläggare hon haft:

För hon var faktisk superbra, min handläggare, men hon har nog gått på tjänstledigt så... dom bästa, dom försvinner. För hon gjorde verkligen allt vad hon kunde för att hjälpa mig in i praktik och i arbete. Hon gjorde så att jag fick gå en sådan där serviceutbildning på Bilda. Den gick jag ju och fick jättemycket hjälp där, både med inläst litteratur och att vara kvar efter skolan och få hjälp med läxor, arbeta i grupp och ha högläsning. Jag fick jättemycket hjälp och det var tack vare min handläggare på Arbetsförmedlingen. Men nu finns hon inte kvar och nu har jag bara sopats bort... helt och hållet...

Tess upplever att hon fick mycket och bra hjälp, men när hennes handläggare på Arbetsförmedlingen försvann så försvann också hjälpen. Tess berättar också om ett rykte som går bland ungdomarna i Västervik om att just den här handläggaren inte fick vara kvar på sitt jobb därför att hon hjälpte ungdomarna så mycket. För att hon "gjorde sitt jobb", som Tess uttrycker det. På frågan om Tess tror att det ryktet är sant svarar hon:

Faktiskt, för hon lyckades ju få ut alla på jobb på något vis i alla fall. Men nu får hon inte vara kvar. Men jag vet inte om det är sant.

Det intressanta här är att ett sådant rykte överhuvudtaget kan få fäste bland ungdomarna. De handläggare som verkligen hjälper ungdomarna blir avskedade, eller så försvinner de för att de inte passar in i normen kring hur en handläggare på Arbetsförmedlingen bör vara, det vill säga stressade och oengagerade. Ryktet om den avskedade handläggaren pekar på behovet av att bearbeta de känslor av ovisshet och frustration som uppenbarligen är kopplade till myndigheten. "Varför har handläggarna inte möjlighet att hjälpa de arbetslösa när det är det de säger att de ska göra?" är en underliggande fråga i ungdomarnas berättelser. Det som inte går att förstå eller förklara på ett enkelt sätt spekuleras det med känslomässig nödvändighet kring, precis som genom ryktet kring den avskedade handläggaren.

Robin, som benämnde Arbetsförmedlingen som en kontrollinstans som står mellan den arbetslöse och den ersättning som han eller hon är beroende av, understryker att det är själva myndigheten och dess omvandling från förmedlingsinstans till kontrollinstans som det är fel på, och att detta drabbar även de individer som arbetar på Arbetsförmedlingen:

Det finns ju en massa (anställda) på Arbetsförmedlingen här i sta'n som gått in i väggen och som har sjukskrivit sig och sådant. Och det förstår man ju... att dom verkligen vill hjälpa. Det är inga onda människor, men systemet tillåter det inte.

Att behöva särskilt stöd

Några av de intervjuade berättar om olika slags svårigheter som de har. Det kan handla om kroniska sjukdomar, vilka inneburit perioder av sjukskrivning och det kan handla om sådant som klassas som mildare former av neuropsykiatriska

funktionsnedsättningar och det rör sig även om dyslexi. De intervjuade ungdomarna är väl införstådda med, och får inom ramen för de olika åtgärderna höra att man ska, som de säger, ”hålla sig framme”, ”ligga i”, ”visa att man finns” och ”göra sig attraktiv för arbetsmarknaden”. Detta förutsätter att man förväntas agera socialt utåtriktat med såväl intensitet som målmedvetenhet. Kombinationen av att leva med svårigheter som kan innebära särskilda utmaningar för sociala samvaro och samtidigt befinna sig i en situation där det krävs av en att man agerar i enlighet med det som vi i tidigare kapitel beskrivit som det företagsamma självet, kan förstärka känslan av utsatthet. Hannes berättar:

Det tycker jag är lite synd, arbetsmarknaden är... eller i alla fall om man inte är så där bestämd så kan det lätt bli rätt så hänsynslöst, om man säger så, för personer med svårigheter. Det är lätt att du blir hunsad hit och dit, för att där tycker dom att du ska vara och ”det blir bra för dig” så där. Och kan du inte säga ifrån då, vilket inte många kan, som har dom här svårigheterna, då blir det att du hamnar någonstans och sedan står du där och trampar. Så det är väldigt så där... Det är inte omöjligt för folk bara för att man har svårigheter eller diagnoser, men du måste vara väldigt bestämd som person, och vara väldigt självmedveten och verkligen kunna säga ifrån, annars är du ju i stort sett körd/.../Det är lite motsägelsefullt det där att det finns hjälp, men... du måste vara väldigt självgående om du ska kunna få nytta av den till fullo.

De standardiserade aktiveringskraven i kombination med brist på kontinuitet i kontakter och uppföljning från Arbetsförmedlingen och stödfunktioners håll är, som vi visat, en svårighet som påtalas av flera av de intervjuade. Om man får en ny handläggare eller börjar i en ny verksamhet eller åtgärd så börjar man om på noll igen, både med att definiera sina mål och hur man ska nå dit. I Hannes och ett par av de flera andra intervjuades fall innebär det också att hitta vägar att trots sina svårigheter ta sig an de uppgifter som väntar. Att försöka få reda på om man kan få något särskilt slags stöd som förbättrar ens förutsättningar och hur man i så fall bör gå tillväga. Det som i tidigare kapitel nämnts som en selekterande mekanism som gör sig påmind i form av krav på att kunna saluföra sig själv, ge intryck av ett gott självförtroende och förmågan att strategiskt navigera mellan olika val och möjligheter, slår extra hårt mot personer med den typen av svårigheter som Hannes berättar om. Men, som han också påpekar: ”det är inte omöjligt för folk bara för att man har svårigheter eller diagnoser”. Det som upplevs som svårt är att de motprestationskrav som aktiveringsåtgärderna innebär upplevs som starkare än det stöd och den kontinuitet som skulle underlätta ens möjligheter att komma vidare i orienteringen mot arbetsliv och/eller utbildning. Om så är fallet blir detta ytterligare en förstärkning av den selekterande mekanismen och den risk för fortsatt utsatthet som arbetslösheten och marginaliseringen innebär.

Kommunal arbetsmarknadsinsats och jobbcoachning

Ungdomar utgör en särskilt prioriterad grupp bland arbetslösa på så vis att det i styrdokument uttrycks att ungdomar inte under någon längre period ska vara i arbetslöshet utan att erbjudas arbete, praktik, utbildning, eller annan lämplig

sysselsättning. Samtliga av de ungdomar vi träffat har också deltagit i någon form av arbetsmarknadspolitisk aktiveringsåtgärd. Hur dessa har upplevts och vad de anses ha bidragit med varierar. Sammantaget finns i ungdomarnas berättelser en spännvidd mellan den stödjande aspekten och den kontrollerande/krävande i hur aktiveringsåtgärderna har upplevts. De former av arbetsmarknadspolitiska åtgärder som vi kommer att beröra här är först en kommunal arbetsmarknadsinsats och jobbcoachning i regi av utbildningsföretag, för att i nästa avsnitt ta upp erfarenheter av praktik.

Vissa av ungdomarna som vi träffat har erfarenheter från den kommunala arbetsmarknadsinsatsen, vissa har erfarenhet av jobbcoachning på något av utbildningsföretagen på orten, och vissa har erfarenheter från båda. Den kommunala insatsen omtalas till övervägande del som positiv och meningsfull. Där finns, enligt ungdomarna, till att börja med tillräckligt med personal i form av handledare och andra resurser. Flertalet som deltagit i verksamheten menade vidare att de fått bra stöd och vägledning. Då handlade det inte uteslutande om att komma i arbete eller utbildning, även om det utgjorde ett slags grundpremiss, utan det talas också i uppskattande ordalag om att man fått hjälp att i ett bredare perspektiv försöka formulera för sig själv, som till exempel Frida beskriver det: ”vem är jag och vad vill jag göra...vad *kan* jag göra?”. Och då handlade det om att formulera svar på dessa frågor båda i förhållande till hur tiden i verksamheten skulle användas och hur man efter denna skulle kunna gå vidare.

Flera av ungdomarna uttrycker också att de upplevt deltagandet i den kommunala verksamheten som bra därför att den hjälpte dem att få struktur på dagen. Strukturen får dem att bli mer aktiva resten av dagen och håller dem borta från att ”sitta och hänga framför datorn” – ett uttryck som ofta återkommer i berättelserna, framför allt hos de unga männen – och som alltid kopplas ihop med negativa känslor och tillstånd. När de varit på sin aktivitet är det lättare att slappna av och känna att man gjort något, man kanske har sökt ett jobb eller filat på sin CV, eller fått något användbart tips. Adam berättar:

Jag tycker personligen att man får mer saker gjort här. Alltså söka jobb och så får man ju hjälp med, tips och råd...än vad man kanske hade gjort om man satt hemma. Kanske man väljer och kolla på film istället och skjuter fram det. Men om man är här åtta till tolv då har jag bestämt mig för att det är bara jobbsökande som gäller liksom. Och så när jag kommer så är jag fortfarande... *in the mood* som sagt, så att man fortsätter lite hemma också. Och sen kan man göra något annat och med gott samvete, och känna att man gjort något vettigt under dagen. Och så får man hjälp också om man undrar över något, som man inte kan få hemma.

Verksamheten beskrivs alltså i termer av att den hjälper ungdomarna att hitta fokus och att tillgängligheten i fråga om att få relevant hjälp, stöd och råd fungerade väl. Dessa övervägande positiva omdömen skiljer ut den kommunala verksamheten i jämförelse med omdömena kring de utbildningsföretag där många av ungdomarna tagit del av jobbcoachning, en verksamhet som det förövrigt uttrycks en hel del skepsis gentemot.

Dock inte uteslutande. Christofer är vid tillfället för intervjun knuten till utbildningsföretaget Relingen och tycker att det fungerar bra där. Han har där tillfälle att läsa körkortsteori och han uppskattar det stöd som han menar erbjuds i fråga om jobbsökande, om man så behöver. Anton pekar på både för- och nackdelar med den jobbcoachning han deltar i. Här finns en brist på fokus på den enskilda individen, menar Anton, men han pekar också på det positiva i att prata med de andra deltagarna om erfarenheter från arbetslivet. Detta är också inslag som han skulle vilja ha mer av:

... ta nu som när jag är på Bilda när vi har en mindre grupp och det blir mer diskussioner och grejer. Visst, man kanske inte alltid pratar om det som står uppsatt att man ska göra, men det känns ändå fortfarande som att... Och det är ju blandade åldrar på alla också så man får veta om deras erfarenhet och vad dom gjort, och det är faktiskt mycket bättre än att någon bara ska stå och mala framför en klass och ”sedan så här och så här är det”. Ja, *verkliga* erfarenheter istället, och vad som händer och sker just nu...

Att lyssna på personer som har ”verkliga” erfarenheter från arbetslivet ser Anton som lärorikt och meningsfullt, som något som för honom närmare arbetsmarknaden i känslan, och därmed också närmare den verklighet som han strävar efter att bli en del av. På frågan om det finns anställda som han tycker engagerar sig i deltagarna, svarar Anton att det finns de som han mött som ”faktiskt försöker”, men att det är allt för svårt för personalen inom en sådan verksamhet eftersom deltagarna är för många i förhållande till antalet anställda.

Det förekom också andra exempel på hur man upplevt vissa insatser hos utbildningsföretag som positiva då man tillsammans med andra och med vägledning av en handledare fått diskutera i grupp och tillsammans lyfta frågor om möjliga vägar att uppnå sina mål. Isak berättar om den första jobbcoachningen som han deltog i:

Jag var ju hos Tornet först då, och de hade ju ungdomar i fokus och dom ville hjälpa ungdomar till praktik och förbättra CV, mer personligt så. När jag gick dit så var jag ju blyg och nervös, men med det grupparbetet så hjälpte dom mig att bli lite mer framåt så. Att kunna prata med människor öppet i ett rum så. Och så fick jag praktik på en restaurang också. Så att via dom har jag byggt upp mitt självförtroende, så att jag är trygg så.

Det gemensamma draget i de verksamheter som beskrivs som positiva är att de varit meningsfulla i den bemärkelsen att de haft ett syfte och mål som man fått stöd i att uppnå – att det har lett till något slags lärande och utveckling. Som i Christofers fall att få läsa körkortsteori. I Antons exempel handlar det mer om ett slags informellt lärande som sker mellan deltagarna. Och i Isaks fall att träna sig i att kunna prata med större säkerhet inför en grupp och att komma i en praktik där han lärde sig något om en ny bransch som han tidigare inte haft erfarenhet av, men som fick honom intresserad av servicearbeten.

Ett annat gemensamt drag som framträder i de positiva erfarenheterna är att man känt att man själv kan påverka formerna och innehållet. Isak berättar vidare om perioden på Tornet, att han där hade en handledare som han kände lyssnade på honom och som lät honom bestämma tidpunkten för och längden på passen samt vilken funktion hon som handledare skulle ha, det vill säga vilket slags stöttning han önskade från henne. Därmed såg Isak den aktiveringsformen som ett erbjudande som var till för honom som individ. Men denna skulle följas av andra former som Isak inte uppskattat, och han är numera mycket bevandrad i jobbcoaching då han nu är inne på sin femte period:

Det är sådan jobbcoaching som jag måste vara på mellan nio och tolv. Men jag får inte ut någonting av att gå dit. För det dom gör det är att man ska uppdatera CV och söka jobb och få hjälp att göra sitt CV och sådana grejer. Jag *har* mitt CV. Jag behöver inte uppdatera det igen. Men då säger dom att då skriver vi ut dig från Arbetsförmedlingen, så får du inget aktivitetsstöd då. Men då blir det krisigt. Så jag måste ju gå dit även om jag inte *behöver* gå dit. Jag tror att det väl är femte jobbcoachingen jag är på nu. Så att jag *kan* det där nu/.../Söka jobb kan jag göra själv, det behöver jag inte ha någon människa till att peka på vilka jobb jag ska söka.

Vad Isak ger uttryck för och som också återkommer i många av berättelserna är en stark känsla av meningslöshet, eller rent av alienation. Det upplevs sällan som ett erbjudande, utan man upplever sig ofta tvingad att delta i olika aktiviteter, eller i alla fall att befinna sig rumsligt inom ramen för en verksamhet, för att inte förlora sin ersättning. ”Jag gick ju för att jag var tvungen”, som Alice säger. Hon, i likhet med vad flera av de andra intervjuade beskriver, upplevde jobbcoachingen som ”bortkastad tid” och snarare kontraproduktiv för hennes initiativkraft och motivation istället för coachande, i bemärkelsen peppande och vägledande. Alice beskriver deltagandet på Relingen som svårt att förstå meningen med, det upplevdes mest som ett förvar där deltagarna lämnas åt ”sig själva” att försöka förstå hur saker fungerar och försöka finna vägar ut ur sin situation. Bara antalet deltagare gjorde det omöjligt att bli sedd som enskild individ:

... sedan var det ju så många som gick där så man fick knappt plats där inne. Det är överfyllt/.../Det jag saknade var ju...dom där coacherna då till exempel, dom gick mest bara runt. Jag ville att dom skulle prata mer och ge tips och hjälpa till mer. Och sitta ner och pratat med en och ta tid för den personen.

Julia beskriver sin period på Relingen som något hon absolut inte vill hamna i igen:

Julia: För jag vill inte gå någon sådan här Relingen-grej och bara sitta av timmarna i alla fall. Du får en dator och så säger dom: sök jobb...

Intervjuare: Inget annat?

Julia: ...samtal...lite så här typ tips... man får träna på att skriva personligt brev, det var jättebra de första veckorna att öva, eller dom två första veckorna, att öva på att skriva personliga och sitt CV, det var bra, visst, fast det gjorde

jag hos min jobbcoach i typ en månad, så att sitta tre veckor framför datorn och skriva CV, det kändes lite onödigt plus att det var obligatorisk svenska-kurs. Jag hade MVG i svenska A,B och C och att sitta där och höra typ att ”vilket djur är det som raskar över isen?”. Kan det vara räven?, liksom (skrattar) /.../Och sitta där då med så här ny-invandrarsvenska, jag förstår att det var jättebra för dom som var där, för att dom inte hade fått jobb för att dom inte var bra på svenska, men att klumpa ihop en sådan massa med det och bara sitta där...

I Julias berättelse blir det tydligt att man inte haft möjlighet att individanpassa åtgärderna. Julia talar om det som ”mardrömslikt” att riskera att komma tillbaka till samma ställe igen, men hon vet att om hon inte lyckas komma i arbete så kan hon snart hamna i samma åtgärd igen. Att gång på gång hamna på samma ställe och i samma aktivitet är något som fler än Julia vill försöka undvika. Jonathan är en av dem. Han tycker inte att det har fungerat speciellt bra, varken med kontakten med Arbetsförmedlingen eller i de olika aktiviteterna som han deltagit i. Jonathan har fyra perioder på Relingen bakom sig:

Jag har ju sagt det varje gång, att jag inte vill gå där, att jag redan varit där /.../Jag tycker att det är som ett vuxendagis, Relingen. Man gör ingenting. Går dit och sitter av tiden, och sedan betalar Arbetsförmedlingen ut 4000 kr i veckan till dom som är där (de anställda) /.../Ingenting. Det har inte bidragit med någonting som jag haft nytta av efteråt. Jag har sagt det varje gång, att jag inte vill gå där. Att jag redan varit där.

Johan har liknande känslor:

Det är helt värdelöst och det kan man kasta direkt. Det borde dom ju se i pappren när dom skickar in en, tycker jag, att man liksom redan har gjort det ett par gånger/.../

Johan påpekar att man inte kommer framåt om man ska göra samma saker hela tiden ”det är segt, riktigt segt”. Men att man ändå måste göra det:

Man måste ju liksom. Även om man *hatar* det, för annars så får man ju inga pengar, så man måste ju. Ja, och sedan mår man dåligt av det och sedan blir man förbannad...

Elias är också han skeptisk till att hamna i åtgärd efter åtgärd med liknande innehåll:

Elias: Varför ska dom sätta mig på ännu ett sådant där ställe? Det är fjärde gången nu tror jag /.../och det är alltid samma sak som du får göra.

Intervjuare: Vad är det då, enligt dig?

Elias: Enligt mig så är det att du ska sitta och lära dig hur man skriver CV, hur man skriver ett personligt brev och lära dig hur man söker ett jobb. Och som jag sa när dom skickade mig till Relingen första vevan, att jag har haft mitt CV och mitt personliga brev till fordonsunderhåll och det klart i tre års tid

nu, jag har det klart. Jag behöver inte lära mig att söka jobb, det kan jag. Och på en anställningsintervju, som jag har varit på tre stycken, jag har fått tips från dom hur jag ska bete mig, jag har systemen nu. Det här är ingenting som jag behöver göra... men man blir skickad i alla fall.

Frustrationen i att åtgärderna inte alls svarar mot de behov man själv ser delas även av Anton som också han pekar på tristessen och känslan av uppgivenhet med att allt börjar om från början om och om igen:

Det är riktigt tråkigt faktiskt, det blir...(tystnad)... hur ska man säga? Det känns som att man blir en boll, runtbollad och sedan gör man inte så mycket däremellan. När man har gått arbetslös ett tag så har man hunnit med ett varv runt på alla ställen och liksom (skrattar)... det finns inte så mycket att göra längre...

Antons beskrivning uttrycker, i likhet med flera andra, en stark brist på egenmakt, man blir "runtbollad" utan att själv kunna styra förloppet. Förutom det ständiga CV-skrivandet så menar han att även andra aktiviteter han tagit del av varit meningslösa i den meningen att de inte leder någonvart eller i varje fall ingenstans som har med arbetsmarknaden att göra. Att sitta och titta på film tillsammans med andra arbetslösa upplever Anton som ett mindre bra sätt att "sitta av tiden". Anton vill dock lyfta fram som något positivt att han fått möjlighet att studera ikapp de poäng som han missade på sin högskoleutbildning och att han nu kommit så pass långt i detta att han snart hoppas kunna fortsätta sina studier som han, som vi tidigare nämnt, på grund av hälsoproblem var tvungen att avbryta.

Jonathan däremot berättar att han blev besviken då han inte fick något gehör eller någon hjälp när han föreslog att han skulle plugga spanska på Relingen vilket han menar att han förespeglades möjlighet till, men att det aldrig blev så:

Inga böcker eller någonting. Dom sa ju att dom skulle fixa, men det hände ingenting. Jag fick sitta vid datorn och kolla runt. Hittade lite att använda där... Sedan skulle jag studera svenska där istället, för att lära mig någonting. Då gav hon mig en bok. Så fick jag läsa boken, sedan var det ingenting mer med det...

Som något av en paradox framträder också att aktiveringsåtgärderna ibland tenderar att få motsatt effekt på så vis att de snarare leder till passivisering. Elias talar till exempel om det problematiska med att sitta och titta in i en skärm hela dagarna och menar i likhet med flera andra, "att man bara sitter av tiden". Några berättar att de suttit vid datorn på Relingen och "spelat spel istället" vilket innebär att de hamnar i just det beteendet som de helst vill komma ifrån och som av dem själva och av omgivningen som ses som just negativt och passiviserande. Elias skulle vilja att aktiviteterna var mer meningsfulla:

Jag hade gärna sett lite mera att företag blev inbjudna så man fick knyta kontakter med företagen, hellre än att sitta framför en dator och glo från åtta till fyra.

När han och de andra deltagarna pratade om detta både när han var på Relingen och på Bilda, och lade fram det som ett förslag så svarade de enligt Elias att ”det inte var deras arbetsuppgifter”, vilket får honom att dra slutsatsen att:

Allting måste tydligen gå på det som dom har lagt upp med Arbetsförmedlingen, vilket jag inte tycker att det ska vara, utan är det något som inte funkar så tycker jag att dom borde ändra på det.

Elias menar att det borde finnas mer plats för flexibilitet och anpassning till de förslag och de behov som deltagarna har. Han tror att om företagen kan komma ut och komma i kontakt med de arbetslösa lite oftare så skulle en del hinder kanske kunna övervinnas och ungdomarna skulle kunna få öva sig på att presentera sig själva för företagen direkt:

Om man bjuder in ett företag på en föreläsning där dom får berätta lite om vad dom arbetar med, hur länge dom funnits och lite sådana saker och man fortfarande kan ställa frågor till dom så får de se att folk är intresserade och så kanske dom börjar prata lite och dom frågar vad man är intresserad av och du ger dom en bild och så helt plötsligt: ”men kanske skulle det vara något för oss det där”...

Som framgår av de citerade ungdomarna så pekas det alltså på allvarliga brister i fråga om lärande, utvecklig, flexibilitet och progression i de åtgärder man deltagit i. Några tar även upp att de tycker att jobbcoacherna har en bristande kompetens för att kunna arbeta professionellt med att utbilda och vägleda människor som står utan arbete. Återkommande är också beskrivningen av att man ”blir satt på” eller ”skickad till” ett ställe där man själv inte har möjlighet att välja varken om man ska vara på platsen eller vad tiden där ska ägnas åt. Man blir alltså fräntagen sin autonomi och självständighet och upplever stor brist på inflytande, eller så upplever man rentav maktlöshet. Jonathan beskriver med stark indignation hur Arbetsförmedlingens handläggare argumenterade för att han skulle delta i en fjärde period på Relingen:

Han sa att han trodde på mig, att ”det här är bra för dig”. Han vet inte vad som är bra för mig.

Som vi berörde i avsnittet om ekonomisk utsatthet och marginalisering så kan belägenheten att vara i beroendeställning, samtidigt som man har små möjligheter att själva styra över och förbättra sin situation, också ge upphov till negativa självkänslor eller det som kan kallas underordningens skam (Jönsson 2003). Att vara i beroendeställning ses vanligen inte som ett värdigt vuxentillstånd. Robin uttrycker det som att: ”de blir... om man nu ska säga ”pappan” eller den som tvingar en att göra saker”. Det finns alltså, som vi exemplifierat i ungdomarnas tal om de aktiveringsåtgärder de tagit del av i form av jobbcoaching, benämningar som visar på

upplevelser av förminskande och förbarnslingande, då det talas om som ”vuxendagis”, ”fritidsgård” och sådant som upplevs vara barnsliga och okvalificerade aktiviteter.

Sammantaget från de negativt hållna berättelserna om jobbcoachning framträder också något som i det närmaste blir upplevelser av avstånd från de innebörder och värden som vanligen förknippas med att vara i arbete. Det handlar då om värden som förutsätts vara eftersträvansvärda, som delaktighet i ett sammanhang där man bidrar med något, självständighet, vuxenhet och kanske det som samhället socialiserar sina myndiga medborgare att allra mest förknippa med arbete, nämligen normalitet. Inom ramen för jobbcoachning tycks, i olyckliga fall, känslan av avstånd eller avvikelse från dessa värden och denna normalitet snarare öka.

Praktik

Den typ av arbetsrelaterad insats som de intervjuade ungdomarna talar om i mest positiva ordalag är praktik. Att vara ute på praktik beskrivs i de allra flesta fall som meningsfullt och bidragande med olika slags nyttiga erfarenheter. Även om praktiken inte leder till anställning på den arbetsplats man praktiserat på eller ens inom den branschen, så omtalas detta som att det ger användbara erfarenheter och något som upplevs som stärkande och delaktighetsskapande.

Efter avslutad utbildning, där Frida uppnått kandidatexamen, flyttade hon tillbaka till Västervik eftersom ”det är där hon är uppvuxen”, har familj, vänner och trygghet. Men också för att hon drömmer om att ”jobba för ett bättre Västervik” och bidra till kommunens utveckling. Frida har varit arbetslös i två år, men har under denna tid haft en praktikperiod i en butik. Liksom övriga ungdomar som haft praktik så upplevde hon det som väldigt positivt:

Ja, alltså, första ljuset var väl där när jag fick praktikplatsen. Först då kände jag att ”ah, men det är någon som faktiskt säger ja till mig”. Ja, alltså efter att ha varit arbetslös ett år så kände jag liksom att det var så jävla skönt. Man får rutiner, får komma upp på morgonen igen. Du känner dig behövd, att du gör nytta istället för att liksom vara vaken hela nätterna och sova hela dagarna och... Alla man känner jobbar, man själv sitter och blir deprimerad.

Även Tess är mycket glad för de olika praktikplatser hon fått möjlighet att vara på under sin tid som arbetslös:

Det har gett mig enormt stort självförtroende. Dom hjälpte mig väldigt mycket att hitta mig själv. Ett tag var jag så himla vilsen och visste inte vad jag ville/.../jag hade himla svårt att tala med människor ett tag. Närbkontakt var inte min grej för fem öre, så det fick jag liksom träna på /.../Jag tycker alla platser har varit jättebra faktiskt. Jag har fått sådan himla bra feedback och aldrig något negativt...

Det är tydligt i intervjuerna överlag att praktik uppskattas mycket mer än perioder av jobbcoachning. Här får man ett meningsfullt sammanhang och chans att både prova på och utveckla olika slags kompetenser. Som Tess beskriver ovan så blev hon tydligare i förhållande till andra och kände att hon utvecklades när hon fick prova på att arbeta och hon menar vidare att utan de erfarenheterna hade hon befunnit sig ännu längre från arbetsmarknaden än så som hon nu upplever sig.

Jonathan, har som redan nämnts, deltagit i fyra perioder av jobbcoachning på ett och samma utbildningsföretag. Han har vid intervjutillfället en ungdomsanställning som han kombinerar med studier på Komvux. Jonathan trivs med den betalda praktik som ungdomsanställningen innebär. Arbetet är roligt och varierande och han uppskattar att vara i en arbetsplatsmiljö där han kan ha fikarast med arbetskamrater som han delar vardag med. Jonathan påpekar dock längre fram i intervjun att i det långa loppet förändrar inte praktiken hans situation eller för honom närmare en anställning. Efter den sexmånadersperiod som anställningen innebär menar Jonathan att han hamnar i samma sits som han var innan, med försörjningsstöd och de begränsningar som det innebär. Den typ av anställningsform Jonathan har kan inte omvandlas till tillsviareanställning eller ges förlängning, menar han, och han kommer under perioden inte heller hinna läsa så pass många kurser på Komvux så att han kan få fullständiga gymnasiebetyg. Därmed har han förvisso kommit en bit på väg att komplettera en gymnasieexamen, men han har fortfarande en bit kvar för att den ska bli komplett. Jonathan menar att det han uppfattar som meningen med den praktik han har är ”att komma ut i arbetslivet”, men inte i bemärkelsen att få möjlighet till anställning där praktiken utförts, skulle alltså kunna tilläggas. Något som för övrigt gäller för många praktikplatser, i synnerhet sådana som personer i långvarig arbetslöshet erbjuds. Att vara i arbetslivet, det vill säga att befinna sig på en arbetsplats bland andra arbetande människor, blir alltså ett slags syfte i sig, även om det inte leder till en anställning. ”Syfte för vad och för vem?” kan det möjligen finnas anledning att diskutera, och det är också en fråga som Jonathan säger sig fundera över. Han önskar att det fanns en tydligare koppling mellan praktik och framtida anställning, eller snarare önskar han sig ett lärlingssystem:

Som i Danmark, där har man lärlingsskolor. Då får man ju mindre lön, man får praktik, får plugga och tjäna lite pengar på det.

Emma är inne på liknande tankegångar:

Intervjuare: Om du själv fick önska, hur skulle du vilja att en åtgärd eller projekt såg ut, när man är arbetslös?

Emma: Praktiken är en sak, då praktiserar du ju bara, men att ha en *lärlingsplats*, där du får lära dig yrket, tycker jag. Mer så, för det finns för lite av sådant/.../På något sätt känns det som om man blivit rädd för att... våga släppa in någon i något nytt. Jag tror att det bästa sättet att lära sig någonting, det är ju att *göra* det.

Och när Adam får frågan vad han tänker skulle kunna vara en ideal åtgärd eller verksamhet så svarar också han att han mest av allt skulle vilja ha hjälp med att hitta en för honom särskilt matchande provanställning eller en praktik ”dit man vill, inom *ens egen* utbildning. Att man får hjälp med det.” Det Adam efterfrågar är alltså att praktiken eller provanställningen tydligt skulle gå att koppla till hans egen utbildningsprofil och att den därmed skulle vara individuellt anpassad samt ge direkt användbar erfarenhet. System för lärlingsplatser är ett önskemål som kommer upp i flera av intervjuerna. Emma antyder att arbetsgivare verkar ha blivit mer rädda för att släppa in oerfaren arbetskraft på arbetsplatserna, och att ett system för detta hade varit att önska. Då skulle man också komma runt det moment 22 som nämndes i föregående kapitel, med det för arbetslösa ungdomar omöjliga kravet på tidigare arbetslivserfarenhet som krävs för så många anställningar, menar man.

När åtgärderna blir ett hinder för arbete

I några av intervjuerna framstår det som ett hårt arbete att vara arbetslös. Hårt i bemärkelsen att det tar mycket energi och kraft att hantera motsägelsefulla system och att man möts av hinder i sin strävan efter att komma i arbete. Hindren och motgångarna som det berättas om handlar dessutom om sådant man mött från de instanser man hänvisats till som arbetssökande, det vill säga Arbetsförmedlingen och arbetsmarknadspolitiska insatser.

En av dessa berättelser kommer från Isak som varit arbetslös i fyra år. Han har för närvarande en timanställning i en butikskedja, men befinner sig samtidigt i Fas 3 eftersom denna timanställning inte ger tillräcklig försörjning. Isak får kompletterande aktivitetsstöd från Försäkringskassan. Anställningen började med en kortare praktikperiod vilken ledde till sommarjobb och sen vidare till nuvarande timanställning. Isak sätter stort hopp till denna anställning och bedömer sina utsikter att få mer jobb, och i förlängningen kanske en tillsvidareanställning, som lovande. Han är dessutom särskilt glad och stolt över att han lyckats få detta jobb på egen hand – inte som resultat av ett sysselsättningsprogram – och att det är hans egna prestationer som gjort att han efterhand fått fler timmar och mer ansvarsfulla arbetsuppgifter. Men denna anställning har enligt Isak inte understötts av Arbetsförmedlingen. Han fick ”ligga på en hel del och tjata” för att Arbetsförmedlingen skulle acceptera att han till att börja med fick en praktikplats på företaget och under tiden också signalera till den presumtiva arbetsgivaren att han verkligen var intresserad. Isak hade av en bekant fått tips om att företaget behövde extrapersonal, att de vanligen ville att detta skulle föregås av en praktikperiod, men att det alltså fanns goda chanser till att detta skulle leda till mer jobb. ”Tjatandet” på Arbetsförmedlingen var något som Isak beskriver som mycket stressande och dessutom som svårförståeligt eftersom detta, enligt honom, utgjorde en god möjlighet att komma in på arbetsmarknaden. Denna stress finns dessvärre även i hans nuvarande situation. Den jobbcoach han har hänvisats till på ett utbildningsföretag blir irriterad de dagar Isak inte är där utan jobbar i butiken och handläggare på

Arbetsförmedlingen ligger på om att han borde söka andra jobb och ta en anställning inom det som kallas "särskilt anställningsstöd". Men det senare har Isak en dålig erfarenhet av sedan tidigare. Han vill absolut inte ta denna anställningsform då han menar att den riskerar att leda till att ungdomar utnyttjas eftersom det kostar arbetsgivaren så lite att erbjuda en sådan plats. Anställningsformen ger inte rätt till a-kassa och vid det förra tillfället fick Isak lämna det företag där han arbetat under nästan ett år efter att perioden för särskilt anställningsstöd löpt ut. Isak menar att han i förväg aldrig blev upplyst om att anställningsformen inte var grundande för a-kassa och att detta kom som en chock för honom.

Det var ingen information jag fick när jag blev anställd där. Jag fick reda på det först när jag hade ringt a-kassan och skulle skicka in papper. Då säger dom att "Vi ser att du har särskilt anställningsstöd, så du är inte berättigad". Då gick jag nästan ner i botten. Jag hade ju räknat med att jag skulle få åttio procent så jag skulle klara mig. Men det gjorde jag ju inte då.

De erfarenheter Isak beskriver gör att han betraktar särskilt anställningsstöd som en återvändsgränd och något som riskerar att bara förlänga arbetslösheten för honom eftersom det innebär att han inte kan söka andra "riktiga" anställningar under tiden, men inte heller får rätt att stämpla efter den perioden.

Så jag vägrar ju det. Och dom (Arbetsförmedlingen) blir ju irriterade, "Varför vägrar du det, vill du inte ha något jobb då?". Men jag säger att jag vill ha ett jobb, men jag vill få det jobbet på mitt egna sätt. Jag vill liksom visa att jag är duktig istället för att jag har en åtgärd så.

Som framgår i Isaks berättelse ser han inte den åtgärd som Arbetsförmedlingen vill anvisa honom som gynnande på lång sikt i bemärkelsen att den skulle föra honom närmare en etablering på arbetsmarknaden. Men centralt är också att Isak understryker att han vill få ett jobb för att han av egna ansträngningar visat att han klarat av och passar för det. Något som Isak menar att han är på god väg att lyckas med utifrån den gradvisa etableringen på den arbetsplats dit han tagit sig på eget bevåg, trots, vad han upplevt som, motstånd från Arbetsförmedlingen. Det är också denna timanställning som Isak menar ger honom ett slags myndighet gentemot de aktörer han fortfarande är beroende av:

Isak: I och med att jag har den här timanställningen, då kan dom ju inte bestämma över mig, om jag ska jobba eller inte. Dom kan inte säga att jag inte ska ta det. Det är ju ändå en anställning, så dom kan ju inte säga att jag inte får göra det för att jag ska gå på ett arbetsmarknadspolitiskt program. Så det tycker jag att där får jag göra som jag vill.

Intervjuare: Är det just den timanställningen som ger dig möjligheten att agera mer självständigt?

Isak: Ja, så länge du har ett jobb så kan du bestämma själv vad du ska göra. Men eftersom jag är i Fas 3 så har jag inte rättigheten att riktigt bestämma själv. Fas 3 är ju så långt gånget så att där bestämmer ju dom över vad jag ska göra. Dom kan ju skicka mig till ishockeyhallen, att jag ska städa där, sopa där och att jag ska till Second Hand och städa där utan att få något betalt för mitt jobb, för det är inget jobb med betalning då. Men som tur är har jag ju min timanställning nu då, så då skickade dom mig till en jobbcoach istället då.

För Isak är motivationen och hoppet att han med sin timanställning ska komma upp i så pass många timmar per månad så att han slipper den jobbcoachning han nu är hänvisad till, ”så jag kan koncentrera mig mer på att hitta ett annat normalt jobb istället, för mellan nio och tolv kan man ju göra andra grejer än att gå dit och sitta där.”

Att själva åtgärden man deltar i upplevs som ett hinder snarare än ett steg på vägen mot att kunna etablera sig på arbetsmarknaden är något som fler än Isak berättar om. Även Emma har ett timvikariat, inom vårdsektorn, som hon balanserar i förhållande till sin jobbcoach som uttrycker irritation över att hon inte deltar i den jobbcoachning som hon samtidigt är hänvisad till. Hon vill inte heller släppa sitt timvikariat inom vården bara för att komma till ett ställe där hon vet att hon aldrig kommer att kunna få en riktig anställning.

Jonathan, som vi redan nämnt haft fyra perioder på Relingen, menar att regelverken förstört för honom och försämrat hans läge så att han likhet med Isak kommit i Fas 3:

Intervjuare: Sådana här olika typer av arbetsmarknadsåtgärder, vad har du för erfarenheter av dom fram tills nu?

Jonathan: Skit.

Intervjuare: Vad är det som har varit skit då?

Jonathan: Jag har ju varit på Relingen fyra gånger och det gör ju att mina dagar tar slut, när jag kunde haft dem till yrkesutbildningar. Men jag har fått ta dom till detta med Relingen. När dagarna är slut hamnar man ju i Fas 3 och då har man ingen möjlighet alls att få hjälp av olika insatser och så.

Isak, Emma, Jonathan, och flera med dem beskriver hur de på olika vis känner sig motarbetade av de stödsystem som de är beroende av. Isak och Emma vill hålla fast i sina timanställningar, som är inom de områden som de är intresserade av och tycker att de passar att arbeta inom. De hoppas också att via dessa få mer jobb och kanske så småningom en fast tjänst eller i alla fall ett längre sammanhängande vikariat, vilket skulle förbättra deras situation väsentligt, både ekonomiskt och i fråga om att etablera sig på arbetsmarknaden. Jonathan å sin sida vill inget hellre än att få gå en yrkesutbildning, men menar att han inte själv kunnat styra över vilka åtgärder han placerats i och är nu, eller efter att hans praktikperiod är slut, i en situation som han upplever som mycket svår att förbättra, en situation som kännetecknas av vanmakt och stor frustration.

Vi avslutar detta kapitel med ett citat från Anton. När vi frågar Anton om det finns något som han skulle vilja säga till dem som har möjlighet att påverka de arbetslösas situation i Västervik, så svarar han:

Det behövs ju ändras i systemet för som det är just nu så om man har börjat i den där cirkeln och det börjar gå runt så är det jäkligt svårt att ta sig ur den utan hjälp utifrån. Det känns inte som att man får den hjälpen som alla behöver...

SLUTDISKUSSION

Syftet med projektet, som nu är avslutat, var att lyfta ungdomars egna erfarenheter av att leva som ung och arbetslös i Västervik. I denna rapport har 18 unga kvinnor och män, alla inskrivna vid Arbetsförmedlingen i Västervik, delat med sig av sina tankar och upplevelser av att befinna sig i arbetslöshet. Att lyssna på, och att försöka förstå situationen utifrån ungdomarnas eget perspektiv har varit en central aspekt av undersökningen. Vi har diskuterat ungdomarnas relation till sin hemort, arbetets mening och värde, utbildningens roll, arbetslöshetens ekonomiska, sociala och emotionella konsekvenser och erfarenheter av att befinna sig i aktiveringsåtgärder. De berättelser vi tagit del av kan sägas äga en viss allmängiltighet i den meningen att många av erfarenheterna sannolikt hade kunnat berättas fram av andra arbetslösa ungdomar på vilken ort som helst i Sverige, å andra sidan är Västervik en specifik ort med sin specifika historia och sina specifika förutsättningar, precis som alla andra orter är det. I denna rapport har vi rört oss mellan det allmängiltiga och det lite mer ortspecifika i ungdomarnas erfarenheter.

Vi kommer nu att diskutera några av våra resultat i syfte att ytterligare kontextualisera ungdomarnas tankar och erfarenheter.

Platsbundna förlorare eller ortens hopp?

Ungdomarna i den här undersökningen strävar alla, på ett eller annat sätt, efter att komma ut i arbetslivet. Att etablera sig på arbetsmarknaden är en process som kan ta tid och som inte sällan är förenad med många hinder på vägen (Anderson & Wadensjö 2006). Ungdomarna har varierande bakgrunder och varierande livssituationer. En del tycks vara på väg att ta sig ur sin arbetslöshetssituation via studier eller troliga anställningar medan andra, som det ter sig, har en lite längre väg att gå. En del har tydliga idéer om vart de ska hän, medan andra fortfarande är osäkra på hur deras väg framåt ser ut. Vissa dagar är motivationen med säkerhet sämre än andra, men tydligt är att ingen av ungdomarna accepterar sin situation som den ser ut idag eller att de tycker att den är oproblematiske - tvärtom. De är alla ofrivilligt arbetslösa, och även om några av dem bär på en mer komplex problematik än de andra, och även om vägen ibland kan tyckas mycket snårig, så är det tydligt att arbete är ett centralt mål och ses som den övergripande lösningen på det som de upplever som svårt och problematiskt i sin nuvarande livssituation. Här finns en stark och uttalad längtan efter att få leva ett "vanligt" liv med regelbundna löneutbetalningar, struktur och återkommande vardagsrutiner. Övertygelsen om att ett fast heltidsjobb är den ideala lösningen går antagligen, bland annat, att koppla till de känslor av marginalisering och utsatthet som de på olika sätt ger uttryck för i sina berättelser. De önskar sig ett högst ordinarie liv med jobb, familj, vänner och en klart definierad fritid. I den meningen kan man säga att de, åtminstone på vissa punkter, anammar ett förhållandevis traditionellt ideal kring vad ett drägligt liv ska innehålla, och att detta uppnås via ett fast heltidsarbete.

Med bara något enstaka undantag säger ungdomarna att de trivs bra i Västervik och att de gärna skulle vilja stanna kvar och bygga sig en framtid där – om det bara hade funnits en möjlighet. De är beredda på att de ”en dag” kanske måste flytta, men den dagen tillhör, än så länge, en till synes lika osäker som abstrakt framtid. För stunden lever och bor de i Västervik och det är också där som de i första hand söker arbete. Men varför stannar man då kvar på en ort där ens utsikter att få ett arbete, och därmed också ett drägligt liv, visat sig begränsade? Varför har de inte redan flyttat till en större ort med mindre ungdomsarbetslöshet och därmed också, åtminstone statistiskt sett, större möjligheter att förändra sina liv? Det är frågor som man skulle kunna ställa till ungdomarna. Svaret på dess frågor har i bästa fall redan skymtat i anslutning till flera av de olika teman som behandlats i rapporten. Frågorna kan besvaras både ur ett bristperspektiv och ur ett tillgångsperspektiv. Den utsatthet och den skörhet som arbetslöshetsituationen innebär balanseras många gånger upp av den trygghet och det emotionella och ekonomiska stöd som ungdomarna får från sina familjer och sina vänner på orten. Att flytta från Västervik - särskilt om man skulle flytta utan löfte om arbete - kan, som vi sett, upplevas som en allt för stor risk. Det är ett övervägande som måste göras med viss eftertänksamhet om man som många av ungdomarna balanserar på en skör tråd i livet, inte minst ur en ekonomisk synvinkel, men i vissa fall även i andra hänseenden. En annan viktig aspekt av detta med normen om att ungdomar bör flytta på sig, och som man också måste ha i åtanke, är att några av ungdomarna i undersökningen redan gjort en ”resa” genom att flytta från mer perifera delar av Västerviks kommun till centralorten. I och med det kan man säga att de redan lämnat en mer traditionell struktur bakom sig för att skaffa sig ett nytt liv på centralorten. Dessa ungdomar har med andra ord redan agerat efter normen om att flytta till en tätort, och är kanske av den anledningen inte motiverade att genomföra ännu en flytt.

I samband med diskussionen kring huruvida ungdomar väljer att flytta eller stanna kvar på mindre utflyttningsorter skulle vi här vilja återkomma till uttalandet ”På nå´t sätt så känns det som att här *vill* dom att alla ska flytta...” som lyftes i kapitlet om ungdomarnas relation till Västervik. Hos flera av de intervjuade anar vi ett mer eller mindre uttalat samhällsintresse, en vilja att påverka och att bidra till det gemensamma på lokal nivå. Det finns, i allmänhet, dessvärre en risk att vuxenvärlden missar detta samhällsengagemang på grund av att ungdomarna inte alltid ger uttryck för det på samma sätt som vuxna förväntar sig att de ska göra (jfr Svensson 2006a:162-163, 2006b). Det är lätt att vuxenvärlden tolkar deras olika uttryck som uttryck för något helt annat, och därmed missar något för sammanhanget och framtiden mycket väsentligt. Ungdomarna i den här undersökningen har uppenbarligen ett reflexivt förhållningssätt till såväl sin egen livssituation som till samhället i stort, och det är naturligtvis viktigt att deras engagemang tas till vara som en möjlighet. Ungdomar som vill stanna kvar på sin hemort och som ger uttryck för att vilja ”ta vid” efter föregående generation riskerar också att bli betraktade med misstro eftersom normen säger att de borde förverkliga sig på annan plats och att de borde leva upp till sin roll som ”modernitetens budbärare”. Befinner sig de ungdomar som vill stanna kvar och ”ta vid” dessutom i arbetslöshet så

riskerar de att i än högre grad bli betraktade med misstro. Alla som befinner sig i ett strukturellt betingat underläge måste göras medvetna om sina resurser, men arbetslösa ungdomar på mindre orter riskerar istället att gång på gång bli påmind om att de är passiva och platsbundna förlorare (ibid.). När en ung människa möter sin handläggare på Arbetsförmedlingen och upplever sig nedvärderad till "en person som inte vill göra något med sitt liv" på grund av att han eller hon inte vill flytta från orten, får normen en högst konkret och substantiell form. Vilka signaler som samhället och de vuxna sänder ut till de ungdomar som vill stanna och skapa sig en framtid på hemorten är av betydelse, så väl för ungdomarnas självidentitet som för ortens. Att tillhöra kategorin "arbetslös platsbunden ungdom" riskerar att leda till marginalisering, men om samhällsaktörer som möter ungdomarna finner former för att definiera vilka drivkrafter och kompetenser som finns hos dem kan möjligen ett resursperspektiv stärkas, både i hur de betraktas av omvärlden och i den egna självbilden. Det finns en möjlighet att dessa ungdomar i själva verket utgör en väldigt viktig del av den mindre ortens framtid.

I otakt med tiden

Ett viktigt förhållande att ta i beaktande är de övergripande strukturomvandlingar som präglade decennierna kring millenniumskiftet, dess avtryck på arbetsmarknaden samt hur detta förändrat förutsättningarna på en ort av Västerviks karaktär. Flera av ungdomarna i den här undersökningen "känner sig hemma" i just den typen av industriarbeten som blir allt mer sällsynta. De vill arbeta, men jobben är för få eller så passar inte deras kompetens eller personlighet till de jobb som finns. Dessutom drömmer de, liksom många andra ungdomar idag, om ett fast heltidsjobb, en anställningsform som förväntas bli allt mer ovanlig. Här finns således ytterligare en dissonans mellan den kulturellt präglade, men ändå personligt upplevda viljestrukturen och de faktiska möjlighetstrukturerna (Bunar & Trondman 2001). Hur många ungdomar – vare sig de är högskoleutbildade eller inte – kan förväntas ha fasta anställningar i framtiden?

Redan i början av 1990-talet skrev Thomas Ziehe om ungdomars identitetsformering och möjlighetshorisonter i senmoderniteten (1993). Han menar att det i dagens samhälle finns en ökad förväntan på görbarhet. Ungdomar matas hela tiden med föreställningen om att alla kan göra och bli vadsomhelst. Vem som helst kan lyckas, bara man lägger manken till. Skulden för ett misslyckande läggs på individnivå, medan struktur- och samhällsnivå hamnar i bakgrunden. Begränsningarna finns endast hos den enskilda individen, det vill säga om du inte lyckas så är det ditt eget fel. Att leva i en tid där allt anses görbart innebär å ena sidan en frihet från traditionerna - det som Ziehe kallar för en kulturell friställning - å andra sidan innebär det stora krav på individuella prestationer (ibid.). Enligt de tendenser som Ziehe finner i samtiden leder de vidgade förväntanshorisonterna till orimliga föreställningar hos många ungdomar. Något som i sina konsekvenser riskerar att leda till besvikelser och känslor av misslyckanden. Vi ser de tendenser som Ziehe beskriver som närvarande i de situationer som föreliggande undersökning vittnar om på ett övergripande plan. De intervjuade ungdomarna lever i

högsta grad i och med kulturell friställning. Föregående generationers kunskaper och förhållningssätt till bland annat arbete kan inte på något okomplicerat sätt användas som förebilder eftersom arbetslivet, och det sociala landskapet där det ingår, förändrats. Men samtidigt ter sig de förväntningar eller önskningar som uttrycks av de ungdomar vi mött inte på något sätt orimliga. Förutom en av dem, som drömmer om att arbeta med grafisk design på ett stort internationellt företag på kontinenten, så drömmer de flesta andra om helt vanliga lönearbeten inom verkstadsindustrin, handel, hantverk, vård och omsorg - drömmar som ibland kan te sig nog så svåra att uppnå. Margaret Archer (2007) talar om en ökande kontextuell inkongruens i samhället, en term som väl fångar in de villkor under vilka dessa ungdomar lever. Det föreligger en bristande överensstämmelse mellan ungdomarnas drömmar, förväntningar och behov och de möjligheter och resurser som de strukturella och kontextuella villkoren i samhället faktiskt erbjuder. Det kan finnas stora skillnader mellan det man vill bli och vad man faktiskt har möjlighet att bli, även om man önskar sig ett helt vanligt jobb som svarvare på en mindre verkstadsindustri eller som butiksbiträde på en bensinmack.

Forskning inom såväl arbetsvetenskap som inom andra samhällsvetenskapliga fält har uppmärksammat en förskjutning av ansvar gällande matchningen av arbetskraft mot arbetsmarknadens behov. Tidigare fanns ett tydligt statligt ansvar för att dessa stod i samstämmighet medan detta idag har förflyttats till individen själv och dess ansvar för att skaffa sig den utbildning, de kompetenser och meriter som arbetsmarknaden efterfrågar (Berglund 2009, Garsten & Jacobsson 2004, Ulfsdotter Eriksson & Hedenius 2014). Ungdomarna lever i den tid och i det samhälle som är och utifrån de villkor som finns försöker de på bästa sätt skapa sig en rimlig bild av vilka de är som individer, vad de passar att arbeta med och vilka deras möjligheter på arbetsmarknaden är. Men det är inte alltid så lätt att få dessa olika parametrar att stämma överens. Man kan känna stolthet över sina föräldrar och mor- och farföräldrars hårda arbete och mer än gärna vilja räkna in sig själv bland de ”som håller landet gående”. Men om de förmågor och kompetenser som man själv upplever att man har, inte stämmer överens med det som efterfrågas och/eller om man upplever att man saknar den sociala kompetens och säkerhet som krävs för att marknadsföra sig själv och de förmågor som man faktiskt besitter, så riskerar man att hållas kvar i det underläge som långvarig arbetslöshet innebär.

I *Class, Self, Culture* (2004) skriver Beverly Skeggs att personer från arbetarklassen ofta har en ofördelaktig utgångspunkt, där deras kultur (kunskaper, kompetenser, värden, attityder), inte värderas eller ses som tillgångar, vilket begränsar dess användningspotential i förhållande till det önskvärda företagsamma självet. Hon kopplar också samman dessa klassbetingelser med utbildningssfären, och menar att även där tenderar arbetarklassens kulturella kapital att värderas lågt, i termer av *brist* och i det närmaste något som motverkar förmågan att tillgodogöra sig utbildning. Som Skeggs uttrycker det handlar det om att omvandla sig själv till en marknadsmässig produkt. Nya arbetare, skriver hon, måste lära sig att forma sig själva till marknadsmässiga produkter, för att säljas och återsäljas på en snabbt föränderlig

marknad (ibid.). Flera av ungdomarna i den här undersökningen ger uttryck för en undran och en oro kring deras egna möjliga brister när det kommer till att göra sig anställningsbara, att förvandla sig själva till en marknadsmässig produkt, för att tala med Skeggs. De är medvetna om att det är något som de måste göra för att ha en chans på arbetsmarknaden, men det är inget som känns vare sig lätt eller självklart för dem att åstadkomma och här finns heller inga självklara förebilder i tidigare generationer.

Individualiseringstesen, som många modernitetsteoretiker länge diskuterat (t.ex. Bauman 2002, Beck-Beck Gernsheim 2002, Giddens 1999, Beck 1992,) innebär att traditionella kollektiv gemenskaper, erfarenheter och sammanhang har försvagats i vårt senmoderna samhälle. Klasstillhörigheten är exempel på ett sådant sammanhang i vilken individen inte längre står lika stadigt som innan. Att de här kollektiva tillhörigheterna inte längre är så starka innebär att den enskilda individen tvingas ta ett allt större ansvar att själv utforma sitt liv - utan att kunna förlita sig på den förra generationens kunskap och erfarenheter. Vi har redan diskuterat Beck och Beck-Gernsheim tankar om de ekonomiska och sociala risker som finns förenade med att människorna i dagens samhälle själva måste välja rätt bland alla förestående alternativ (2002). De menar att de sociala skillnaderna i samhället består, men att den identifikationen med sin klass som kännetecknade industrisamhället inte längre är lika tydlig. Även klassidentiteten har individualiserats. Idag står individen i högre grad ensam och i avsaknad av trygga kollektiva identiteter (ibid.). Detta blir förstås också synligt på arbetsmarknaden och speciellt då inom sektorer som förknippas med arbetarklassyrken. När man måste formulera sig "fint" på papper när man ska söka jobb, istället för att gå in och visa vad man gick för vid maskinerna, blir den kulturella friställning som Ziehe talar om tydlig (1993). Man tillhör visserligen samma socioekonomiska klass som sina föräldrar och ens preferenser liknar varandras, men erfarenheter och möjligheter ser tämligen olika ut. De generationsövergripande erfarenheterna från arbetslivet är till föga hjälp för dessa ungdomar där de befinner sig i livet just nu.

I takt med den ökade globala konkurrensen riskerar ungdomsarbetslöshetstalen i de gamla industrinationerna att växa. Allt pekar på att rationaliseringsprocessen kommer att accelerera vilket innebär att ytterligare arbetstillfällen inom industrin med stor sannolikhet kommer att försvinna. Ungdomar riskerar därmed att i allt högre grad hamna i det som Guy Standing benämner som *prekariatet*, en ny samhällsklass sprungen ur de strukturella omvandlingarna som skett i samhället och som samlar alla de som av olika anledningar har en svagare ställning på arbetsmarknaden: välutbildade och akademiker med osäkra anställningar, långtidsarbetslösa, långtidssjukskrivna, unga vuxna med tillfälliga anställningar, invandrare som ännu inte hunnit etablera sig i arbetslivet och traditionella arbetare utan fast anställning (Standing 2013). Arbetarklassens unga har redan drabbats hårt av de lågkonjunkturer som varit och den strukturförändringen på arbetsmarknaden som skett, och de riskerar att drabbas ytterligare om inte de arbetstillfällen som förvinner kan ersättas av andra typer av arbeten där de kan anställas.

Unga arbetare utan arbete

Arbete är alla människors normaltillstånd; att inte arbeta är onormalt. De flesta människor fullgör sina plikter, och det skulle vara orätt att be dem att dela sina förmåner eller förtjänster med andra, som också kunde fullgöra sina plikter men som av en eller annan anledning underlåter att gör det. Den andra underförstådda förutsättningen är att det bara är sådant arbete som har ett värde som erkänns av andra – ett arbete som betingar en lön, som kan säljas och sannolikt köpas – som har det moraliska värde som hyllas i arbetsetiken.

Zygmunt Bauman (2012:13-14)

Socialisation innebär den process genom vilken nya individer i ett givet samhälle eller gemenskap införlivas till statusen som fullvärdiga medlemmar av detta samhälle och/eller gemenskap. Centralt i socialisationen är överförandet av normer. En av de mest centrala normer som barn, unga och vuxna under hela livet socialiseras i enlighet med är arbetsnormen – det goda, naturliga, normala, nyttiga, nödvändiga med att arbeta. ”Som det ser ut nu, det normalaste du kan göra, det är ju att jobba”, som en av ungdomarna säger angående hur ett liv bör se ut och hur vardagen bör vara organiserad. Men samtidigt som arbetsnormen, i den form som vi känner den, är fortsatt stark, växer antalet människor som utestängs från möjligheten att bli en del av denna norm och som därmed också förnekas sin ”normalitet”.

Under 1970- och 80-talen fanns två vägar in i vuxenlivet. Ungdomar från studievana medelklasshem valde ofta teoretisk linje på gymnasiet och sökte sig fram i arbetslivet på ett liknande sätt som deras föräldrar gjort. Den andra vägen gällde ungdomarna från mindre studievana arbetarklasshem. De valde en yrkesinriktad utbildning som tillät dem att gå i sina föräldrars fotspår. Där fanns med andra ord en viss överensstämmelse mellan den personligt upplevda viljestrukturen, alltså det som ungdomarna själva upplevde att de ville bli, och de faktiska möjlighetsstrukturerna i samhället. Idag finns en tydlig dissonans mellan dessa båda axlar och Bunar och Trondman har valt att kalla denna dissonans för ”det tragiska gapet” (2001:32-33). Detta tragiska gap, eller glapp, är ett resultat av de genomgripande samhällsförändringar som skett under de senaste decennierna. Tillvaron i dessa försämrade villkor och förändringar i arbetsliv och samhälle kan liknas vid en ”gråzon”; en strukturellt betingad livsvillkorsmässig situation; en samhällelig tillvaro för främst arbetarklassungdomar präglad av försämrad materiell, social och existentiell tillvaro i samhället, familjen och i de samhälleliga institutionerna (ibid:124). Ett konkret exempel på denna försämrade tillvaro som tydliggjorts i vår undersökning är svårigheten att ta körkort. Avsaknaden av ett körkort upplevs, som vi redan diskuterat, av flera av de unga männen som ett betydande hinder på väg ut i arbetslivet. Behovet av körkort kan förstås som något ortsspecifikt i den meningen att i landsbygdskommuner av Västerviks karaktär är behovet av körkort stort om man vill röra sig obehindrat både inom och utanför kommungränsen. Att det framför allt är de unga lönearbetsorienterade männen som talar om nödvändigheten av ett körkort är knappast en slump. Dels vill de gärna arbeta inom just de manligt kodade yrkena som kräver körkort, dels har körkort varit en i det närmaste självklar del av den

lönearbetsorienterade mannens identitet, i Västervik såväl som på andra orter i landet. Många av de unga männen i vår undersökning är uppvuxna med pappor och far- och morfäder som haft både körkort och egen bil, men själva är de, på grund av sin ekonomiska situation, inte ens i närheten av att komma dithän. De unga männen med arbetarklassbakgrund har inte bara svårt att ta sig in på arbetsmarknaden, de är också utestängda från möjligheten att ta bruk av en för dem så självklar manlig identitetsmarkör som körkort och bil.

Att uppleva avsaknaden av körkort som ett av de största hindren för att nå sitt mål om ett arbete, samtidigt som man inte ser några som helst möjligheter att skaffa ett, har vi diskuterat som ett exempel på när handlingsförlamning och känslor av vanmakt kan genereras. Ungdomarna, och framförallt de som bara har försörjningsstöd att förlita sig på för sin försörjning, talar ofta om att de är fast i en ond cirkel och att hur de än gör så blir det fel i någon ände. De byråkratiska reglerna måste följas noggrant och utrymmet för sökande, experimenterande eller kreativitet är starkt kringskuret. Den dubbla vanmaktens logik (Angelin 2009) handlar just om de hinder och regler som upplevs stå i vägen för möjlig förändring och det risktagande som det innebär för en arbetslös att försöka ”börja röra på sig i någon riktning”. Denna kringskurenhet gör att ungdomarna fråntas möjligheten att söka sig fram till sin vuxna identitet och istället tvingas stanna kvar vid ”barnbordet”, som någon av ungdomarna uttryckte det. De kontroll- och kravformer som arbetslöshetssituationen för med sig innebär ett slags förbarnsligande, men samtidigt, och motsägelsefullt nog, leder samma kringskurenhet till att ungdomarnas tillvaro också i mångt och mycket liknar äldre människors ibland mycket begränsade tillvaro.

I aktivering

Aktiveringsåtgärderna och deras nuvarande utformning är ett av många uttryck för den arbetsnorm som diskuterats ovan. Om vi återgår till den grundläggande norm och princip som aktivering utgör så framträder ur ungdomarnas berättelser både förtjänster och problem med dessa. En del av dubbelheten och motsägelsefullheten i de insatser och åtgärder som ungdomarna mött gäller huruvida de gör skäl för namnet i bemärkelsen att de kan leda till förbättring av ens kompetens och öka ens anställningsbarhet. Som framgår av ungdomarnas berättelser har det inte alltid upplevts så. Kraven på aktivitetsrapportering och på upprepade perioder av deltagande i jobbcoachning understryker individens ansvar och skyldighet i form av motprestation för dess rätt att vara inskriven på Arbetsförmedlingen och de möjligheter som det innebär, samt för ekonomiskt stöd. Samtidigt upplevs ofta kraven på motprestation som orimliga, meningslösa och ibland rentav ovärdiga och det ter sig för ungdomarna inte sällan som oklart hur och i vilken mån motprestationerna och deltagandet i aktiveringsåtgärderna förbättrar deras anställningsbarhet. Som tidigare diskuterats kan till och med vissa åtgärder upplevas som kontraproduktiva och rentav bidra till den onda och gradvis förstärkande cirkel av risker och utsatthet som den kumulativa

effekten av arbetslöshet innebär, det vill säga att man kommer längre och längre bort från den ordinarie arbetsmarknaden, istället för tvärtom.

Som Rickard Ulmestig (2007) skriver utifrån en forskningsöversikt kring aktiveringspolitiska insatser så handlar aktivering om en individualiserad syn på strukturella problem. Detta utgör ett inslag av den ökade individualisering som tidigare nämnts som en genomgripande tendens i samtiden. Aktivering avser att markera eller uppmuntra individens ansvar och kan, som Ulmestig skriver, ”myndiggöra individer och utgöra ett sätt för myndigheter att skapa individualiserade insatser som utgår från klienter som unika individer” (ibid: 47). Men det förutsätter att tillräckliga resurser i form av personal i vägledande positioner finns, och att det finns någon form av progression i de fall man som arbetssökande hänvisas till upprepade perioder av aktiveringsåtgärder. Aktiveringsprogram kan enligt Ulmestig verka både inkluderande och exkluderande. Inkluderande under förutsättning att arbetslösa just bemyndigas och ges möjlighet att själva påverka sin situation inom ramen för en aktiveringsåtgärd. Det vill säga att egenansvaret inte endast handlar om att inordna sig i en fördefinierad motprestation som standardiserats av en myndighet eller av dess utförare av olika verksamheter. Exkluderande menar Ulmestig att aktiveringsprogram kan verka då arbetslösa stigmatiseras och ”lämnas åt sitt öde i aktiveringsprogram med liten möjlighet att bryta utanförskapet” (ibid: 47).

I kapitlet om ungdomarnas erfarenheter av stöd och åtgärder framkom en mängd tankar och funderingar kring de aktiveringsåtgärder som det tagits del av och vi vill här på ett kortfattat och mer överskådligt sätt återge de förslag på förbättringar som ungdomarna själva framfört:

Det första förslaget handlar inte helt oväntat om ett mer *individ Anpassat arbetsätt* där åtgärderna bättre utgår från den enskilda individens situation och behov. Flera av ungdomarna talar om att de längtar efter att få sitta ner och tala med någon om sin situation och sina möjligheter att komma till insikt om vem man är och vilka alternativ man har. Man känner sig ofta ”bara som en i mängden” i en homogeniserad grupp arbetslösa. Handläggarna på Arbetsmedlingen har sällan tid för mer än ett kortfattat och opersonligt mail och jobbcoacherna har på samma sätt alldeles för många arbetslösa per anställd för att tiden ska räcka till. *Bättre tillgänglighet, tydligare kontinuitet och bättre förutsättningar för ömsesidig dialog* när det kommer till handläggare och andra anställda var ofta förekommande önskemål. Den enda verksamheten som verkar kunna tillgodose ungdomarnas behov av ett personligt bemötande och mer individanpassade åtgärder är den kommunala arbetsmarknadsinsatsen, medan aktiviteterna på Relingen, Tornet, Bilda och Lexikon ofta, med några undantag, upplevs som ”meningslösa”. Ytterligare förslag till förbättring var att utbildningsföretagens verksamheter skulle vara mindre toppstyrda och mer anpassningsbara efter de medverkandes önskemål och behov. En *ökad situationell flexibilitet* skulle kunna göra innehållet mer meningsfullt och utvecklande, menar ungdomarna.

Det leder oss in på nästa förslag på förbättring, nämligen det att det borde finnas en *progression* när det kommer till åtgärdernas innehåll. I undersökningen finns, som vi redan nämnt, ungdomar som återkommit till samma verksamhet flera gånger, bara för att göra samma saker som gången innan. I samband med diskussionen kring individanpassning och progression nämns också en önskan om *samordning* och ett *samarbete mellan olika aktörer* i kommunen. Som ungdomarna beskriver situationen så finns det brister i kommunikationen överlag, vilket ibland kan få svåra konsekvenser för den enskilda individen. Några av ungdomarna har hamnat ”mellan stolarna” i det byråkratiska systemet utan möjlighet att hävda sin rätt. *Förbättrad kommunikation* såväl internt som mellan Arbetsförmedlingen och dess utförare av jobbcoachning var således ett återkommande önskemål.

Samarbete över gränser var, som vi redan nämnt, ett tema som nämndes. Det framkom under intervjuerna en önskan om *regelbundna företagsträffar* där representanter från olika företag kan träffa arbetssökande ungdomar ansikte mot ansikte, något som ungdomarna hört talas om att det anordnas med större regelbundenhet på andra orter. Önskan om olika typer av träffar och arrangemang för arbetslösa kan kanske förstås i skenet av det som ungdomarna gång på gång återkommer till under intervjuerna: att Västervik är en socialt segregerad ort och att ”allt” handlar om att ha ”de rätta” kontakterna. Överhuvudtaget önskar ungdomarna mer och tätare kontakt med ”verkligen”. När anställda kommit till deras verksamhet för att berätta om hur det är att arbeta på en viss arbetsplats, är exempel på uppskattade inslag. Kontakt med den ordinarie arbetsmarknaden genom *lärlingsplatser* var ytterligare ett förslag, och *praktikplatser* som är mer anpassade efter den *enskilda individens utbildning och framtidsmål*, var ett annat. Att få slippa söka arbeten som ligger långt utanför ens kompetensområden och som man vet att man inte kommer att få, var ytterligare ett önskemål som fördes fram. Det vill säga en *mindre standardiserad aktivitetskontroll*.

Sammanfattningsvis kan vi se att många av ungdomarnas egna tankar och förslag pekar bort från det som Ulmestig definierar som exkluderande aktivering och in mot det som definieras som inkluderande aktivering (2007). Att bli personligt bemött som en individ med unika förutsättningar, behov och mål är inte helt oväntat det som ungdomarna önskar sig allra mest. I materialet framgår att flera av ungdomarna upplever sig lämnade åt sitt öde och att den vägledning och stöd som de tycker att de behöver för att hitta ut ur den återvändsgränd som de upplever att de hamnat i, allt för ofta uteblir.

Avslutning

Ett högindustriellt samhälle har ersatts av ett mer globaliserat kunskap- och informationsinriktat samhälle i vilket industriarbete blir allt mer ovanligt. Västervik tillhör de orter i Sverige vars betydande industrier lagts ner eller minskat sina arbetstillfällen under de senaste decennierna och utbildningsnivån på orten är lägre än riksgenomsnittets. På så sett kan de slumpvis utvalda ungdomarna i denna

undersökning faktiskt sägas representera den grupp av ungdomar som rent statistiskt också är mest utsatta för risken att hamna i arbetslöshet. För några decennier sedan var det möjligt för de ungdomar som inte varit så studiemotiverade under skolorn och som gick ut med svaga eller ofullständiga betyg att ändå klara sig hyggligt i arbetslivet. Men tiderna har förändrats. Unga kvinnor och män utan fullständiga gymnasiebetyg är överrepresenterade i ungdomsarbetslöshetsstatistiken liksom unga män med arbetarbakgrund - och många av ungdomarna i den här undersökningen tillhör dessa båda kategorier av arbetslösa. Det här är en berättelse om dem. Det här är en berättelse om några lönearbetsorienterade unga män och kvinnor som för bara några decennier sedan, trots ofullständiga gymnasiebetyg och ibland även annan problematik, med stor sannolikhet skulle fått plats inom t.ex. verkstadsindustri eller handel, men som på grund av ökad konkurrens och ökade krav på utbildning och anställningsbarhet hamnat i arbetslöshet. Men här ryms också en berättelse om några yrkeskarriärinriktade ungdomar med bra betyg och högutbildade föräldrar som upplever att de gjort allt rätt, men som ändå, av någon för dem obegriplig anledning, inte kommer ut i arbetslivet. Medelklassungdomar som för bara några decennier sedan sällan eller aldrig hade behövt riskera att hamna i ofrivillig arbetslöshet. Den här rapporten kan därför förstås som ett slags tidsdokument vars innehåll visar på hur komplexa och tillsynes abstrakta strukturförändringar och samhällsprocesser får konkreta återverkningar på individnivå, inte minst för unga boendes på en ort av Västerviks karaktär. Ungdomarna i den här undersökningen har lite olika vägar att gå, men just nu befinner de sig alla i samma tidsliga gråzon i väntan på att dörrarna till arbetslivet ska öppna sig för just dem. Det är en situation som de delar med många andra unga i Sverige och i övriga Europa idag.

Trots att den situation som ungdomarna befinner sig i ofta upplevs som svår, så finns där samtidigt ett hopp om att man till slut ändå kommer finna den väg som leder framåt. Vi har valt att avsluta denna rapport med ett utdrag ur intervjun med Hannes:

Intervjuare: Är det någonting som du tycker att du skulle vilja ha sagt av det som vi liksom inte har berört, något som du tycker är viktigt?

Hannes: Men för att inte låta för deprimerande så tror jag att jag vill avsluta med att det må vara tufft just nu, men det kommer nog bli bättre. Jag har full tro på att det inte är kört för ungdomar.

Intervjuare: Nä...

Hannes: Det kommer vända, man får bara hålla sig fast, klänga sig fast för glatta livet. Försöka hitta den där envisheten, så tror jag att det kommer lösa sig till slut även om det kan kännas väldigt motigt... för tillfället.

LITTERATURREFERENSER

- Allvin, M. (2006). *Gränslöst arbete - socialpsykologiska perspektiv på det nya arbetslivet*. Malmö: Liber
- Andersson, M. (2003). *Arbetslöshet och arbetsfrihet. Moral, makt och motstånd*. Uppsala: Etnolore 28, Skrifter från etnologiska avdelningen, Uppsala universitet
- Andersson, P. & Wadensjö E. (2006). "Sysselsättning i bemanningsföretag och egenföretagande bland unga". I: Olofsson, J. och Thoursie, A. (red.), *Ungas Framtidsvägar. Möjligheter och utmaningar*, Agoras årsbok 2006.
- Angelin, A. (2009). *Den dubbla vanmaktens logik. En studie om långvarig arbetslöshet och socialbidragstagande bland unga vuxna*. Lund: Dissertations in Social Work 38, Lunds universitet
- Archer, M. (2007). *Making Our Way through the World: Human Reflexivity and Social Mobility*. Cambridge: Cambridge University Press
- Arvidsson, A. (1997). *Livet som berättelse*. Lund: Studentlitteratur
- Bauman, Z. (2002). *Det individualiserade samhället*. Göteborg: Bokförlaget Daidalos
- Bauman, Z. (2012). *Arbete, konsumtion och den nya fattigdomen*. Göteborg: Bokförlaget Daidalos
- Beck, U. (1992). *Risk Society: Towards a New Modernity*, London: Sage Publications
- Beck, U. & Beck Gernsheim, E. (2002). *Individualization*. London: Sage Publications
- Bengtsson, S. & Svensson, L. A. (2014). Projektmänniskan – Arbetsrehabiliteringens möte med den enskilde. I: *Arbetsmarknad & Arbetsliv*, årgång 20, nr 2, sommaren 2014.
- Berglund, G. (2009). Anställningsbarhet: Ett tecken i tiden. I: Berglund, Gun & Fejes, Andreas (red.) *Anställningsbarhet: Perspektiv från utbildning och arbetsliv*. Lund: Studentlitteratur
- Brembeck, H. (1998). *Inte bara mamma*. Göteborg: Etnologiska föreningen i Västsverige
- Bunar, N. och Trondman, M. (red.). (2001). *Varken ung eller vuxen*. Stockholm: Atlas
- Castells, M. (2000). *Identitetens makt: ekonomi, samhälle och kultur*. Göteborg: Bokförlaget Daidalos

- Dahlstedt, M. (2009). *Aktiveringens politik: Demokrati och medborgarskap för ett nytt millennium*. Malmö: Liber
- du Gay, P. (1996). *Consumption and Identity at Work*. London: Sage Publications
- Eriksson, R., Nordström Skans, O., Sjögren, A. & Åslund, O. (2007). Ungdomars och invandrades inträde på arbetsmarknaden 1985-2003. *Rapport 2007:18*. Uppsala: IFAU
- Fogde, M. (2011). ”Att göra sig anställningsbar. Om instrumentella identitetspositioner och könad säljbarhet”. *Sociologisk forskning*, 4, 2011, s.25-43.
- Foucault, M. (1986). *Vansinnets historia under den klassiska epoken*. Lund: Arkiv Förlag
- Friberg, T. (1990). *Kvinnors vardag. Om kvinnors arbete och liv. Anpassningsstrategier i tid och rum*. Lund: Lund University Press
- Garsten, C. & Jacobsson, K. (2004). *Learning to be employable: new agendas on work, responsibility and learning in a globalizing world*. Basingstoke: Palgrave Macmillan
- Garsten, C. & Lindvert, J. & Thedvall, R. (red.) (2011). *Arbetsmarknadens nya organisering*. Malmö: Liber
- Giddens, A. (1999). *Modernitet och självidentitet – självet och samhället i den senmoderna epoken*. Göteborg: Bokförlaget Daidalos
- Gillberg, G. (2010). *Individualiseringens villkor. Unga vuxnas föreställningar om arbete och självförverkligande*. Göteborg: Skrifter från institutionen för arbetsvetenskap nr 7, Göteborgs universitet
- Gillberg, G. & Bengtsson, M. (2015). *Vägar mot arbete. En utvärdering av 42 projekt som finansierats av Arvsfonden inom området unga, arbete och sysselsättning 1994–2012*. Göteborg: Institutionen för sociologi och arbetsvetenskap, Göteborgs universitet.
- Hertzberg, F. (2001). ”Så för mig själv oroar jag mig inte”. Om unga vuxnas väg till arbetsmarknaden. I: Bunar, N. och Trondman, M. (red.): *Varken ung eller vuxen*. Stockholm: Atlas
- Håkansson, P. (2011). *Ungdomsarbetslösheten - om övergångsregimer, institutionell förändring och socialt kapital*. Lund: Lund Studies in Economic History 55, Lunds universitet
- Johansson, H. & Horneman Möller, Iver (red.) (2009). *Aktivering – arbetsmarknadspolitik och socialt arbete i förändring*. Malmö: Liber.

- Jonsson, C. (2010). *I fäders och mödrars spår - landsortsungdomars vuxenblivande och identitetsutveckling i ett livsformsperspektiv*. Studies in Sociology nr. 44. Department of Sociology, University of Gothenburg
- Jönsson, L. (2003). *Arbetslöshet, ekonomi och skam. Om att vara arbetslös i dagens Sverige*. Lund: Lund Dissertations in Social Work 14, Lunds universitet
- Karlsson, M. (2000). *Från Jernverk till Hjärnverk*. Lund: Lund Dissertations in Sociology 35, Lunds universitet.
- Kvale, S. & Brinkmann, S. (1997). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Uppl. 2. Lund: Studentlitteratur
- Kåks, H. (2003). Ung i ett rörligt samhälle. I: Helve, H (red) (2003). *Ung i utkant. Aktuell forskning om glesbygdungdomar i Norden*. Temanord 2003. Köpenhamn: Nordiska ministerrådet
- Mäkitalo, Å. (red.) (2006). *Att hantera arbetslöshet. Om social kategorisering och identitetsformering i det senmoderna*. Arbetsliv i omvandling 2006:16
Stockholm: Arbetslivsinstitutet
- Nordström Skans, O. (2009). "Varför är den svenska ungdomsarbetslösheten så hög?" *Rapport till Finanspolitiska rådet 2009/6 Kulturgeografi 2001:2*. Umeå: Solfjädern
- Olofsson, J. & Thoursie, A. (red) (2007). *Ungas framtidsvägar – Möjligheter och utmaningar*. Stockholm: Agora
- Paulsen, R. (2010). *Arbetsamballet. Hur arbetet överlevde teknologin*. Malmö: Gleerup
- Rantakeisu, U. (2002). *Arbetslöshetens olika ansikten. Fyra studier om arbetslöshetens sociala och hälsomässiga yttringar*. Göteborg: Skriftserien Nr 2002:02. Institutionen för socialt arbete, Göteborgs universitet
- Salonen, T. (2000). 'Hundra år av understöd'. I: Puide, A. (red) *Socialbidrag i forskning och praktik*. Stockholm: Gothia
- Skeggs, B. (2004). *Class, Self, Culture*. London and New York: Routledge
- Standing, G. (2013). *Prekariatet. Den nya, farliga klassen*. Göteborg: Bokförlaget Daidalos
- Stojanovic, V. (2001). *Unga arbetslösas ansikten. Identitet och subjektivitet i det svenska och danska samhället*. Lund: Lund Dissertations in Sociology, Lunds universitet

- Svensson, L. (2006a). *Vinna eller försvinna? Drivkrafter bakom ungdomars utflyttning från mindre orter*. Linköping: Linköping Studies in Arts and Science No. 359, Linköping Studies in Education and Psychology No. 109, Linköpings universitet
- Svensson, L. (2006b). "Här får du inte vara med om du inte flyttar härifrån. Om ungdomar och regional utveckling". I: *LOCOS 3/06*. Stockholm: Barn- och ungdomsvetenskapliga institutioner, Stockholm universitet
- TCO (2014). *TCO granskar. De arbetslösas tappade köpkraft #4/14*
- Tovatt, C. (2013). *Erkännandets Janusansikte: Det sociala kapitalets betydelse i arbetslivskarriärer*. Stockholm: Santérus Förlag
- Ulfsdotter Eriksson, Y. & Hedenius, A. (2014). Unga människor och (o)möjliga yrkesidentiteter. I: Sorbring, E., Andersson, Å. & Molin, M. *Att förstå ungdomars identitetsskapande. En inspirations- och metodbok*. Stockholm: Liber
- Ulmestig, R. (2007). *På gränsen till fattigvård: en studie om arbetsmarknadspolitik och socialbidrag*. Lund: Socialhögskolan Lunds universitet (Diss.)
- Ungdomsstyrelsen (1996). *Krokig väg till vuxen*. Ungdomsrapport 1996
- Waara, P. (2007). *Utanför arbetslivet i arbetsambället*. Luleå: NTG-lär
- Ziehe T. (red.) (1993). *Kulturanalyser: ungdom, utbildning, modernitet*. Stockholm: Symposion

Inbjudan till heldagsseminarium

*Arbetslös ungdom i Västervik – samverkansprojekt mellan
Högskolan Väst och Campus Västervik*

OM PROJEKTET

Under 2014 genomfördes projektet ”Arbetslös ungdom i Västervik” som ett samverkansprojekt mellan Barn- och ungdomsvetenskapliga forskningsmiljön vid Högskolan Väst och Campus Västervik.

Syftet med projektet var att utifrån ett tydligt ungdomsperspektiv synliggöra ungdomars egna erfarenheter av att befinna sig i arbetslöshet. Undersökningen genomfördes av etnologerna Åsa Andersson och Anita Beckman och bygger på djupintervjuer med ungdomar i åldern 19-25. Projektet avrapporteras dels i form av en skriftlig rapport, dels i form av detta seminarium som du härmed inbjuds till.

Syftet med seminariet är att deltagarna ska ges möjlighet att lära av och tillsammans med varandra. Hur ser livsvillkoren för ungdomar i arbetslöshet ut?

Genom att låta erfarenheter och perspektiv från olika aktörer mötas i ett ömsesidigt lärande ökar helhetsförståelsen för ungdomarnas situation och därmed också möjligheterna att bidra till förändring.

Den övergripande frågan som lyfts under dagen är vad ungdomarnas egna berättelser kan lära oss samt hur vi kan göra denna kunskap handlingsbar.

TID, PLATS OCH ANMÄLAN

Tid: Kl. 9.00 -16.00 den 16:e april 2015

Plats: Campus Västervik, Västervik

Anmälan till campus@vastervik.se senast 1 april, skriv ”Anmälan 16 april” i ämnesraden och ange om du vill ha specialkost.

DAGORDNING

9.00 - 9.20 *Samling med kaffe*

9.20 - 9.40 *Jerry Engström, campuschef på Campus Västervik och vice kommunalråd Mats Hugosson hälsar välkomna*

9.40 - 10.00 *Elisabeth Johansson, arbetsmarknadschef i Västerviks kommun*

10.00 - 10.20 *Claudia Kjellstrand från Fryshuset*

10.20 - 10.40 *Paus*

10.40 - 12.15 *Åsa Andersson och Anita Beckman presenterar rapporten ” ”Jag skulle så jätte, jätte, jättegärna vilja ha ett fast jobb att gå till”. Om att vara ung och arbetslös i Västervik”*

12.15 -13.15 *Lunch*

13.15 - 14.15 *Gruppdiskussioner*

14.15 - 14. 45 *Kaffe*

14.45 - 15.45 *Återkoppling och diskussion i storgrupp*

15.45 - 16.00 *Sparbanksstiftelsen Tjustbygden avrundar dagen*

*Åsa Anderson, fil.dr.
etnologi, Högskolan Väst*

*Anita Beckman, fil.dr. i
etnologi, Högskolan Väst*

Sammanfattning av gruppdiskussionerna under seminariet 2015-04-16:

Förslag till diskussionsfrågor:

- *Vad kan de här ungdomarnas berättelser lära oss? Hur kan vi ta tillvara på deras upplevelser av sin situation?*
- *Skiljer sig ungdomarnas berättelser från myndigheters och andra aktörers bild av situationen? Varför och hur kan vi tänka kring det?*
- *Kan vi utifrån våra respektive områden identifiera var vi brister eller inte brister i förhållande till ungdomarnas behov?*
- *Finns det något sätt som kommunen skulle kunna ta tillvara på den resurs som de ungdomar, både hög- och lågutbildade, som väljer att stanna kvar på orten utgör?*

Aktörer runt ungdomar – förbättrade insatser och samverkan

- Samverkan är centralt för att arbeta förebyggande med utsatta barn och ungdomar. Aktörer som tidigt bör samverka i sina insatser runt familjer med barn med svårigheter är Förskola, Grundskolan och Barn- och ungdomspsykiatri.
- I vissa fall krävs också samverkan för att överbrygga olika regelverk och för att motverka att individer ”hamnar mellan stolarna”.
- Arbetsförmedlingens handläggare har en omöjlig arbetssituation med alltför många klienter på sitt bord och orimliga krav på dokumentation och avrapportering.
- Aktivitetsrapporterna skapar orimligt med merarbete för alla inblandade och gör väldigt liten nytta.
- Handledare bör tillsammans med den arbetslösa ungdomen identifiera och klargöra varför ungdomen hamnat på försörjningsstöd istället för att börja i kraven på motprestation.
- De verksamheter som arbetar med att stödja arbetslösa ungdomar bör också samarbeta med eller uppmuntra företag som behöver arbetskraft att ge internutbildningar som ungdomar kan erbjudas.
- Föreningslivet utgör en viktig aktör för att bygga värdefulla nätverk för ungdomar.
- Viktigt att hjälpa ungdomar till kontaktnät och praktik.
- Det bör erbjudas möjlighet till att kunna ta körkort inom ramen för vissa gymnasieprogram.
- **En föreslagen form för samverkan är Kompetensträffar som kan utgöra en strukturerad form för kunskapsutbyte, en interaktiv möjlighet för kompetenshöjande i de professioner som möter arbetslösa ungdomar och som bättre kan nyttiggöra medarbetares kompetens.**

Ungdomar som befinner sig långt från arbetsmarknaden

- Viktigt att ta i beaktande olika personligheter bland ungdomarna – introvert och extrovert – olika insatser måste vara anpassade så att de som är introverta inte exkluderas i dessa sammanhang
- Genom ungdomsanställningar så sänker man tröskeln för att komma i arbete.
- Ungdomsanställning kommer ibland för sent – ungdomar som befinner sig arbetslöshet under en längre period riskerar att hamna för långt ifrån ett liv i arbete.
- Vissa målgrupper bland arbetslösa ungdomar behöver åtgärder på en lägre nivå än det som erbjuds då de står väldigt långt från arbetsmarknaden.

- Vissa ungdomar är inte redo att komma i arbete då de inte vågar eller har förutsättningar för att söka och ta ett arbete.
- I ett litet samhälle kan den sociala kontrollen och ryktesspridning drabba vissa individer och familjer så att vissa namn blir belastade till den grad att det utgör ett hinder för att få anställning.

Utbildningens roll

- Viktigt att jobba med självkänslan hos arbetslösa ungdomar och att de ska känna att de kan utbilda sig.
- Det sociala arvet kan ge stor påverkan på vilken syn man har med sig på utbildning.
- Den kommunala arbetsmarknadsinsatsen Knutpunkten bör komma överens med Komvux om att hålla kontakt kring ungdomar som kommer i utbildning och som möter svårigheter, för att hindra avhopp och ytterligare erfarenheter av misslyckanden.
- Alla kan inte utbilda sig utan behöver olika verksamheter i form av lärlingsplatser och praktik.
- Stora krav och många mallar som människor klassas enligt gör att inte alla ges möjlighet att bli anställda.
- Många arbetsgivare ställer för höga krav på till exempel fullgjord gymnasieutbildning och körkort, trots att den utannonserade anställningen inte kräver de kvalifikationerna.
- Med tät handledning och tillräckligt med tid att lära sig så kan fler klara av jobben inom de nya områdena på arbetsmarknaden.
- En genusdimension som bör lyftas och analyseras är det förhållande att 70 procent som tar högskoleexamen är kvinnor.
- Bristen på jobb är framför allt inom de klassiska ”blue collar”-sektorerna.

Västervik

- Trenden har varit att i Västervik flyttar man ut och kommer inte tillbaka förrän långt senare (efter 40).
- Attityden att det är fel att stanna kvar i Västervik måste förändras genom att ta tillvara dem som stannar.
- Viktigt att det ses som ett *val* att stanna kvar och att det inte handlar om att man bara *blir* kvar.
- Det bör ses som privilegierat att stanna kvar i Västervik och att kommunen uppmuntrar det.
- Som kommun bör man tänka på hela kommunen som resurs, inte bara som arbetsgivare.

INFORMANTFÖRTECKNING

Robin 21 – teoretisk gymnasieutbildning, deltar i hantverksutbildning som arbetsmarknadsinsats.

Kalle 24 – deltar i kommunal arbetsmarknadsinsats. Ofullständiga gymnasiebetyg.

Isak 24 – timvikarie i butikskedja, deltagit i fem perioder av jobbcoachning. Ofullständiga gymnasiebetyg.

Frida 24 – högskoleexamen (fil.kand.), deltar i kommunal arbetsmarknadsinsats.

Hannes 22 – påbörjad men ej avslutad folkhögskoleutbildning, deltar i hantverksutbildning som arbetsmarknadsinsats. Ofullständiga gymnasiebetyg.

Julia 23 – har deltagit i jobbcoachning, har sökt till högskola/universitet och väntar nu på antagningsbesked.

Christofer 22 – deltar i jobbcoachning, har ofullständiga gymnasiebetyg.

Sebastian 22 – yrkesförberedande gymnasieutbildning, deltar i jobbcoachning.

Emma 24 – yrkesförberedande gymnasieutbildning, folkhögskoleutbildning (ej för högskolebehörighet) timvikarie i äldreomsorg, deltar i jobbcoachning.

Adam 23 – högskoleexamen, deltar i kommunal arbetsmarknadsinsats.

Ibrahim 21 – yrkesförberedande gymnasieutbildning, deltar i kommunal arbetsmarknadsinsats.

Alice 23 – studerar på Komvux, har deltagit i jobbcoachning. Ofullständiga gymnasiebetyg.

Jonathan 25 – påbörjad med ofrivilligt avbruten hantverksutbildning, studerar på Komvux, deltog i ungdomsanställning, deltagit i fyra perioder av jobbcoachning. Ofullständiga gymnasiebetyg.

Elias 22 – yrkesförberedande gymnasieutbildning, har två hantverkslicenser, har deltagit i jobbcoaching i flera omgångar, deltar i kommunal arbetsmarknadsinsats. Ofullständiga gymnasiebetyg.

Tess 21 – praktikplats inom barnomsorgen, har ofullständiga gymnasiebetyg.

Johan 22 – deltar i kommunal arbetsmarknadsinsats, ofullständiga gymnasiebetyg.

Anton 25 – teknisk gymnasieutbildning, har arbetat ett år som trainee, började sedan sina högskolestudier, men avbröt dessa p.g.a. sjukdom. Deltar nu i jobbcoachning.

Kim 19 – deltar i kommunal arbetsmarknadsinsats, har praktikplats. Ofullständiga gymnasiebetyg.

Barn- och ungdomsvetenskapliga forskningsmiljön på Högskolan Väst arbetar strategiskt med forskningssamverkan med externa regionala aktörer och verksamheter som har fokus på barn, ungdomar och unga vuxna. Målet för forskningsmiljön är att sprida kunskap om barns och ungdomars livsvillkor och därmed stärka ungas ställning i samhället. Forskningssamverkan med externa verksamheter är ett av de sätt som miljön arbetar på för att nå detta mål. Samarbetet sker i form av en samverkansmodell som avser att skapa goda förutsättningar för både forskningen och den externa samverkansparten. Samverkansmodellen utgår från en dialog mellan forskare och samverkanspart där parterna tillsammans utarbetar och formulerar undersökningsområde och forskningsfrågor. Finansieringen av de projekt som genomförs inom ramen för denna samverkansmodell delas också mellan lärosätet och samverkansparten.

Sparbanksstiftelsen
Tjustbygden

CAMPUS
VÄSTERVIK

HÖGSKOLAN VÄST